بسم الله الرحمن الرحیم

مطالعات اجتماعی

ششم دبستان

این کتاب شامل کتاب درسی و کاربرگه‌های فعّالیت است.

به همراه این کتاب یک لوح فشرده فیلم‌های آموزشی تولید شده که در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد.

۱۳۹۵

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	**مطالعات اجتماعی ششم دبستان - ۴۹/۲۵**
پدیدآورنده :	**سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی**
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	**دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری**
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	**محمّدباقر آرام، نادر جهان‌آرا، محمّدرضا سنگری، لیلا شایانی، ناهید فلاحیان، محمّدشریف متولی‌الموتی، منصور ملک‌عبّاسی، محمود معافی، زهرا سادات یاسینی و عصمت یوسفی (اعضای شورای برنامه‌ریزی) ـ ناهید فلاحیان، مسعود جوادیان (مؤلفان) ـ محمّد دانشگر (ویراستار)**
مدیریت آماده‌سازی هنری :	**اداره‌ی کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**
شناسه افزوده آماده‌سازی :	**لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) ـ مجید ذاکری یونسی (مدیر هنری) ـ مجید کاظمی، محمّد عبّاسی (طرّاح گرافیک و صفحه‌آرا) ـ حسین آسیوند، محمّدرضا دوست محمّدی، مرتضی یزدانی و مهدی مقدادی (تصویرگران) ـ محمّد نوروزی، حامد نیرومند، عرفان دادخواه، مهری رحیم زاده، بهنام مؤذن، رضا بختیاری، ساتیار امامی، چاوش هماوندی، علی کنعانی و آذین حقیقی (عکاسان) ـ فاطمه باقری‌مهر، رعنا فرج‌زاده دروئی، سیف‌اللّه بیک‌محمّد دلیوند، فاطمه پزشکی، ناهید خیّام‌باشی (امور آماده‌سازی)**
نشانی سازمان :	**تهران : خیابان ایرانشهر شمالی ـ ساختمان شماره‌ی ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)** **تلفن : ۹ـ۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹**
ناشر :	**اداره‌ی کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**
چاپخانه :	**شرکت افست «سهامی عام» (WWW.Offset.ir)**
سال انتشار و نوبت چاپ :	**چاپ پنجم ۱۳۹۵**

برای دریافت فایل pdf کتاب‌های درسی به پایگاه کتاب‌های درسی به نشانی www.chap.sch.ir و برای خرید کتاب‌های درسی به سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی www.irtextbook.ir یا www.irtextbook.com مراجعه نمایید.

کلیه‌ی حقوق مادّی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۶-۲۰۶۶-۰۵-۹۶۴-۹۷۸ ISBN 978-964-05-2066-6

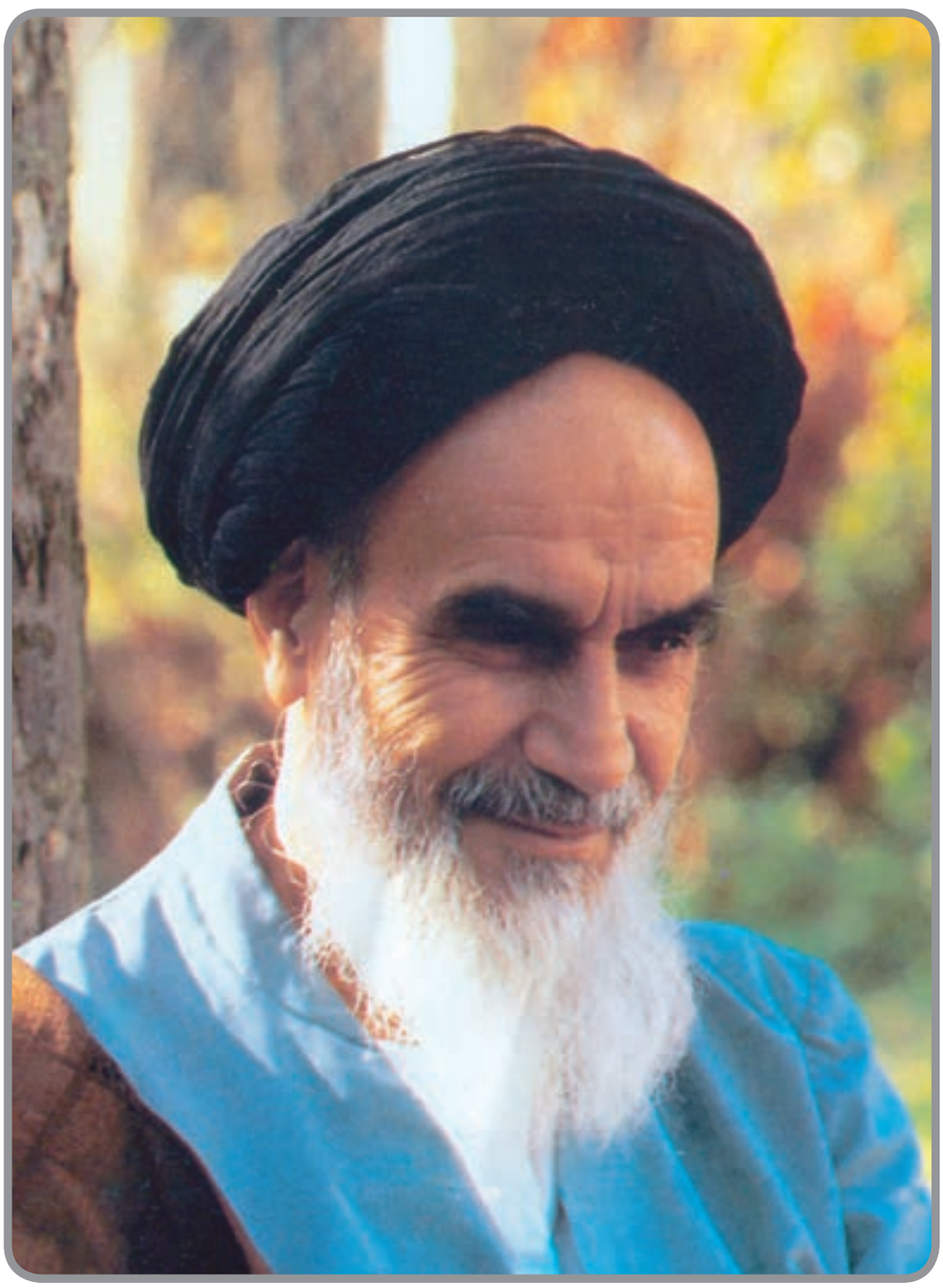

امام نظم خاصّی داشتند که سر ساعت بیدار شوند. کارهایشان سر ساعت بود. یعنی خیلی دقیق بودند که سر ساعت معیّن غذا بخورند، سر ساعت معیّن بخوابند. اگر کاری داشتند یا با کسی قرار می‌گذاشتند، هیچ عدول نمی‌کردند. یک راز موفّقیتشان این بود که در همه‌ی امور نظم داشتند، و از جوانی‌شان به نظافت و منظّم بودن معروف بودند.

سخنی با معلّمان عزیز

خداوند متعال را سپاس می‌گوییم که به لطف او توانستیم کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی ششم ابتدایی را تألیف و به شما تقدیم کنیم.

مطالعات اجتماعی یک حوزه‌ی مهمّ یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (حال، گذشته و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و ...) بحث می‌کند. به همین دلیل این حوزه، مفاهیم رشته‌های متعدّد و مختلفی چون تاریخ، جغرافیا، مدنی، اقتصاد، علوم سیاسی، حقوق، مردم‌شناسی و نظایر آن را در بر می‌گیرد. در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی کشور ما به منظور سازماندهی تلفیقی محتوا، پنج حوزه‌ی موضوعی انتخاب شده است:

۱ــ فضا و مکان ۲ــ زمان، تداوم و تغییر ۳ــ فرهنگ و هویت

۴ــ نظام اجتماعی ۵ــ منابع و فعّالیت‌های اقتصادی

هریک از این حوزه‌ها به تعدادی از این رشته‌های مذکور ناظر است و تعدادی از مفاهیم کلیدی مربوط را پوشش می‌دهد[1]. به‌علاوه، مطالعات اجتماعی یکی از دروس مهمّ حامل «آداب و مهارت‌های زندگی» به شمار می‌رود.

برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی با توجّه به رویکرد کلّی برنامه‌ی درسی ملّی مبنی بر فطرت‌گرایی توحیدی و اهتمام به شکوفایی آن، سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد. از این رو، هدف غایی مطالعات اجتماعی تربیت افرادی مؤمن، مسئول، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی، پایبند به اخلاق و ارزش‌های دینی و علاقه‌مند به ایران و هویت اسلامی ــ ایرانی است.

به منظور کاربردی کردن دروس و پیوند آن با زندگی واقعی لازم است شما معلّم عزیز به اهداف اصلی این درس توجّه و تأکید کنید و دانستنی‌ها و اطّلاعات کتاب را به‌عنوان بستری برای تحقّق اهداف اصلی و منبع کاوشگری دانش‌آموزان قلمداد کنید. این توجّه بدون شک بر الگوهای تدریس، انتظارات یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی شما تأثیر خواهد گذاشت.

این کتاب درسی شامل ۱۲ فصل است که در هر فصل، دو یا چند حوزه‌ی موضوعی ــ که در بالا اشاره شد ــ و مفاهیم کلیدی مربوط به آنها، با یکدیگر تلفیق می‌شود.

این کتاب، همچنین شامل کاربرگه‌های فعّالیت است که در پایان کتاب ضمیمه شده است. این کاربرگه‌ها جزءِ کتاب درسی و دربرگیرنده‌ی بخشی از محتوا است که باید هنگام تدریس، فعّالیت‌های آن توسّط دانش‌آموزان انجام شود. اغلب این کاربرگه‌ها در کلاس تکمیل می‌شود.

برای تدریس کتاب به این موارد توجّه کنید:

- به همراه این کتاب، راهنمای معلّم تألیف شده است. به شما توصیه می‌کنیم این راهنما را به دقّت مطالعه کنید.

۱ــ برای مطالعه‌ی بیشتر درباره‌ی ماهیت و ویژگی‌های این حوزه رجوع کنید به http: //social studies – dept. talif. sch. ir

- علاوه‌بر کتاب درسی و کتاب راهنمای معلّم، سایر اجزای بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی پایه‌ی ششم در حال تولید است که به‌تدریج در اختیار شما قرار خواهد گرفت. به عنوان مثال لوح فشرده‌ای حاوی فیلم‌های آموزشی مربوط به برخی از دروس تهیه شده که در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. شما معلّم عزیز نیز می‌توانید این فیلم‌ها را در حین تدریس موضوع مربوط نمایش دهید.

- به انجام دادن فعّالیت‌های کتاب اهتمام بورزید : فعّالیت‌های دروس و کاربرگه‌ها طوری طرّاحی شده‌اند تا فضای لازم برای پرورش مهارت‌ها و نگرش‌ها به وجود بیاید. در صورتی که این فعّالیت‌ها به‌خوبی و درستی انجام شود، اهداف برنامه محقّق می‌گردد. **توجّه کنید که انجام ندادن فعّالیت‌ها و تبدیل متون درس‌ها به سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای برخلاف رویکرد برنامه است. اطّلاعات دروس نیز به جهت انجام دادن فعّالیت‌ها ارائه شده است؛ بنابراین از تأکید بر حفظ کردن آنها بپرهیزید.**

- شیوه‌های مناسب ارزشیابی را به‌کار ببندید : توجّه کنید که ارزشیابی مستمر به معنای آزمون‌های مکرّر کتبی نیست؛ بلکه تمام فعّالیت‌های دانش‌آموزان در کلاس و خارج از کلاس را شامل می‌شود. شایسته است تهیه‌ی سیاهه‌های ثبت مشاهدات، بررسی پوشه‌ی کار و کاربرگه‌ها و روش‌های گوناگون در دستور کار قرار گیرد. ارزشیابی باید به منظور اصلاح نواقص آموزش صورت بگیرد. در این زمینه از هرگونه فشار بر دانش‌آموزان که موجب سرخوردگی در این درس شود، پرهیز گردد.

در آزمون‌های کتبی از بخش‌هایی که با برچسب «مطالعه برای انجام فعّالیت» مشخّص شده‌اند، سؤال طرّاحی نشود. در همین راستا با توجّه به تأکید بر فعّالیت‌های کتاب درسی و کاربرگه‌ها، به کتاب‌های تست و تمرین متداول در بازار نیازی نیست.

- اگرچه بخش اعظم کتاب و محتوای آن به موضوعات مشترک و ضروری برای همه‌ی دانش‌آموزان اختصاص دارد، کتاب تنها الگو و کلّیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. از شما معلّم عزیز انتظار می‌رود که **تدریس موضوعات را با شرایط محلّی و بومی منطبق کنید** و با طرّاحی فعّالیت‌های مناسب به نیازهای خاصّ مناطق پاسخ دهید.

- مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید : با توجّه به ماهیت دروس و لزوم آموزش مهارت‌های زندگی، بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها، اهداف برنامه‌ی درسی تحقّق نمی‌یابد؛ لذا با استفاده از روش‌های مختلف مانند تشکیل جلسات منظّم، نوشتن یادداشت برای خانواده و... از مشارکت خانواده‌ها در آموزش و حتّی ارزشیابی استفاده کنید.

- فعّالیت‌های مربوط به نقشه و نمودار تنها در محدوده‌ی کتاب و کاربرگه‌ها انجام می‌گیرد. دانش‌آموزان را به ترسیم نقشه یا فعّالیت‌های اضافی در این زمینه وادار نکنید.

امید است شما معلّمان عزیز با به‌کارگیری روش‌های مناسب، فضایی پرنشاط و دلپذیر در کلاس‌های این درس فراهم کنید.

گروه مطالعات اجتماعی

فهرست

★ فصل اوّل

دوستان ما **۹**

۱- دوستی ۱۰

۲- آداب دوستی ۱۴

★ فصل دوم

تصمیم گیری **۱۷**

۳- تصمیم گیری چیست؟ ۱۸

۴- چگونه تصمیم بگیریم؟ ۲۰

★ فصل سوم

کشاورزی در ایران **۲۵**

۵- عوامل مؤثّر در کشاورزی ۲۶

۶- محصولات کشاورزی، از تولید تا مصرف ۲۸

★ فصل چهارم

ایران و منابع انرژی **۳۵**

۷- طلای سیاه ۳۶

۸- انرژی را بهتر مصرف کنیم ۴۱

★ فصل پنجم

پیشرفت علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی **۴۵**

۹- پیشرفت‌های علمی مسلمانان ۴۶

۱۰- چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی شد؟ ۵۲

★ فصل ششم

سفری به اصفهان **۵۷**

۱۱- اصفهان؛ نصف جهان ۵۸

۱۲- چرا فرهنگ و هنر در دوره‌ی صفویه شکوفا شد؟ ۶۴

★ فصل هفتم

اوقات فراغت **۶۷**

۱۳- برنامه‌ی روزانه‌ی متعادل ۶۸

۱۴- برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت ۷۱

★ فصل هشتم

پوشاک ما **۷۷**

۱۵- انواع لباس ۷۸

۱۶- لباس از تولید تا مصرف ۸۲

★ فصل نهم

دریاهای ایران **۸۷**

۱۷- ویژگی‌های دریاهای ایران ۸۸

۱۸- دریا، نعمت خداوندی ۹۲

★ فصل دهم

ایران و همسایگان **۹۷**

۱۹- همسایگان ما ۹۸

۲۰- مطالعه‌ی موردی ۱۰۳

★ فصل یازدهم

ایستادگی در برابر بیگانگان **۱۰۷**

۲۱- استعمار چیست؟ ۱۰۸

۲۲- مبارزه‌ی مردم ایران با استعمار ۱۱۲

★ فصل دوازدهم

آزادی خرّمشهر **۱۱۵**

۲۳- خرّمشهر در چنگال دشمن ۱۱۶

۲۴- خرّمشهر در دامان میهن ۱۲۱

خرید اینترنتی کتاب درسی

والدین گرامی و دانش‌آموز عزیز

در راستای توسعه دولت الکترونیک و با هدف اطلاع‌رسانی و سهولت دسترسی دانش‌آموزان به کتاب‌های درسی، در سال تحصیلی جدید در سراسر کشور، فروش و توزیع کتاب‌های درسی به‌صورت اینترنتی و از طریق سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی www.irtextbook.ir یا www.irtextbook.com انجام می‌شود.

نحوه خرید کتاب درسی :

۱ـ دانش‌آموزانی که به اینترنت دسترسی ندارند (سفارش گروهی) :

ـ مراجعه به مدرسه محل تحصیل

ـ پرداخت وجه کتاب به مدرسه محل تحصیل

ـ اعلام شماره تلفن همراه (فعال) اولیای دانش‌آموز برای دریافت پیام کوتاه از سامانه

ـ ثبت سفارش گروهی دانش‌آموزان در سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی توسط مدرسه

۲ـ دانش‌آموزانی که به اینترنت دسترسی دارند (سفارش انفرادی) :

ـ ورود به سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی

ـ کلیک روی دکمه «ورود به بخش سفارش دانش‌آموز»

ـ ثبت کد ملی دانش‌آموز به‌عنوان شناسه کاربری و شش رقم سمت راست سریال شناسنامه وی به‌عنوان رمز ورود

ـ ثبت و پرداخت اینترنتی سفارش براساس راهنمای سامانه

نکته :

ـ برای پرداخت اینترنتی نیاز به کارت بانکی، رمز دوم، کد اعتبارسنجی دوم روی کارت (CVV2) و تاریخ انقضای کارت بانکی می‌باشد.

ـ پیشنهاد می‌شود قبل از فرا رسیدن زمان خرید، یک‌بار بصورت آزمایشی با شناسه کاربری و رمز عبور خود وارد سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی شوید و با محیط سامانه آشنا شوید. در صورتی که موفق به ورود به سامانه نشدید، تصویر شناسنامه جدید دانش‌آموز را به مدرسه محل تحصیل وی تحویل دهید، تا مدرسه، اطلاعات شناسنامه دانش‌آموز (سریال شناسنامه) را در سامانه ثبت‌نام دانش‌آموزان (سناد)، اصلاح نماید.

ارائه نظرات، پیشنهادات و انتقادات ارزشمند شما در هر بخش از فعالیت‌های سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی info@irtextbook.com و دورنگار ۸۸۳۰۹۲۶۶، ما را در شناسایی نقاط قوت و ضعف خدمات و محصولات یاری خواهد رساند.

۱

فصل اوّل

حوزه‌های موضوعی
نظام اجتماعی
فرهنگ و هویت

دوستان ما

همه‌ی ما دوستانی داریم.

آیا تاکنون به موضوع دوستی فکر کرده‌اید؟ صمیمی‌ترین دوستان شما چه کسانی هستند؟

در یک هفته‌ی گذشته درباره‌ی چه چیزهایی با دوستانتان گفت‌وگو کرده‌اید؟ در چه موضوعاتی همفکری و یا در چه کارهایی به هم کمک کرده‌اید؟ آیا تاکنون از خود پرسیده‌اید که چرا ما دوستانی برای خود انتخاب می‌کنیم؟

دوست خوب چه ویژگی‌هایی دارد و چگونه می‌توانیم دوستان خوب را حفظ کنیم؟

موضوع این فصل کتاب، دوستی است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن بتوانید پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

درس ۱

دوستی

دوستی یک نیاز است

انسان موجودی اجتماعی است و نمی‌تواند تنها زندگی کند. تنهایی برای انسان‌ها احساس ناخوشایندی است. دوستی یکی از مهم‌ترین نیازهای ما به شمار می‌رود. همه‌ی ما نیاز داریم که دوستانی داشته باشیم تا هم به آنها محبّت کنیم و هم مورد توجّه و مهربانی قرار بگیریم. خداوند در سرشت ما انسان‌ها میل به محبّت کردن و محبّت دیدن و نیاز به برقراری ارتباط با دیگران را قرار داده است.

فعّالیت ۱

نام یک یا چند نفر از بهترین دوستانی را که تا به حال داشته‌اید، روی یک ورق کاغذ بنویسید؛ بعد در مقابل نام هر کدام بنویسید که چرا دوستی با این افراد برای شما مهم بوده است یا چرا می‌خواستید با آنها دوست باشید؟ نتیجه را در کلاس بخوانید.

اهمّیت دوستی

از فعّالیت ۱ چه نتیجه‌ای گرفتید؟

داشتن دوستان خوب مزایا و فواید زیادی دارد :

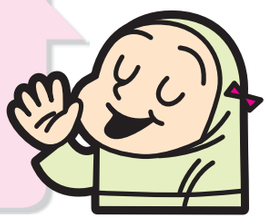

انسان از صحبت کردن و همنشینی با دوستان خوب لذّت می‌برد. هر یک از ما گاهی با موضوعاتی برخورد می‌کنیم که می‌خواهیم درباره‌ی آنها با دیگران صحبت و همفکری کنیم.

همه‌ی ما دوست داریم گاهی شادی‌ها یا ناراحتی‌های خود را با دوستانمان در میان بگذاریم. صحبت کردن با دوست عاقل و صبور باعث می‌شود احساس سبکی و آرامش کنیم.

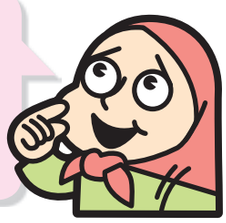

همه‌ی ما در زندگی به کمک دیگران نیاز داریم. دوستان به ما در مشکلات یاری می‌کنند.

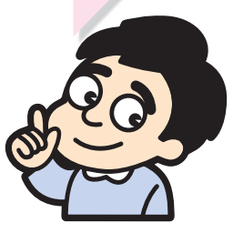

یکی دیگر از فواید مهمّ دوستی این است که انسان از طریق همنشینی و گفت‌وگو با دیگران چیزهای جدیدی یاد می‌گیرد و به آگاهی‌های خود می‌افزاید.

چرا انتخاب دوست یک موضوع مهم است؟

یکی از موضوعات مهم در روابط دوستی، انتخاب دوست است. رفتار و اخلاق دوستان در ما تأثیر می‌گذارد و ما نیز تأثیراتی بر دوستان خود داریم.

فعّالیت ۲

درباره‌ی یک یا دو نفر از صمیمی‌ترین دوستانتان خوب فکر کنید. در چند جمله بنویسید که دوستی با آنها چه تأثیرات مثبت یا منفی روی شما گذاشته است (برای مثال روی لباس پوشیدن، علاقه‌مندی‌ها، هدف‌ها، وضعیت تحصیلی و ...). لازم نیست نام دوستتان را بگویید.

اگرچه دوست خوب مایه‌ی آرامش انسان است، با هر کسی نمی‌توان دوستی کرد و همه‌ی افراد برای دوستی و رفاقت شایستگی ندارند. گاه ممکن است یک دوست، مسیر آینده و زندگی دوستش را به سوی موفّقیت و سعادت تغییر دهد و گاه ممکن است در شرایطی، یک دوست موجب ناراحتی و سرشکستگی دوست خود شود؛ به همین دلیل باید در انتخاب دوست بسیار دقّت کنیم.

ویژگی‌های دوست خوب

گفت‌وگو با پدر و مادر

دوست خوب کیست؟ چگونه دوستان خود را انتخاب کنیم؟

فرزندان عزیز

برای انتخاب دوست و شناخت دوست خوب، باید ملاک‌هایی داشته باشیم :

امیرمؤمنان حضرت علی بن ابی‌طالب(ع) در نامه‌ی خود به فرزندشان امام حسن(ع)فرمودند :

با نیکان همدلی و رفاقت کن تا از آنان باشی و از بدان جدا شو تا از آنان نباشی.

به سخنان ایشان بیشتر دقّت کنیم و بیندیشیم.

سخنان امام علی (ع) درباره‌ی دوست	نتیجه می‌گیریم
کسی را برای دوستی انتخاب کن که تو را از بدی‌ها و کارهای نامناسب بازدارد؛ زیرا چنین دوستانی به تو یاری می‌رسانند و سبب پیشرفت تو می‌شوند.	دوست خوب، خیرخواه شما است و شما را از کارهای بد و نامناسب بازمی‌دارد.
دوست کسی است که در پشت سر هم صادق باشد؛ یعنی حقوق دوست خود را صادقانه رعایت کند و با او یکرو باشد.	دوست خوب با شما صادق و یکرنگ است.
هرکس ادب ندارد، عقل هم ندارد.	دوست خوب خوش‌اخلاق و با ادب است.

همان‌طور که پیشوایان بزرگ دینی به ما توصیه می‌کنند که با افراد عاقل، با ایمان و نیکوکار دوستی کنیم، آنها از ما می‌خواهند که از دوستی با افراد دروغگو، بخیل و سخن‌چین خودداری کنیم.

پیامبر عزیز ما حضرت محمّد(صلی‌اللّٰه علیه‌وآله) می‌فرمایند :

بدترین افراد کسانی هستند که میان مردم سخن‌چینی می‌کنند و بین دوستان جدایی می‌اندازند.

فعّالیت ۳

به‌طور گروهی، خصوصیات دوست خوب را فهرست کنید و روی یک مقوّا بنویسید و به دیوار کلاس بزنید.

فعّالیت ۴

معنی این ابیات چیست؟ گفت و گو کنید و معنی آنها را توضیح دهید.

تو اوّل بگو با کیان زیستی — من آن گه بگویم که تو کیستی

★★★★

همنشین تو از تو به باید — تا تو را عقل و دین بیفزاید

(سعدی)

درس ۲

آداب دوستی

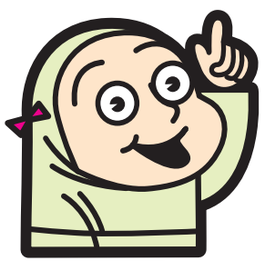

آیا تا به حال این عبارت را شنیده‌اید که می‌گویند : پیدا کردن دوست آسان است امّا نگهداری آن مشکل!
منظور از این ضرب‌المثل چیست؟

چگونه با دوستانمان رفتار کنیم؟

حفظ و نگهداری دوستی یک موضوع مهم است. حفظ دوستی یعنی اینکه ما با دوستانمان چه رفتارهایی داشته باشیم تا دوستی ادامه پیدا کند؟ چه کنیم تا دوستی‌ها به‌هم نخورد و محکم‌تر شود؟

فعّالیت ۱

به‌طور گروهی رفتارهایی را که موجب ناراحتی دوستان از یکدیگر و بر هم خوردن دوستی‌ها می‌شود، فهرست کنید و در کلاس بخوانید.

شما با این فعّالیت توانستید برخی از کارهایی را که به رابطه‌ی دوستی آسیب می‌رساند، پیدا کنید.

به این توصیه‌ها توجّه کنید :

- به دوست وفادار باشیم و در غیاب دوستمان هم از او دفاع کنیم.
- کاری نکنیم که دوستان ما به خاطر خواسته‌های ما به دردسر و زحمت بیفتند.
- اگر خطایی از دوستمان دیدیم، عیب‌جویی نکنیم؛ بلکه با رفتار محبّت‌آمیز و در خلوت به او تذکّر دهیم.
- اگر دوستمان کار اشتباهی انجام داده است و عذر می‌خواهد، او را ببخشیم.
- با یکدیگر با احترام برخورد کنیم و بیش از حد شوخی نکنیم.
- در مسائل و مشکلات با هم احساس همدردی و خیرخواهی داشته باشیم و به هم کمک کنیم.

حد و مرز دوستی

هر چیزی حد و مرزی دارد. دوستی‌ها هم حد و مرز مشخّصی دارند که اگر از حدّ خود خارج شوند، مشکلاتی به‌وجود می‌آورند. گاهی ممکن است بعضی از دوستان خیلی به هم وابسته بشوند؛ به‌طوری که اگر حتّی یک روز همدیگر را نبینند، ناراحت شوند. این نوع وابستگی زیاد از حد به دوست، آرامش روانی افراد را بر هم می‌زند. پس باید از دوستی‌های افراطی پرهیز کرد.

درباره‌ی موقعیت ۲ در کاربرگه‌ی ۱، گفت‌وگو کنید.

نه گفتن

گاهی در روابط با دوستان یا حتّی بزرگ‌ترها، موقعیت‌هایی پیش می‌آید که افراد از ما درخواست‌های نابجایی دارند. در این موارد ما با اینکه میل نداریم خواسته‌ی آنها را بپذیریم برای ما خیلی سخت است که به آنها «نه» بگوییم. ممکن است احساس کنیم که با نه گفتن، آنها از دست ما ناراحت می‌شوند یا از اینکه نظر واقعی‌مان را بگوییم خجالت بکشیم. گاهی هم تصور می‌کنیم که اگر به آنها «نه» بگوییم، ما را مسخره می‌کنند یا فکر می‌کنند ما بچّه هستیم.

به این مثال توجّه کنید :

رضا و مجید در خانه‌ی احسان رفته‌اند و از او می‌خواهند که همراهشان به پارک برود تا با هم بازی کنند. احسان می‌گوید : مادرم برای خرید از خانه بیرون رفته و از من خواسته است تا مواظب برادر کوچکم باشم. دوستان احسان باز هم اصرار می‌کنند و حتّی به او می‌گویند : خوب برادرت را هم به پارک بیاور. امّا احسان قاطعانه و محترمانه می‌گوید : **نه بچّه‌ها، دلم می‌خواهد با شما بازی کنم ولی امروز نمی‌توانم بیایم. چون باید به حرف مادرم گوش کنم؛ ان‌شاءالله یک روز دیگر.**

آیا شما تاکنون در موقعیت‌هایی مانند احسان قرار گرفته‌اید؟ تعریف کنید.

اگر انسان برخلاف عقیده‌ی خودش، همه‌ی خواسته‌های دیگران را قبول کند و بخواهد آنها را راضی نگه دارد، ممکن است حتّی برای خود و خانواده‌اش دردسر درست کند.

- وقتی کسی از شما چیزی یا کاری را می‌خواهد که به نظر شما نادرست است، باید قاطعانه و محکم «نه» بگویید.
- از «نه» گفتن خجالت نکشید؛ امّا سعی کنید محترمانه «نه» بگویید.
- اگر لازم دانستید دلیل «نه» گفتن خودتان را هم بگویید.

فعّالیت ۲

کاربرگه‌ی شماره‌ی (۱) و (۲) را انجام دهید.

فعّالیت ۳

معنی این شعر چیست؟ مربوط به کدام‌یک از توصیه‌های مربوط به دوستی در صفحه‌ی قبل است؟

دوست آن باشد که گیرد دست دوست — در پریشان حالی و درماندگی

(سعدی)

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
چه سؤال‌های دیگری در مورد دوستی و دوست دارید؟

۲

فصل دوم

حوزه‌های موضوعی

نظام اجتماعی

فرهنگ و هویت

تصمیم‌گیری

آیا تاکنون دقّت کرده‌اید که ما هر روز تصمیم‌های زیادی می‌گیریم؟ مثلاً صبح وقتی می‌خواهیم به مدرسه برویم، ممکن است تصمیم بگیریم به جای پیاده رفتن از اتوبوس استفاده کنیم یا وقتی از مدرسه به خانه برمی‌گردیم، تصمیم بگیریم اوّل تکالیف درسی مان را انجام دهیم و بعد بازی کنیم. در عصر یک روز تعطیل تصمیم می‌گیریم که به اتّفاق خانواده سری به فامیل بزنیم یا در خانه تلویزیون تماشا کنیم.

بعضی از تصمیمات ساده و کم اهمّیت هستند،امّا برخی از تصمیمات خیلی مهم هستند. آیا می‌توانید چند نمونه از تصمیمات مهمّ زندگی را نام ببرید؟

چرا تصمیم‌گیری کار مهمّی است؟ چگونه باید تصمیم بگیریم و از کجا بفهمیم تصمیمی که گرفته‌ایم، درست است؟

موضوع این فصل کتاب، تصمیم گیری است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن بتوانید پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

درس ۳

تصمیم‌گیری چیست؟

وقتی ما تصمیم می‌گیریم، از بین دو یا چند چیز، مواردی را انتخاب می‌کنیم و مواردی را کنار می‌گذاریم.

برای مثال وقتی به کتابفروشی یا فروشگاهی که بازی‌های فکری سرگرم‌کننده دارد، می‌روید و یکی از آنها را می‌خرید، چیزی را انتخاب کرده‌اید یا بهتر بگوییم تصمیم‌گیری کرده‌اید.

امّا همان‌طور که قبلاً گفته شد، همه‌ی تصمیمات ساده نیستند و گاهی موقعیت‌هایی پیش می‌آید که در آن راه‌های مختلف و متعدّدی وجود دارد و انتخاب یکی از آنها مشکل است.

به موقعیت‌های ۱، ۲ و ۳ توجّه کنید و بگویید در هر یک از این موقعیت‌ها چه راه‌حل‌هایی وجود دارد؟ به چند روش می‌توان انتخاب یا تصمیم‌گیری کرد؟ گفت‌وگو کنید.

موقعیت ۱

فرض کنید فردا امتحان دارید و مادرتان هم می‌خواهد خواهر کوچک‌تان را پیش پزشک ببرد و از شما می‌خواهد همراهش بروید و به او کمک کنید.

موقعیت ۲

معلّم یک کار تحقیقی به شما داده است که فردا باید تحویل بدهید و شما به یک کتاب نیاز دارید و می‌دانید آن کتاب را یکی از همکلاسی‌های شما دارد که با شما قهر است.

موقعیت ۳

فرض کنید پولی برای خریدن وسیله‌ای که خیلی دوستش دارید، پس‌انداز کرده‌اید. امّا برادر شما یک بازی سرگرم‌کننده و فکری جالب پیدا کرده است و از شما می‌خواهد برای خریدن آن با او شریک بشوید و شما باید نصف پول پس‌اندازتان را بدهید.

چرا تصمیم‌گیری کار مهمّی است؟

همه‌ی تصمیماتی که ما می‌گیریم، نتایج و آثاری دارند. ممکن است این آثار خوب یا بد باشند. البتّه بعضی از تصمیمات تأثیر زیادی بر زندگی ما دارند.

تصمیمات مهم در اخلاق و رفتار، سلامتی، وضع تحصیل و آینده‌ی ما اثر می‌گذارند. اکنون برای اینکه بهتر به آثار خوب و بد (مثبت و منفی) تصمیم‌گیری‌ها پی ببریم، فعّالیت‌های ۱ و ۲ را انجام دهید.

فعّالیت ۱

همفکری کنید و بگویید به نظر شما هر کدام از این تصمیم‌ها مثبت است یا منفی؟ چرا؟ هر تصمیم چه نتیجه ای دارد و بر چه چیز هایی اثر می‌گذارد؟

– حسن تصمیم گرفته است با دوستانش خوش‌اخلاق باشد و پشت سر کسی بدگویی نکند.

– فرهاد تصمیم می‌گیرد فردا با دوستانش ترقّه‌بازی کند.

– زهرا تصمیم می‌گیرد هر روز یک ساعت، درسی را که در آن ضعیف است، بخواند.

– امید تصمیم گرفته است که دیگر خوراکی‌های زیان‌آور مانند نوشابه نخورد.

– الهام فردا امتحان دارد امّا تصمیم می‌گیرد همه‌ی برنامه‌های مورد علاقه‌اش را در تلویزیون تماشا کند.

– بهروز تصمیم گرفته است که در خانه منظّم باشد، وسایلش را در جای خود بگذارد و به مادرش در مرتّب کردن اتاق کمک کند.

فعّالیت ۲

خاطره‌ای کوتاه درباره‌ی یکی از تصمیم‌های خودتان و آثار خوب یا بد آن تعریف کنید یا بنویسید.

درس ۴

چگونه تصمیم بگیریم؟

در درس گذشته، یاد گرفتید که ما هنگام تصمیم‌گیری با انتخاب‌های مختلفی روبه‌رو می‌شویم. برای اینکه خوب تصمیم‌گیری کنیم، باید نتایج هر انتخاب را پیش‌بینی کنیم. نتیجه یعنی چیزی که بعد از هر تصمیم‌گیری اتّفاق می‌افتد.

با انجام دادن فعّالیت‌های درس قبل، شما فهمیدید که همه‌ی تصمیم‌ها یک نتیجه ندارند و از روی نتایج هر تصمیم می‌فهمیم که آیا تصمیم خوبی بوده است یا نه؟

تصمیم گیری چه مراحلی دارد؟

خوب فکر کنیم

هنگام تصمیم‌گیری اوّلین کاری که باید انجام دهیم این است که **درباره‌ی موضوع خوب فکر و اطّلاعاتی درباره‌ی آن جمع‌آوری کنیم**.

گاهی اوقات تصمیماتی که ناگهانی و با عجله گرفته می‌شود زیان‌هایی به بار می‌آورد؛ زیرا درباره‌ی آن تصمیم، خوب فکر نشده است. موقعیت (۱) را بخوانید.

نظر شما درباره‌ی تصمیم داوود چیست؟ آیا تصمیم‌گیری با عصبانیت، کار درستی است؟ قبل از این تصمیم، داوود باید به چه انتخاب‌ها یا راه‌حل‌هایی فکر می‌کرد؟

انتخاب بهترین راه

بررسی راه‌حل‌ها و پیش‌بینی نتایج هر انتخاب

خوب فکر کردن و پرس و جو

موقعیت ۱

داوود از یکی از دوستانش می‌شنود که سعید پشت سر او حرف‌هایی زده است. داوود هم تصمیم می‌گیرد که دیگر با سعید حرف نزند و جواب سلام او را ندهد. او همان روز اسم سعید را از تیم مسابقه‌شان خط می‌زند...

نتیجه‌ی هر انتخاب را پیش‌بینی کنیم

بعد از اینکه فهمیدیم راه‌حل‌های متفاوتی وجود دارد، باید نتیجه‌ی هر انتخاب را پیش‌بینی کنیم.

به نظر شما چه نتایج یا آثاری برای هر انتخاب داوود وجود دارد؟

موقعیت ۲

داوود از یکی از دوستانش می‌شنود که سعید پشت سر او حرف‌هایی زده است. به فکر فرو می‌رود. راه‌حل‌های مختلفی به ذهنش می‌رسد.....

.....

اگر با دوستانش جمع شوند و با سعید دعوا کنند.....؟...اگر جواب سلام او را ندهد و دیگر با او صحبت نکند.....؟.... .اگر برود و به آرامی از او بپرسد که علّت این خبر چه بوده و آیا این موضوع درست است؟.....

.....

بهترین راه را انتخاب کنیم

درآخرین مرحله، بهترین راه را انتخاب می‌کنیم. یعنی آن انتخاب‌هایی را که نتایج بدی دارند کنار می‌گذاریم و آن انتخابی را که نتیجه‌ی مثبت دارد، برمی‌گزینیم.

البته هنگام بهترین انتخاب باید این سؤال‌ها را از خودتان بپرسید و اگر پاسخ یکی از آنها هم «بله» بود، نباید آن کار را انجام بدهید.

آیا این تصمیم

- برخلاف دستورهای دینی است؟
- برخلاف مقررات و قوانین خانه، مدرسه و اجتماع است؟
- باعث نگرانی و نارضایتی خانواده‌ام می‌شود؟
- به سلامت من یا دیگران لطمه می‌زند؟
- برای دیگران یا خودم مشکل و دردسر به وجود می‌آورد؟

فعّالیت ۱

تصمیم‌گیری کنید.

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۳ و ۴ را در کلاس انجام دهید.

موقع تصمیم‌گیری به چه نکاتی توجّه کنیم؟

مشورت کنیم

یکی از نکات مهم در تصمیم‌گیری‌ها این است که از فکر و تجربه‌ی دیگران استفاده کنیم. به این کار «**مشورت**» می‌گویند. در سال گذشته، شما مطالبی درباره‌ی اهمّیت مشورت آموختید و با دستور قرآن کریم در این موضوع آشنا شدید. آیا می‌توانید بگویید خداوند در قرآن کریم درباره‌ی مشورت چه فرموده است؟

با چه کسانی مشورت کنیم؟

هرچند ما درباره‌ی برخی از موضوعات با دوستانمان همفکری می‌کنیم، در مورد مسائل زندگی و تصمیم‌گیری‌های مهمّ خودمان باید با بزرگ‌ترها مانند پدر و مادر، معلّم و مشاور مدرسه مشورت کنیم؛ چرا؟

فعّالیت ۲

نام چند نفر از افرادی را که صلاحیت و تجربه دارند و شما می‌توانید در مسائل و مشکلات زندگی یا تصمیم‌گیری‌های مهم با آنها مشورت کنید، جست‌وجو کنید و روی یک برگ کاغذ بنویسید. نام این افراد را به معلّم نشان بدهید.

تحت‌تأثیر فشارهای روانی دوستان قرار نگیریم

گاهی ممکن است یک فرد نظرات و عقایدی داشته باشد که می‌داند درست است و می‌خواهد به آنها پایبند باشد؛ امّا هنگام تصمیم‌گیری تحت‌تأثیر نظر و صحبت‌های دوستانش قرار بگیرد به عبارت دیگر آنها بخواهند با فشار و اصرار، خواسته‌های نادرست خودشان را به او بقبولانند.

موقعیت شماره‌ی ۳ را بخوانید.

جواد می‌داند که اگر به دوستانش پاسخ مثبت بدهد، تصمیمی گرفته است که برخلاف مقرّرات است، باعث نگرانی خانواده‌اش می‌شود و به سلامت خودش و دیگران لطمه می‌زند. پس تصمیم می‌گیرد که با آنها بازی نکند ولی دوستان جواد با سخنانشان او را تحت فشار قرار می‌دهند.

به نظر شما آیا جواد باید تحت‌تأثیر فشارهای دوستانش تصمیم خود را عوض کند؟ چرا؟

موقعیت ۳

دوستان جواد با هم قرار گذاشته‌اند که ترقّه‌بازی کنند و از جواد هم می‌خواهند ترقّه بخرد و با خودش بیاورد.

جواد تصمیم می‌گیرد که به آنها «نه» بگوید ولی.....

.....

به موقع تصمیم بگیریم

همان‌طور که تصمیم‌های ناگهانی و بدون فکر کار نادرستی است، تصمیم نگرفتن یا تصمیم‌گیری را به زمان آینده موکول کردن نیز کار صحیحی نیست. بعضی وقت‌ها هم، تصمیم‌های خوبی می‌گیریم ولی آن را اجرا نمی‌کنیم. برای مثال اگر در یکی از درس‌ها ضعیف هستیم باید هر چه زودتر تصمیم بگیریم که برای حلّ این مشکل چه کنیم تا آن را به آینده موکول نکنیم یا اگر تصمیم گرفته‌ایم هر روز چند دقیقه نرمش کنیم، تصمیم خودمان را اجرا کنیم.

فعّالیت ۳

درباره‌ی تصمیماتی که طیّ یک هفته گرفته‌اید، فکر کنید. کدام یک از آنها درست و کدام یک نادرست بوده‌اند؟ چرا؟

فعّالیت ۴

با یکی از افراد خانواده، فامیل یا معلّمان و کارکنان مدرسه مصاحبه کنید و از او بخواهید یکی از تصمیمات مهمّ زندگی خود و آثار آن را برای شما تعریف کند و نتیجه را در کلاس بگویید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، فکر کنید و بگویید
درباره‌ی تصمیم‌گیری چه سؤال‌های دیگری دارید؟

۳

فصل سوم

حوزه‌های موضوعی

فضا و مکان

منابع و فعّالیت‌های اقتصادی

فرهنگ و هویت

کشاورزی در ایران

همه‌ی موجودات زنده به غذا نیاز دارند و بدون آن قادر به ادامه‌ی زندگی نیستند. ما انسان‌ها غذای مورد نیاز خود را از گیاهان و جانوران تأمین می‌کنیم.

در هفته‌ی گذشته کدام موادّ غذایی را مصرف کرده‌اید؟

حتماً تاکنون به‌تنهایی یا با اعضای خانواده برای خرید میوه یا سبزیجات به بازار رفته‌اید. آیا می‌دانید چه کسانی برای تولید این محصولات کار و تلاش می‌کنند؟ این محصولات در کجا کشت می‌شوند و چه مراحلی را طی می‌کنند تا به دست ما برسند؟

موضوع این فصل «کشاورزی» است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

درس ۵

عوامل مؤثّر در کشاورزی

ما بخش عمده‌ای از غذای خود را از راه کشاورزی به دست می‌آوریم. کشاورزی سه مرحله‌ی عمده دارد : کاشت، داشت و برداشت. آیا می‌توانید بگویید منظور از هر مرحله چیست؟

فعّالیت ۱

فرض کنید شما و گروهی از دوستانتان تصمیم گرفته‌اید یک محصول کشاورزی تولید کنید. کتاب را ببندید و همفکری کنید به چه چیزهایی نیاز دارید؟ آنها را روی یک کاغذ بنویسید و در کلاس بخوانید.

چه عواملی در کشاورزی مؤثّرند؟ ۱ــ عوامل طبیعی ۲ــ عوامل انسانی

عوامل طبیعی

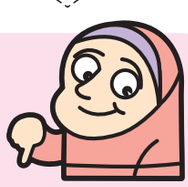

خاک

همه‌ی زمین‌ها قابل کشت نیستند. بخشی از کشور ما را کوه‌های بلند و مرتفع پوشانده‌است. زمین‌های پرشیب و سنگلاخ برای کشاورزی مناسب نیستند. خاک‌های آهکی یا نمکی در نواحی خشک، استعداد کشاورزی ندارند. امّا از دشت‌های هموار یا جلگه‌ها که خاک‌های آبرفتی و حاصلخیز دارند، می‌توان محصول فراوان به دست آورد.

آب و هوا

هر محصول با یک نوع شرایط آب و هوایی سازگاری دارد. درخت خرما در مناطق گرمسیری رشد می‌کند و نمی‌تواند سردی هوا را تحمّل کند. سیب‌زمینی گیاهی سردسیری است. برنج به آب و هوای معتدل و مرطوب نیاز دارد. آب و هوا در کشور ما متنوّع است و به همین دلیل محصولات مختلفی در کشور به دست می‌آید.

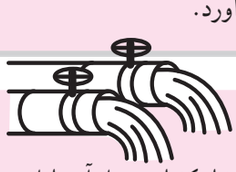

آب

آب مورد نیاز کشاورزی از آب باران و رودها تأمین می‌شود. در بعضی نواحی هم آب‌های زیرزمینی را از راه کندن چاه یا قنات به مزرعه‌ی کشاورزی هدایت می‌کنند.

بخش وسیعی از کشور ما در منطقه‌ی خشک و نیمه‌خشک قرار دارد. کشور ما جزءِ کشورهای کم باران جهان است (متوسّط بارندگی سالانه‌ی ایران حدود ۲۶۰ میلی‌متر و متوسّط بارندگی جهان حدود ۸۰۰ میلی‌متر است).

عوامل انسانی

نیروی کار

به افرادی نیاز داریم که مهارت دارند و می‌توانند کارهای مربوط به کشاورزی را انجام بدهند؛ مانند کشاورز، آبیار، علف‌چین، مهندس کشاورزی و . . .

سرمایه

باید پول داشته باشیم تا مواد و ابزار مورد نیازمان را بخریم. البته اگر سرمایه‌ی ما کم بود، می‌توانیم با دیگران شریک شویم یا وام بگیریم.

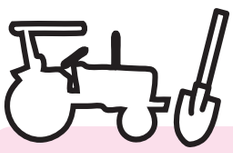

ابزار و وسایل

به ابزار و وسایل مخصوص کشاورزی برای شخم زدن، آبیاری، درو کردن، کندن علف‌های هرز و . . . نیاز داریم.

مواد

به بذر، کود و سم نیاز داریم.

فعّالیت ۲

کار برگه‌ی شماره‌ی ۵ را در کلاس انجام دهید.

فعّالیت ۳

غذای محلّی شما چیست و کدام محصولات کشاورزی در آن به‌کار رفته است؟ کار برگه‌ی شماره‌ی ۶ را انجام دهید.

به راستی میوه‌های کشور ما خوش‌طعم هستند. ما ترجیح می‌دهیم میوه‌های ایرانی بخریم و بخوریم.
با این‌کار از کشاورزان خوب کشورمان هم حمایت می‌کنیم.

★ **نکته**: چون ایران کشوری آفتابی است، میوه‌ها و سبزیجات آن نسبت به بسیاری از کشورهای دیگر، خوش‌عطرتر و خوشمزه‌تر است.

درس ۶

محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف

زراعت و باغداری دو فعّالیت مهمّ کشاورزی هستند.

زراعت یعنی کشت و پرورش گیاهانی که بعد از کاشت دانه، حدّاکثر تا یک سال محصول می‌دهند؛ مانند گندم، جو، گوجه‌فرنگی و هویج.

باغداری، کشت و پرورش نهال درختان است که بعد از گذشت یک یا چند سال محصول می‌دهند؛ مانند درخت خرما، پرتقال و انار.

زراعت

فعّالیت ۱

غلّات، حبوبات و محصولات جالیزی سه گروه مهم از گیاهان زراعی هستند. همفکری کنید و از هر گروه چند محصول نام ببرید.

گندم و برنج

گندم و برنج، خوراک روزانه و غذای اصلی مردم کشور ما است.

از گندم، آرد و سپس نان تهیه می‌شود. آیا می‌توانید بگویید علاوه بر نان، چه خوراکی‌های دیگری از آرد گندم درست می‌شود؟

گندم گیاهی یک ساله است و به دو شکل پاییزه و بهاره کشت می‌شود و کشت آن در همه‌ی استان‌های کشور ما رایج است.

به نمودار مقابل توجّه کنید. این نمودار میزان تولید گندم کشور را در سال‌های مختلف نشان می‌دهد.

ـ بیشترین میزان تولید گندم در چه سالی بوده است؟

ـ از این نمودار چه چیزهایی می فهمید؟

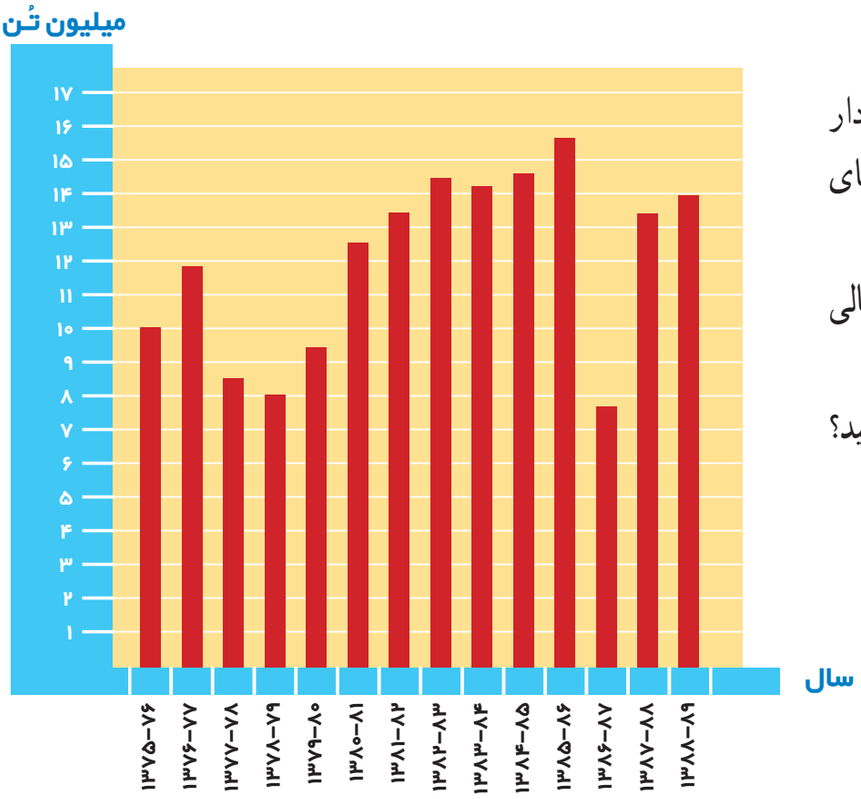

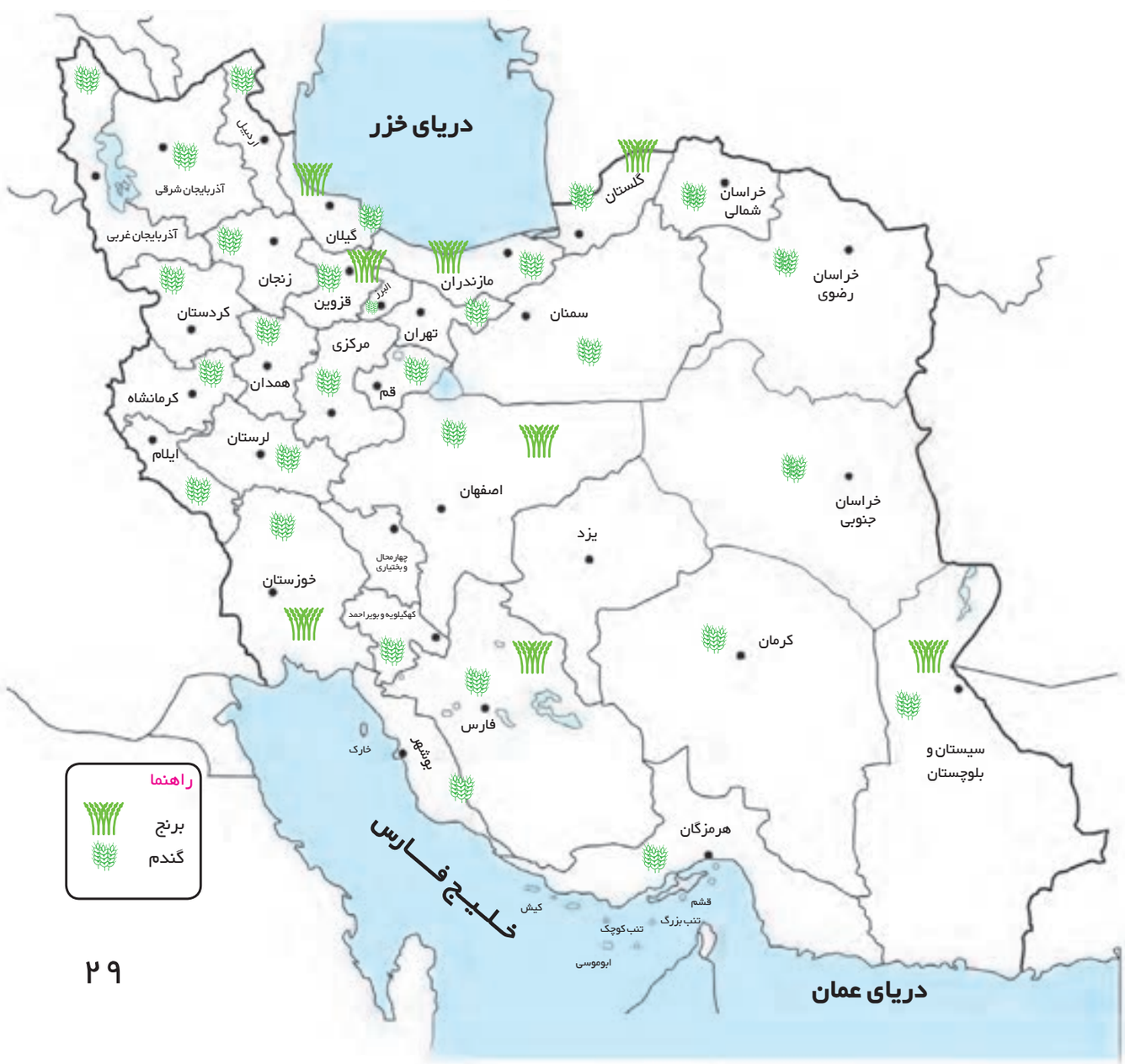

برنج نیز گیاهی یک‌ساله است که از نظر شرایط طبیعی در نواحی مرطوب و نسبتاً معتدل به دست می‌آید. بیش از نیمی از برنج کشور ما در استان‌های شمال کشور تولید می‌شود؛ اگرچه در بعضی استان‌های دیگر نیز در صورت وجود آب کافی، برنج کشت می‌شود.

به نقشه توجّه کنید و استان‌های تولیدکننده‌ی برنج را نام ببرید.

دانش‌آموزان از یک مزرعه‌ی کشت برنج دیدن کردند. آنها با یک «شالی‌کار» گفت‌وگو کردند. شالی‌کار برای بچّه‌ها درباره‌ی شرایط و چگونگی کشت برنج توضیح داد و به آنها گفت: برنج ایرانی بسیار معطّر و مرغوب است.

در شمال ایران، غذای مردم خیلی به برنج وابسته است. در این ناحیه انواع شیرینی‌ها و نان‌های خوشمزه با برنج تهیه می‌شود.

حبوبات و محصولات جالیزی

بعد از غلّات، مهم‌ترین منبع غذایی، حبوبات و محصولات جالیزی است که تقریباً در همه‌ی استان‌های کشور ما کشت می‌شود.

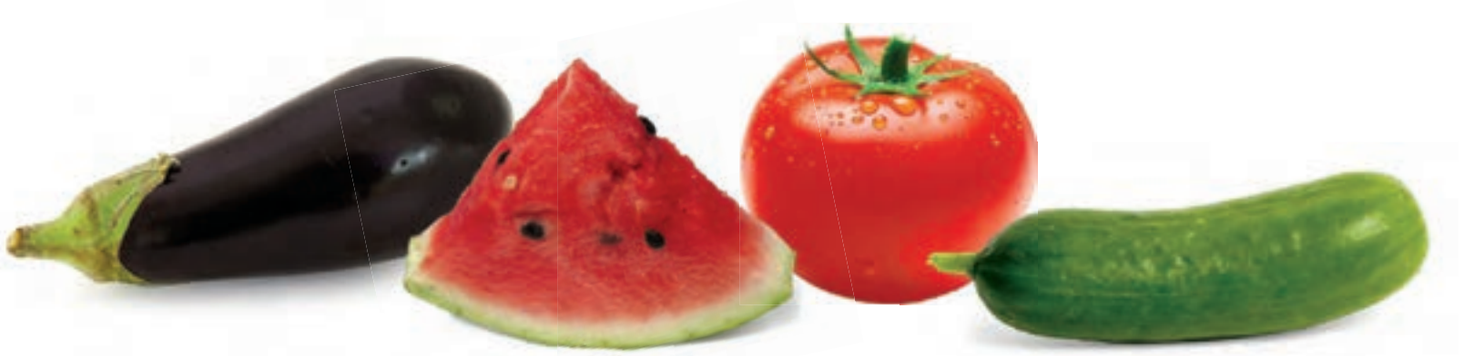

کشت گلخانه‌ای

امروزه یکی از روش‌های نو در کشاورزی، ایجاد گلخانه یا محیط مصنوعی برای کشت گیاهان است. با ایجاد گلخانه می‌توانیم هر محصول را در هر منطقه‌ی آب و هوایی و در همه‌ی فصول سال کشت کنیم؛ زیرا آب‌وهوای گلخانه و گرما و نور و رطوبت را خودمان با دستگاه‌های مختلف، متناسب با نوع محصول تنظیم می‌کنیم. کشت گلخانه‌ای در مقایسه با سایر کشت‌ها از نظر صرفه‌جویی در مصرف آب بسیار بهتر است. در گلخانه‌ها انواع میوه‌ها و محصولات جالیزی، سبزیجات و قارچ‌های خوراکی را کشت می‌کنند و یا گل و گیاهان زینتی پرورش می‌دهند.

فعّالیت ۲

با همراهی خانواده یکی از دو فعّالیت زیر را انجام دهید.

الف – از یک یا چند مغازه‌ی برنج فروشی، نام انواع (گونه‌های) برنج ایرانی و قیمت آنها را بپرسید و به کلاس بیاورید.

ب – از یک فروشنده‌ی میوه و سبزی بپرسید کدام محصولات مغازه‌ی او کشت گلخانه‌ای است و آنها را از کجا تهیه می‌کند؟

باغداری

کشت و پرورش انواع درختان میوه در ایران از قدیم رایج بوده است. بخشی از میوه‌های سردسیری و هسته‌دار مانند هلو، زردآلو، آلو، گوجه و آلبالو به صورت خشکبار و بعضی محصولات گرمسیری مانند خرما و پسته‌ی ایران به دلیل مرغوب بودن به خارج از کشور صادر می‌شود.

مصاحبه

دانش‌آموزان از یک باغ مرکبات در استان کرمان دیدن و با مالک باغ مصاحبه کردند. آقای رضوانی مالک باغ برای آنها توضیح داد :

وسعت باغ ما دو هکتار است. من و برادرانم شریک شدیم و این باغ را خریدیم. در آن زمان نهال‌ها خیلی کوچک بودند و ما برای پرورش آنها خیلی زحمت کشیدیم تا به این درختان تبدیل شدند.

حدود شش سال است که محصول پرتقال و نارنگی خوبی برداشت می‌کنیم.

فقط یک سال محصول ما به علّت آفت‌زدگی کم بود.

امام جعفر صادق (علیه‌السّلام) فرمودند:

کشاورزی و درختکاری کنید؛ به خدا قسم هیچ کاری برای مردم، حلال‌تر و پاکیزه‌تر از آن نیست.

سال زراعی	= ۱۰ تن پرتقال
۱۳۸۵–۸۶	
۱۳۸۶–۸۷	
۱۳۸۷–۸۸	
۱۳۸۸–۸۹	
۱۳۸۹–۹۰	
۱۳۹۰–۹۱	

فعّالیت ۳

درباره‌ی معنی و مفهوم آنچه امام صادق(علیه‌السّلام) در مورد کشاورزی فرمودند، گفت و گو کنید.

فعّالیت ۴

الف– مساحت باغ آقای رضوانی دو هکتار است؛ یعنی چند متر مربّع؟ نمودار محصول باغ آقای رضوانی را روی کاربرگه‌ی شماره‌ی ۷ ترسیم کنید.

ب – فرض کنید شما می‌خواهید با یک باغدار مصاحبه کنید. فکر کنید و پرسش‌های خودتان را روی یک برگ کاغذ بنویسید و به معلّم بدهید.

فعّالیت ۵

روی نقشه‌ی ایران در کاربرگه‌ی شماره‌ی ۸، نواحی کشت مرکبات، پسته و خرما را معیّن کنید.

محصولات کشاورزی چگونه به‌دست ما می‌رسد؟

کشاورزان پس از برداشت، باید محصول خود را به دست مشتری برسانند.

بعضی از محصولات باید زودتر به بازار مصرف برسند. آیا می‌توانید چند مثال بزنید؟

بعضی از محصولات برای فروش به بازارهای نزدیک مزارع کشاورزی برده می‌شوند. بعضی دیگر را در انبارها یا سردخانه‌ها نگهداری و ذخیره می‌کنند و سپس با کامیون و وانت به میدان‌های میوه و تره‌بار و شهرهای دور و نزدیک می‌برند.

درست مصرف کنیم

نظر این افراد را بخوانید و در کلاس گفت‌وگو کنید.

ما پس از هر بار غذا خوردن به درگاه خداوند شکر می‌کنیم.

ما باید به اندازه‌ای که مصرف می‌کنیم، بخریم. بعضی اوقات خانواده‌ها زیاد خرید می‌کنند و میوه‌ها و سبزی‌ها را در یخچال انبار می‌کنند. ممکن است این مواد، خراب و دور ریخته شوند.
ما نباید اسراف کنیم. در بعضی از مهمانی‌ها و مجالس غذا بیشتر از نیاز مهمان تهیه می‌شود.
خداوند در قرآن کریم درباره‌ی کسانی که اسراف می‌کنند، چه فرموده است؟

من در اخبار شنیده‌ام که در بعضی از نقاط دنیا مثل کشورهای آفریقایی، مردم و کودکان گرسنه هستند و هر روز عدّه‌ای از آنها از گرسنگی می‌میرند. وظیفه‌ی ما در مورد گرسنگان چیست؟

فعّالیت ۶

اگر قرار باشد کشاورزی کنید، دوست دارید چه محصولی بکارید؟ چرا؟

فعّالیت ۷

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۹ را کامل کنید.

فعّالیت ۸

به‌طور گروهی یکی از فعّالیت‌های زیر را انتخاب کنید و انجام دهید:

- پوستری (اعلانی*) درباره‌ی مصرف غذا (شکرگزاری، اسراف نکردن، کمک به گرسنگان و ...) طرّاحی کنید و به تابلو بزنید.
- چند خبر درباره‌ی کشاورزی از روزنامه پیدا کنید و در ایستگاه خبر مدرسه بچسبانید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید درباره‌ی موضوع کشاورزی چه سؤال‌های دیگری دارید؟

* مصوّب فرهنگستان زبان و ادب فارسی

۴

فصل چهارم

حوزه‌های موضوعی

مکان و فضا

منابع و فعّالیت‌های اقتصادی

نظام اجتماعی

زمان، تداوم و تغییر

ایران و منابع انرژی

اگر برق خانه‌ی شما قطع شود در آن لحظه چه می‌کنید؟ شما در روشنایی کم نمی‌توانید تکالیف درسی خود را به خوبی انجام بدهید. نمی‌توانید تلویزیون را تماشا یا از وسایل برقی در خانه استفاده کنید. حتّی ممکن است همه‌ی اعضای خانواده، کارشان متوقّف شود و صبر کنند تا دوباره برق وصل شود.

همین اتّفاق را برای نفت، گاز و بنزین در نظر بگیرید. اگر این منابع انرژی نباشند، چه اتّفاقی می‌افتد؟ آیا با خود فکر کرده‌اید چرا انرژی یک موضوع مهم است و چرا ما باید درباره‌ی آن بیشتر بدانیم؟

موضوع این فصل منابع انرژی ایران است. امید است شما با آموختن این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن پاسخ پرسش‌های خودتان را بیابید.

درس ۷

طلای سیاه

منابع انرژی

انرژی به شکل‌های گوناگون در طبیعت وجود دارد. امّا در دنیای امروز از بعضی از شکل‌ها و منابع انرژی بیشتر استفاده می‌شود. برای اینکه بهتر به این موضوع پی ببرید، فعّالیت ۱ را انجام دهید.

فعّالیت ۱

همفکری کنید و کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۰ را در کلاس کامل کنید.

از انجام دادن این فعّالیت چه نتیجه‌ای گرفتید؟
به نمودار مقابل توجّه کنید. این نمودار مهم‌ترین منابع تأمین انرژی را در جهان امروز نشان می‌دهد.
سه گروه عمده‌ی انرژی را نام ببرید و بگویید بیشترین انرژی مورد نیاز ما از کدام گروه به دست می‌آید؟
به زغال‌سنگ، نفت و گاز و مشتقات آنها نظیر گازوئیل و بنزین، **سوخت‌های فسیلی** می‌گویند.

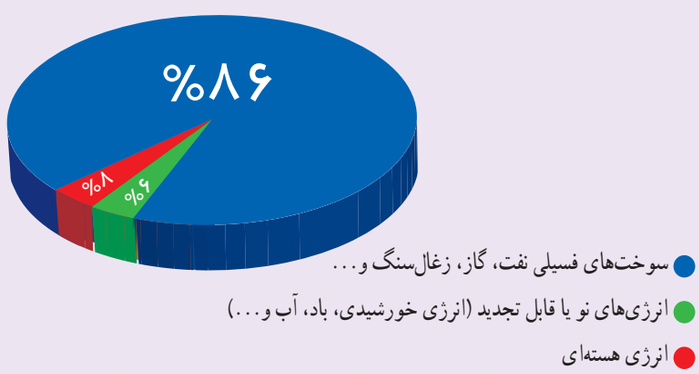

سوخت‌های فسیلی

نفت و گاز، میراثی از گذشته

کشور ما از بزرگ‌ترین دارندگان منابع نفت و گاز در جهان است.
سوخت‌های فسیلی چون نفت و گاز، میراث طبیعی هستند و میلیون‌ها سال طول می‌کشد تا این منابع در زیرزمین تشکیل شوند.
بیشتر دانشمندان معتقدند نفت از انباشته شدن بقایای جانوران و گیاهان در کف دریاهای قدیمی به‌وجود آمده است. این مواد بین لایه‌های رسوبی قرار گرفته و بر اثر گرما و فشار زیاد و تغییرات شیمیایی طیّ میلیون‌ها سال به نفت تبدیل شده‌اند.

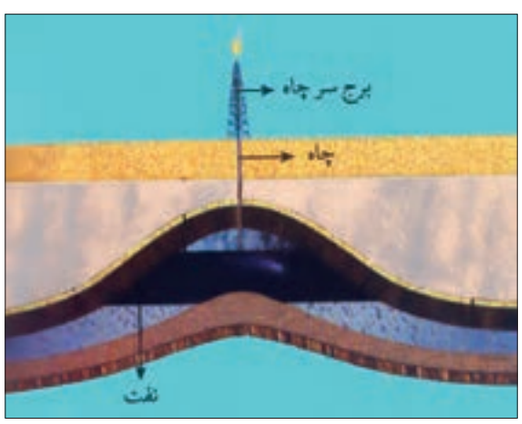

لایه‌های رسوبی

برق

همان‌طور که از انجام دادن فعّالیت ۱ پی بردید، علاوه بر نفت و گاز، بیشترین انرژی‌ای که ما از آن استفاده می‌کنیم، برق است. امّا برق از کجا می‌آید؟ بیشتر برق (انرژی الکتریکی) مورد نیاز ما از طریق سوزاندن نفت کوره، گاز و گازوئیل در نیروگاه‌ها تولید می‌شود.

برق حرارتی

در این نیروگاه‌ها با سوزاندن سوخت‌های فسیلی، آب را به بخار تبدیل می‌کنند . فشار بخار آب، توربین‌ها را به حرکت درمی‌آورد و برق (انرژی الکتریکی) تولید می‌شود.

برق آبی

سال گذشته خواندید که با بستن سد روی رودهای پرآب و با استفاده از فشار آب ذخیره شده، توربین‌ها به حرکت درمی‌آیند و برق (انرژی الکتریکی) تولید می‌شود.

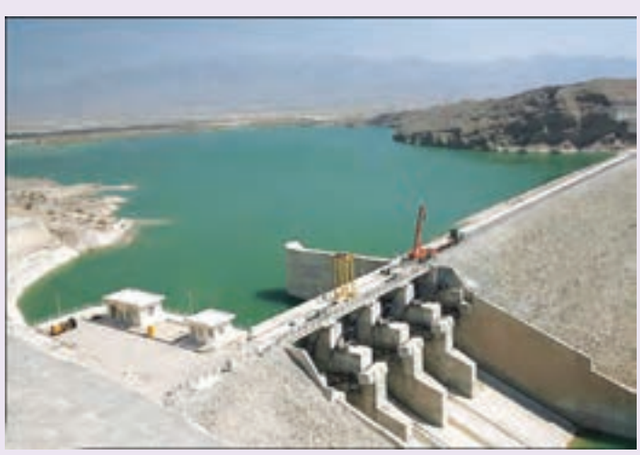

بچّه‌ها به این موضوع خوب فکر کنید.

در سال ۱۳۹۰ در کشور ما حدود ۹۴ درصد برق یا انرژی الکتریکی از برق حرارتی به‌دست آمده است؛ یعنی برای تولید آن میلیون‌ها بشکه* نفت و گاز سوزانده شده است.

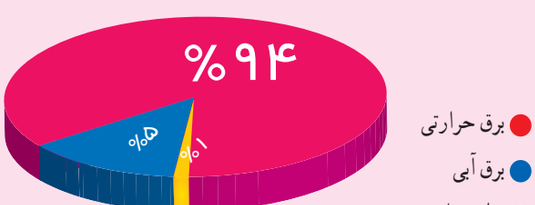

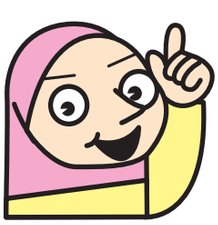

*هر بشکه نفت معادل ۱۵۹ لیتر است.

فعّالیت ۲

با توجّه به آنچه درباره‌ی آب و هوا و رودهای ایران می‌دانید، بگویید چرا در کشور ما تولید برق آبی از برق حرارتی بسیار کمتر است؟

فعّالیت ۳

برای حفظ محیط‌زیست، استفاده از برق حرارتی بهتر است یا برق آبی؟ چرا؟

پراکندگی منابع نفت و گاز در ایران

نفت

به نقشه توجّه کنید. بیشتر منابع نفتی ایران در جنوب غربی و غرب کشور وجود دارد :
بیشتر منابع نفتی کشور در غرب در استان کرمانشاه و در جنوب غربی در استان خوزستان و خلیج‌فارس ذخیره شده است.
علاوه بر این دو ناحیه‌ی وسیع در بخش‌های دیگری از کشور ما مانند اطراف تهران و قم، نفت کشف شده است.
روی نقشه، مهم‌ترین میدان‌های نفتی جنوب و غرب را پیدا کنید و نام ببرید .

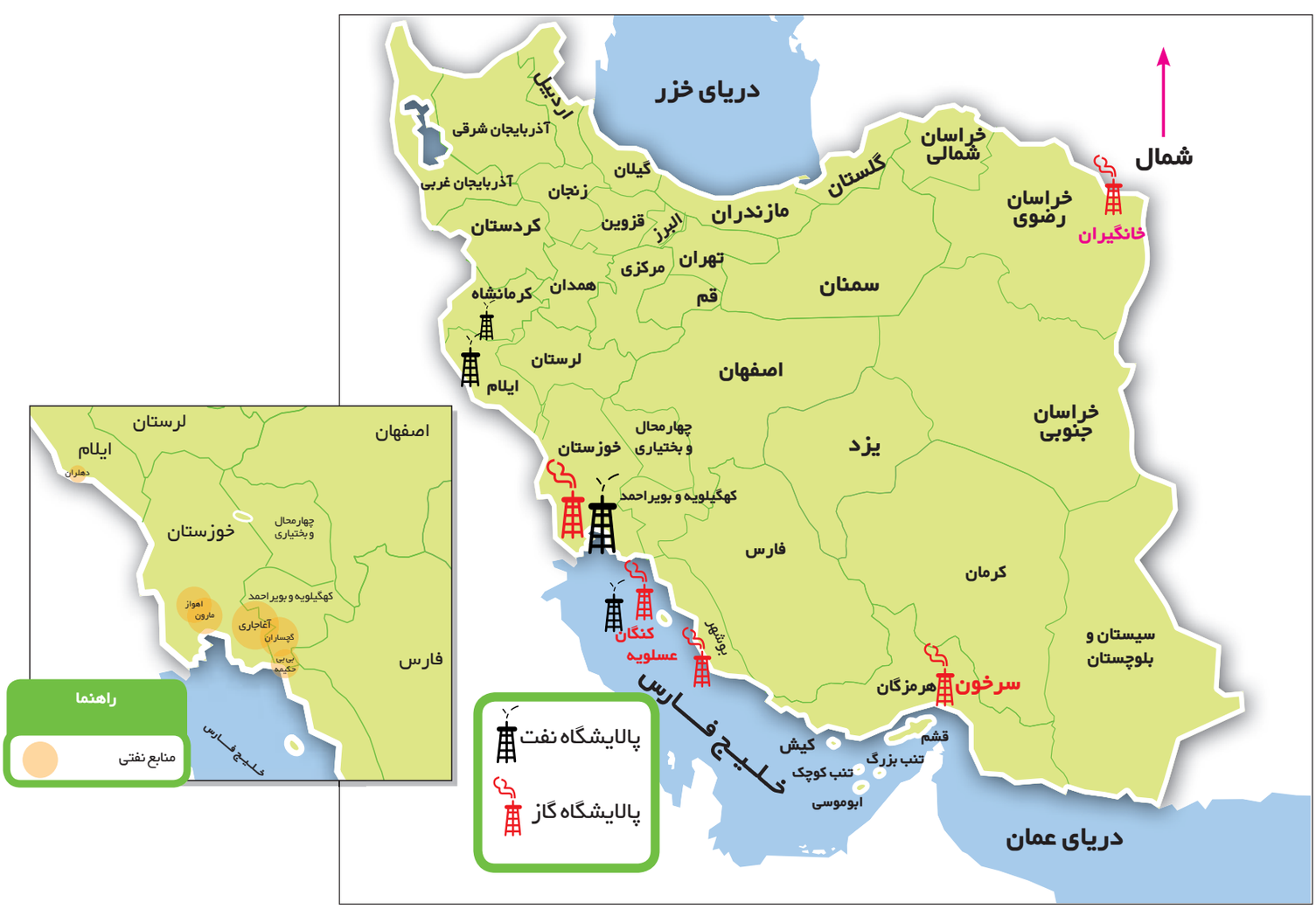

بچّه‌ها از عمر اوّلین چاه نفت ایران که در مسجد سلیمان استان خوزستان حفر شد و به نفت رسید، حدود ۱۰۰ سال می‌گذرد. از زمان کشف و استخراج نفت در ایران، توجّه بیگانگان به منابع کشور ما جلب شد. کشورهای خارجی قدرتمند تا مدّت‌های طولانی از طریق شرکت‌های نفتی خودشان در استخراج و پالایش نفت ما دخالت می‌کردند و با قراردادهایی که با ایران می‌بستند، منافع زیادی از نفت ایران می‌بردند.

امروزه، پس از انقلاب اسلامی، همه‌ی کارهای استخراج و پالایش نفت توسط متخصّصان ایران انجام می‌شود. شما در فصل یازدهم با مبارزات مردم ایران برای ملّی شدن نفت آشنا می‌شوید.

نفت خام پس از استخراج از طریق لوله به پالایشگاه‌ها منتقل می‌شود. بیشتر نفت تصفیه شده و فراورده‌های نفتی تولید شده در پالایشگاه از طریق خطوط لوله به نقاط مختلف کشور منتقل می‌شود و برای رفع نیازهای خانگی یا کارخانه ها و وسایل حمل و نقل مورد استفاده قرار می گیرد.

خطوط لوله‌ی نفت

تلمبه‌خانه

کارکنان شرکت خطوط لوله و مخابرات نفت ایران با تلاش شبانه‌روزی، نفت و فراورده‌های نفتی را به سراسر کشور انتقال می‌دهند.

گاز

به نقشه‌ی صفحه‌ی ۳۸ توجّه کنید. بیشتر منابع گاز ایران از جنوب و شمال شرقی کشور به‌دست می‌آید.

جنوب : استان خوزستان و منابع گاز عسلویه و کنگان در استان بوشهر و سرخون در استان هرمزگان.

شمال شرقی : منابع گاز خانگیران سرخس که در استان خراسان رضوی قرار دارد.

ایران دارای یک شبکه‌ی گازرسانی است و گاز از طریق خطّ لوله‌ی سراسری به اغلب شهرهای ایران می‌رسد.

هر ساله مقدار این خطوط لوله و گازرسانی به مناطق مختلف کشور بیشتر می‌شود.

پالایشگاه نفت

صادرات نفت و گاز

صادرات و واردات نفت و گاز بزرگ‌ترین تجارت در جهان امروزی است.
کشورهایی که نفت و گاز ندارند برای فعّالیت‌های خود مانند حمل و نقل و کارخانه‌هایشان نیازمند نفت و گاز کشورهای نفت خیز مانند ایران هستند.
بخش عمده‌ای از نفت ایران به کشورهای خارجی صادر می شود.
ایران نیز پولی را که از راه صادرات نفت به‌دست می‌آورد در فعّالیت‌های مختلف کشور استفاده می کند.

فعّالیت ۴

بحث گروهی: نفت میراثی طبیعی است که بر اثر استفاده تمام می‌شود. به نظر شما، چرا تمام شدن نفت باعث نگرانی می‌شود؟ صادرات نفت برای کشور ما چه اهمّیتی دارد؟ چرا ایران تلاش می‌کند به صادرات نفت وابسته نباشد و سایر کالاها را به خارج صادر کند؟ آیا ما حق داریم همه‌ی نفت و گاز را استخراج کنیم و به فکر آیندگان نباشیم؟

فعّالیت ۵

پرس و جو کنید: سوختی که در خانه‌ی شما برای گرما و پخت و پز استفاده می‌شود، چیست؟ این سوخت از کجا تأمین می‌شود و چگونه به دست شما می‌رسد؟

درس ۸

انرژی را بهتر مصرف کنیم

در درس گذشته پی بردید که سوخت‌های فسیلی، مهم‌ترین منابع مصرف انرژی در دنیای امروز هستند. به این منابع «**غیرقابل تجدید**» می‌گویند؛ یعنی با استخراج تمام می‌شوند. سوخت‌های فسیلی در اعماق زمین وجود دارند و میلیون‌ها سال طول می‌کشد تا تشکیل شوند.

به همین دلیل امروزه همه‌ی کشورها تلاش می‌کنند **انرژی‌های نو** را جایگزین سوخت‌های فسیلی کنند.

انرژی‌های نو (قابل تجدید)

انرژی‌های نو آن دسته از منابع انرژی هستند که تمام نمی‌شوند و همواره می‌توان از آنها استفاده کرد؛ مانند انرژی خورشید، انرژی آب و باد.

انرژی‌های نو برخلاف سوخت‌های فسیلی محیط‌زیست را آلوده نمی‌کنند؛ امّا حمل و نقل نفت و گاز موجب آلودگی محیط می‌شود و سوزاندن آنها نیز هوا را آلوده می‌کند.

صفحاتی که انرژی خورشید را جمع و متمرکز می‌کنند.

نیروگاه خورشیدی ـ شیراز

استفاده از انرژی‌های نو در ایران

متخصّصان کشور ما تلاش می‌کنند با مطالعه و تحقیق و ساختن دستگاه‌ها و ابزارها از انرژی‌های نو هرچه بیشتر استفاده کنند. به همین دلیل، تاکنون در بعضی مناطق کشور طرح‌هایی اجرا شده است.

کشور ما از آفتاب خوبی برخوردار است. از انرژی خورشیدی می‌توان برای گرم کردن هوا یا آب استفاده کرد و یا از آن انرژی الکتریکی به‌دست آورد.

آیا شما نیز دوست دارید در پشت‌بام خانه‌تان آبگرمکن خورشیدی داشته باشید؟ چرا؟

استفاده از آبگرمکن خورشیدی برای حمّام در یک روستای یزد

نیروگاه بادی منجیل

از انرژی باد می‌توان در جاهایی که در بیشتر اوقات سال باد می‌وزد به خوبی استفاده کرد. انرژی باد توربین‌ها را به حرکت درمی‌آورد و انرژی الکتریکی تولید می‌کند.

انرژی هسته‌ای (اتمی)

نیروگاه اتمی بوشهر

انرژی هسته‌ای از شکافتن هسته‌ی اتم‌های بعضی عناصر مثل **اورانیوم** پدید می‌آید.

سنگ اورانیوم در طبیعت وجود دارد؛ برای مثال در کشور ما استان یزد دارای معادن اورانیوم است.

انرژی هسته‌ای قابل تجدید نیست؛ چون روزی معادن آن تمام می‌شود؛ امّا یک فرق مهم با انرژی‌های دیگر دارد و آن این است که انرژی بسیار زیادی تولید می‌کند؛ برای مثال یک کیلوگرم اورانیوم معادل سوختن ۱۲۰۰۰ بشکه نفت، انرژی تولید می‌کند.

در ایران، نیروگاه اتمی در بوشهر ساخته شده است و متخصّصان و دانشمندان ایرانی در حال راه‌اندازی این نیروگاه برای تولید برق هستند.

فعّالیت ۱

آیا تاکنون از وسایلی که با انرژی خورشیدی کار می‌کنند مانند ماشین‌حساب نوری استفاده کرده‌اید؟ اگر از این نمونه وسایل دارید به کلاس بیاورید و آنها را با وسایلی که با باتری کار می‌کنند، مقایسه کنید و مزیت آنها را بگویید.

فعّالیت ۲

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۱ را کامل و انواع انرژی‌ها را با هم مقایسه کنید.

فعّالیت ۳

اگر به اینترنت دسترسی دارید با راهنمایی معلّم به پایگاه «**سازمان بهره‌وری انرژی ایران (ســابا)**» بروید؛ سپس، سمت راست روی عبارت «کودک و نوجوان» کلیک کنید. شما می‌توانید از جورچین، قصّه، بازی و انواع سرگرمی‌های مربوط به انرژی استفاده کنید.

درست مصرف کنیم

فعّالیت ۴

با افراد سالمند خانواده یا فامیل گفت‌وگو کنید و بپرسید در زمان گذشته، گرم کردن خانه، پخت‌وپز و حمل و نقل چه تفاوت‌هایی با امروز داشته است و آیا آنها نیز از این همه وسایل خانگی برقی استفاده می‌کرده‌اند؟ از این مصاحبه چه نتیجه‌ای گرفتید؟ در کلاس بیان کنید.

مصرف سوخت‌های فسیلی

- زمانی که بخاری روشن است، درها و پنجره‌ها را باز نگذاریم.
- اگر شومینه (هیمه‌سوز*) داریم، بهتر است آن را روشن نکنیم. شومینه هم سوخت زیادی مصرف می‌کند و هم موجب آلودگی هوای خانه می‌شود.
- زمانی که هوا سرد است، به جای اینکه درجه‌ی بخاری را زیاد کنیم و یک پیراهن بپوشیم، لباس‌های گرم‌تر بپوشیم و درجه‌ی بخاری را کم کنیم (اگر هر یک از ما دمای خانه را فقط چند درجه سانتی‌گراد کمتر کنیم، روزانه در مصرف مقدار زیادی سوخت صرفه‌جویی کرده‌ایم).

* مصوّب فرهنگستان زبان و ادب فارسی

مصرف برق

لامپ‌های کم‌مصرف غیرجیوه‌ای

- عادت کنیم در خانه یا مدرسه، لامپ‌های اضافی را خاموش کنیم؛ مثلاً اگر در اتاق هستیم و در آشپزخانه کاری نداریم، لامپ آنجا را خاموش کنیم.
- در یخچال را زیاد باز و بسته نکنیم. با هر بار باز و بسته کردن یخچال، برق بیشتری مصرف می‌شود.
- از لامپ‌های کم‌مصرف استفاده کنیم.
- به ساعت ۷ تا ۱۱ شب، **ساعت پیک** یا **اوج بار** می‌گویند، چون در این زمان هوا تاریک می‌شود و همه‌ی مردم چراغ‌ها را روشن می‌کنند، مصرف برق خیلی زیاد می‌شود. در این زمان سعی کنیم از وسایل برقی کمتری استفاده کنیم و از وسایل برقی پرمصرف مثل اتو، جاروبرقی و لباسشویی اصلاً استفاده نکنیم.

برچسب انرژی

به پدر و مادرمان بگوییم موقع خریدن لوازم خانگی مثل یخچال و ماشین لباسشویی به برچسب انرژی توجّه کنند.

برچسب انرژی هفت رنگ دارد. در وسیله‌ای که می‌خریم، هرچه فلش آن به سمت رنگ سبز پررنگ (A) نزدیک‌تر باشد، آن وسیله بهتر است؛ یعنی انرژی کمتری مصرف می‌کند و کارایی آن بیشتر است.

فعّالیت ۵

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۲ را انجام دهید.

فعّالیت ۶

با کمک خانواده، قبض گاز و قبض برق خانه‌تان را دو نوبت بخوانید و مقایسه کنید.

– نکات مربوط به مصرف درست سوخت‌های فسیلی و برق را بنویسید و در جای مناسب در خانه نصب کنید.

فعّالیت ۷

تصوّر کنید شما ۵۰ سال بعد به دنیا آمده‌اید و سوخت‌های فسیلی تمام شده و انرژی‌های جدید جایگزین آنها شده است. یک روز زندگی خودتان را با توجّه به انرژی‌های نو شرح دهید و بنویسید.

۵

فصل پنجم

حوزه‌های موضوعی
زمان، تداوم و تغییر
فرهنگ و هویت
فضا و مکان

پیشرفت علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی

مجسّم کنید با یک ماشین جادویی زمان، هزار سال به عقب رفته‌اید. شما در سرزمین‌های اسلامی هستید. چشمانتان را باز می‌کنید. یک هفته از جاهای مختلف دیدن می‌کنید؛ شهرهای پرجمعیت، مردمانی که مشغول داد و ستد و بازرگانی هستند؛ بازارهای پیچ در پیچ، کاروان‌هایی با ده‌ها شتر که کالاها را از جایی به جای دیگر حمل می‌کنند؛ مساجد زیبا، کتابخانه‌ها و مدارس علمی، دانشمندان وجهانگردان، بناهایی با معماری باشکوه، کاخ‌های مجلّل و ... با خود فکر می‌کنید:

راستی، علّت این همه پیشرفت‌های شگفت‌انگیز چیست؟ مسلمانان سرزمین‌های اسلامی به چه علوم و فنونی دست یافته‌اند؟ آنها چه اختراعات و ابداعاتی کرده و به مردم جهان چه خدماتی نموده‌اند؟

موضوع این فصل، شکوفایی علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن، پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

درس ۹

پیشرفت‌های علمی مسلمانان

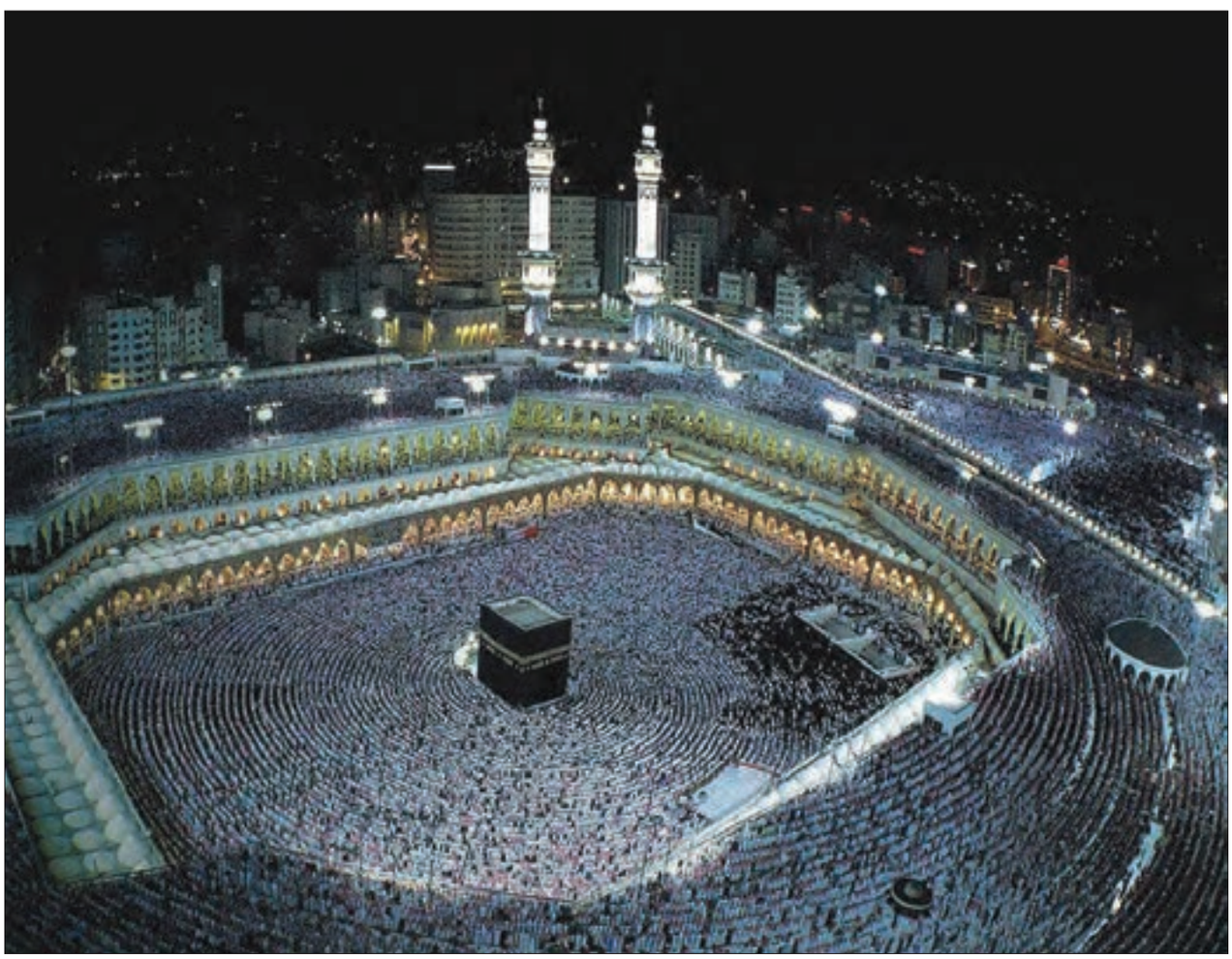

ظهور و گسترش اسلام

سال گذشته خواندید که دین اسلام از سرزمین عربستان طلوع کرد. پیامبر گرامی اسلام، حضرت محمّد (صلی‌الله علیه وآله) پس از هجرت از مکّه به مدینه، حکومت اسلامی تشکیل دادند و از آن زمان به بعد دعوت به اسلام هر روز با استقبال بیشتری روبه‌رو شد و گسترش یافت.

پس از رحلت پیامبر (ص)، مسلمانان، اسلام را در خارج از شبه جزیره‌ی عربستان گسترش دادند و در هر دوره سرزمین‌های زیادی از جمله ایران را به قلمرو اسلامی افزودند و بسیاری از کشورهای قدرتمند آن روز را به تصرف درآوردند.

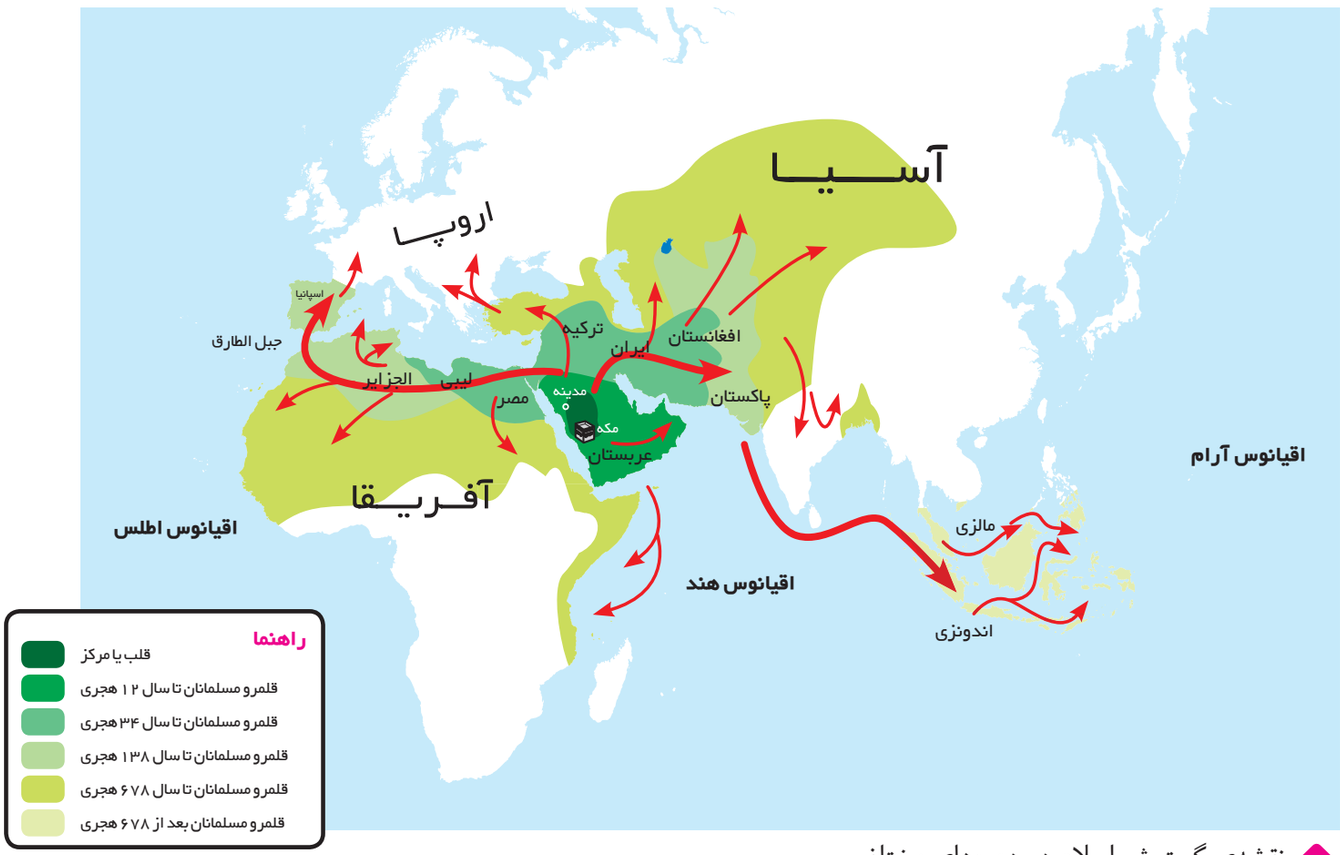

نقشه‌ی گسترش اسلام در دوره‌های مختلف

فعّالیت ۱

به نقشه توجّه کنید. دین اسلام در کدام قارّه‌ها گسترش یافت؟ در هر قارّه، یک یا دو کشور را که اسلام در آنها راه یافته است، نام ببرید.

شکوفایی علوم و فنون

دین اسلام بین ملّت‌های مختلف با فرهنگ‌ها و آداب و رسوم متفاوت گسترش یافت. مسلمانان تحت‌تأثیر قرآن و آموزه‌های دینی اسلام که به تفکّر و آموختن علم اهمّیت زیادی می‌داد در زمینه‌های مختلف پیشرفت کردند. آنها از بخش‌هایی از دانش و فنونی که از گذشته در کشورشان بر جای مانده بود نیز استفاده کردند و در پرتو دین اسلام آنها را گسترش دادند. به تدریج سرزمین‌های اسلامی به کانون علمی جهان تبدیل شدند.

در این دوره هنرمندان، صنعتگران، دانشمندان، فیلسوفان و مهندسان زیادی ظهور کردند و ابداعات و اختراعات مهمّی پدید آوردند. در این میان، ایرانیان سهم بسیار بزرگی در گسترش اسلام و پیشرفت‌های علمی داشتند.

ما دوست داریم درباره‌ی اختراعات و پیشرفت‌های مسلمانان بیشتر بدانیم.

بچّه‌ها، شرح این پیشرفت‌ها خیلی مفصّل است؛ امّا من نمونه‌هایی را برایتان می‌گویم.

مطالعه برای انجام فعّالیت

نقّاشی از ساعت شمعی، جزری

مهندسان مسلمان، اختراعات زیادی کردند؛ برای مثال اسماعیل **جَزَری** که در قرن ششم هجری زندگی می‌کرد، معروف‌ترین مهندس مسلمان آن دوره بود. جزری در کتاب خود، پنجاه دستگاه را که خودش ساخته، شرح داده است؛ مانند ساعت آبی، ساعت شمعی، دستگاه‌های خودکار برای ریختن آب و شستن دست و وضو، وسایل اندازه‌گیری خون، تلمبه و ... او به علم مکانیک آشنایی کامل داشته است.

مسلمانان **چرخاب** یا **چرخ آب‌کشی** را اختراع کرده بودند. این چرخ در مسیر رودخانه نصب می‌شد و از آن برای آبیاری و آب‌کشی استفاده می‌کردند. بسیاری از دانشمندان امروز، مهارت مسلمانان ایرانی را در ساختن دستگاه‌های آبی، تحسین می‌کنند. این چرخ‌ها در جهان به چرخ ایرانی معروف است. نوعی از چرخاب نیز چرخ چاه بود که برای آب‌کشی از چاه به کار می‌رفت.

نقّاشی چرخاب

چرخ آب‌کشی

پزشکی : ایرانیان در دانش پزشکی بسیار پیشرفت کرده بودند. زکریای رازی و ابوعلی سینا در این زمینه شهرت جهانی دارند. رازی کتاب معروفی درباره‌ی نقش غذا در سلامت و درمان بیماری‌ها نوشته است. او بسیاری از داروها را ابتدا روی حیوانات آزمایش می‌کرده است.

ابوعلی سینا که در ده سالگی تمام قرآن را آموخته بود و ریاضی نیز می‌دانست در پزشکی استاد بود. مهم‌ترین کتاب او در پزشکی قانون نام دارد که تا سال‌ها در دانشگاه‌های بزرگ اروپایی تدریس می‌شد.

شیمی : کلمه‌ی شیمی از کلمه‌ی کیمیا گرفته شده است. ایرانیان مسلمان در علم کیمیاگری پیشرفت زیادی کردند. **رازی** به کاشف الکل معروف است. **جابربن حیان** ده‌ها کتاب در شیمی نوشته است و شهرت جهانی دارد.

ریاضیات : ایرانیان مسلمان دانش ریاضی را گسترش دادند. خوارزمی و خیّام از ریاضی‌دان‌های ایرانی معروف در دوره‌ی اسلامی هستند. آنها درباره‌ی اعداد و حل کردن مسائل ریاضی و شکل‌های هندسی، مطالب جدیدی مطرح کردند.

ستاره‌شناسی (نجوم)

ابوریحان بیرونی دانشمند بزرگ ایرانی که فیلسوف و ریاضی‌دان بود در تاریخ و جغرافیا نیز مهارت داشت. او ستاره‌شناس بزرگی نیز بود و درباره‌ی تقویم و محاسبه‌ی سال و ماه و اندازه‌گیری حرکت ماه و سیارات و فاصله‌ی آنها کتاب‌های زیادی نوشت.

مجسّمه‌ی ابوریحان بیرونی در پارک لاله‌ی تهران

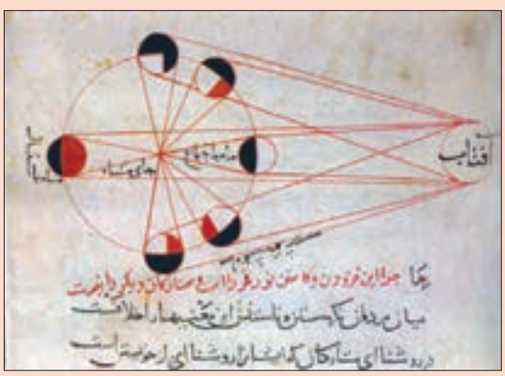

فعّالیت ۲

الف – در دوره‌ی اسلامی به دانشمندان، **حکیم** می‌گفتند. چون آنها علوم مختلف را می‌دانستند و در چند علم، استاد بودند. آیا می‌توانید با توجّه به مطالب این درس چند مثال بزنید؟

ب – در دوره‌ی اسلامی، اغلب دانشمندان کتاب‌های خود را به زبان عربی می‌نوشتند. به نظر شما چرا چنین کاری می‌کردند؟

فعّالیت ۳

به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه درباره‌ی یکی از حکیمان مسلمان و آثار او اطّلاعاتی جمع‌آوری کنید و روی یک یا دو برگ بنویسید. شما می‌توانید با راهنمایی معلّم از دانشنامه‌ی رشد (شبکه‌ی رشد www.daneshnameh.roshd.ir) یا کتاب‌های مناسبی استفاده کنید که در این باره برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است.

نام حکیم یا دانشمند:

محلّ تولّد یا زندگی:

در چه قرنی می‌زیسته است:

آثار:

در چه علوم و فنونی مهارت داشته است:

و...

خطّ زمان

خطّ زمان نشان می‌دهد که هر واقعه در چه زمانی اتّفاق افتاده است. این خطّ زمان بر اساس قرن (صد سال) تنظیم شده است :

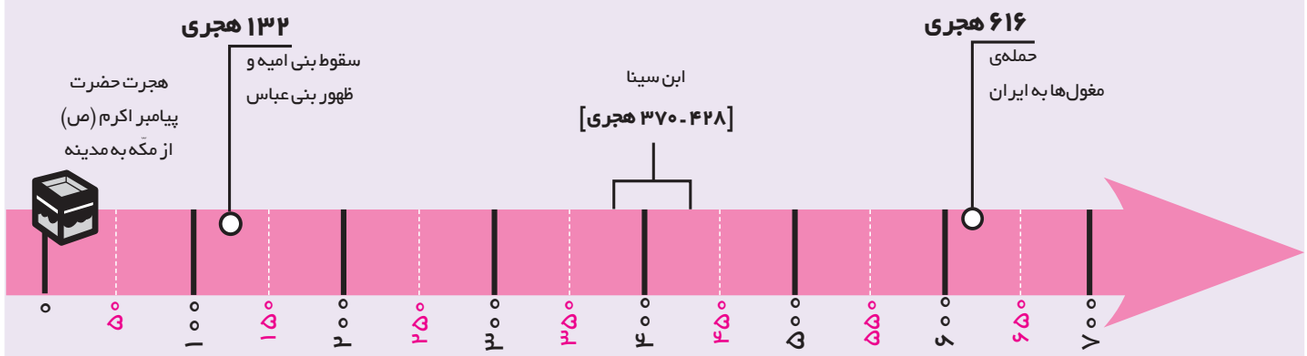

در سال گذشته خواندید که مبدأ تاریخ ما مسلمانان، هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکّه به مدینه است. به هر صدسال یک قرن یا یک سده می‌گویند.

از سال یکم تا صدم را قرن اوّل هجری می‌گویند و از ۱۰۱ تا ۲۰۰ قرن دوم، از ۲۰۱ تا ۳۰۰ قرن سوم و . . .

از سال یکم تا پنجاه، نیمه‌ی اوّل قرن است و از پنجاه و یکم تا صدم نیمه‌ی دوم قرن.

ابن سینا در ۳۷۰ هجری به دنیا آمده است؛ یعنی در نیمه‌ی دوم قرن چهارم.

ابن‌سینا در ۴۲۸ هجری از دنیا رفته است؛ یعنی نیمه‌ی اوّل قرن پنجم.

فعّالیت ۴

با راهنمایی معلّم، موارد زیر را روی خطّ زمان نشان دهید و بگویید هریک از این افراد در چه زمانی زندگی می‌کرده‌اند؟

ابوریحان بیرونی ۴۴۰ – ۳۶۲ هجری ← نیمه ی دوم قرن چهارم – نیمه ی اوّل قرن پنجم

زکریای رازی ۳۱۳ – ۲۵۱ هجری ← ..... - .....

خیّام ۵۱۷ – ۴۲۹ هجری ← ..... - .....

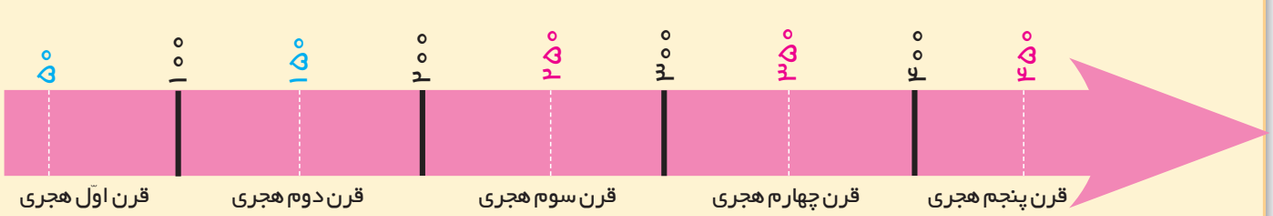

درس ۱۰

چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی شد؟

آموزه‌های دین اسلام

مهم‌ترین علّت پیشرفت علمی مسلمانان، تعالیم دین اسلام بود. آیات قرآن کریم انسان‌ها را به تفکّر درباره‌ی آفرینش جهان، حرکت ستارگان و سیارات، زندگی جانوران و گیاهان و نظایر آن، دعوت می‌کند. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمودند: به دنبال کسب علم باشید؛ حتّی اگر مجبور شوید تا چین بروید. امامان، عالمان بزرگی بودند و مردم برای یافتن پاسخ‌های علمی نزد آنها می‌رفتند. امام محمّدباقر (ع) و امام جعفرصادق (ع) کلاس‌های درس داشتند و شاگردان زیادی در کلاس‌های آنها حاضر می‌شدند.

نیازهای جدید جوامع مسلمان

مسلمانان برای کارهایی چون تعیین جهت قبله (جهت رو به خانه‌ی کعبه) پی بردن به ساعت طلوع و غروب خورشید و تقویم و برای انجام‌دادن عبادت‌ها، کشتیرانی در دریا و نظایر آن به علم ریاضیات و ستاره‌شناسی نیاز داشتند. آنها با **اُسطرلاب**، موقعیت ستاره‌ها را مطالعه می‌کردند. مسلمانان در ساختن و هدایت کشتی‌ها مهارت داشتند و با توجّه به جهت ستاره‌ی قطبی در آسمان، مسیر خودشان را در دریا پیدا می‌کردند.

اسطرلاب

ترجمه

وقتی مسلمانان، سرزمین‌های پهناور آن روز را فتح کردند، علوم و فنون این سرزمین‌ها در اختیار آنها قرار گرفت.

آنها آثار علمی ملّت‌های دیگر چون ایران و یونان را از زبان فارسی (پهلوی) و یونانی به زبان عربی ترجمه کردند تا از آنها استفاده کنند.

در آن دوره حتّی مراکزی برای ترجمه‌ی کتاب‌ها به‌وجود آمده بود.

حمایت فرمانروایان از دانشمندان

بعضی از فرمانروایان از دانشمندان و هنرمندان حمایت می‌کردند و خودشان برای ایجاد کتابخانه، مدارس و مراکز علمی پیشقدم می‌شدند.

تجارت و بازرگانی

بازرگانان در سراسر سرزمین‌های اسلامی، کالاها را از جایی به جای دیگر حمل می‌کردند.

تجارت و بازرگانی هم از طریق راه‌های خشکی و هم راه‌های دریایی رونق داشت. در این سفرها و آمد و رفت‌ها، علوم و فنون نیز از جایی به جای دیگر منتقل می‌شد.

کاغذسازی

مسلمانان فنّ کاغذسازی را از چینی‌ها آموخته بودند و آن را گسترش دادند و کامل کردند. در آن دوره، صدها مغازه‌ی کتاب‌فروشی در شهرهایی چون بغداد، نیشابور، بخارا و ... وجود داشت.

مراکز علمی جهان اسلام

دانشگاه و کتابخانه

یکی از مهم‌ترین مراکز علمی آن دوره، دانشگاه جندی‌شاپور بود. دانشگاه جندی شاپور در اهواز در زمان ساسانیان تأسیس شده بود امّا تا سیصد سال بعد از ورود اسلام به ایران به کار خود ادامه داد.

در بسیاری از شهرهای اسلامی، کتابخانه‌های بزرگی وجود داشت؛ برای مثال سامانیان در بخارا کتابخانه‌ی عظیمی داشتند که ابن‌سینا سال‌ها در آنجا مشغول تحقیق و مطالعه بود.

نظامیه

نظامیه‌ها مدارسی بودند که عدّه‌ی زیادی از افراد در آنها علم می‌آموختند و همان‌جا زندگی می‌کردند و حکومت، خرج تحصیل و زندگی آنها را می‌داد.

یکی از وزیران معروف ایرانی به نام خواجه نظام‌الملک، این نوع مدرسه را تأسیس کرده بود. نظامیه‌های نیشابور و بغداد معروف بودند. دانشگاه‌های امروز جهان تقلیدی از مدارس نظامیه است.

رصدخانه

رصدخانه ها محلّ تحقیق درباره‌ی ستارگان بودند. شهرهایی چون بغداد، اصفهان و ری رصدخانه داشتند.

بیمارستان

نخستین بیمارستانی که از آن اطّلاعی در دست است ، بیمارستان و مدرسه‌ی پزشکی دانشگاه جندی‌شاپور است.

معروف‌ترین بیمارستان دوره‌ی اسلامی، بیمارستانی بود که عضدالدوله دیلمی در بغداد بنا کرده بود که داروخانه‌ای نیز داشت.

در دوره‌ای که مسلمانان به پیشرفت‌های علمی بزرگ دست یافته بودند و ده‌ها کتابخانه و دانشگاه و مرکز علمی در سرزمین‌های اسلامی وجود داشت، مردم اروپا در جهل و خرافات زندگی می‌کردند و از پیشرفت‌های علمی در آنجا خبری نبود. این دوره به «عصر تاریکی» اروپا معروف است. اروپاییان با حسرت به مسلمانان نگاه می‌کردند. بعدها به تدریج اروپاییان آثار علمی مسلمانان را ترجمه کردند و با آنها آشنا شدند و علوم و فنون از سرزمین‌های اسلامی به اروپا انتقال یافت.

نمونه‌هایی از آثار علمی ــ ادبی ایرانیان (قرن سوم تا هفتم هجری)

فعّالیت ۱

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۳ را کامل کنید.

فعّالیت ۲

با استفاده از اطّلاعاتی که درباره‌ی دانشمندان وحکیمان و آثار آنها (فعّالیت درس قبل) گرد آوری کردید، یک روزنامه ی دیواری درست کنید و به دیوار مدرسه بزنید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
درباره‌ی دانشمندان و علوم و فنون دوره‌ی اسلامی چه سؤال‌های دیگری دارید؟

۶

فصل ششم

حوزه‌های موضوعی

زمان، تداوم و تغییر

مکان و فضا

فرهنگ و هویت

سفری به اصفهان

در دنیا هزاران شهر کوچک و بزرگ وجود دارد امّا فقط تعداد کمی از آنها در جهان مشهور هستند. اصفهان یکی از شهرهای معروف جهان است.

آیا تاکنون به اصفهان سفر کرده‌اید؟ اگر آری، چه خاطره‌ای از سفر به این شهر دارید؟ آیا می‌دانید هر ساله هزاران نفر از مردم کشور در بهترین روزهای تعطیلات خود به این شهر سفر می‌کنند؟ هر گردشگر خارجی هم که به ایران سفر می‌کند، سراغ اصفهان را می‌گیرد و می‌خواهد از این شهر دیدن کند.

راستی چرا اصفهان شهرت جهانی دارد؟ کدام بناها و آثار تاریخی باشکوه در این شهر وجود دارد؟ این آثار در چه دوره‌ای به‌وجود آمده‌اند و چه ویژگی‌هایی دارند؟

موضوع این فصل «اصفهان» است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

درس ۱۱

اصفهان، نصف جهان

گردش در اصفهان

شهر اصفهان، مرکز استان اصفهان است. شهر اصفهان در کوهپایه‌های زاگرس قرار دارد و رود زاینده‌رود از وسط آن عبور می‌کند.

جمعیت شهر اصفهان حدود دو میلیون نفر است. این شهر بعد از تهران و مشهد پرجمعیت‌ترین شهر ایران است. به نقشه‌ی زیر توجّه کنید. این نقشه، شهر اصفهان را نشان می‌دهد. به این نوع نقشه، **نقشه‌ی گردشگری** می‌گویند. نقشه‌ی گردشگری، نقشه‌ای است که روی آن، مکان‌های دیدنی و آثار تاریخی نشان داده می‌شود.

فعّالیت ۱

شما و دوستانتان می‌خواهید از اصفهان دیدن کنید و نقشه‌ی صفحه‌ی قبل را خریده‌اید.
همفکری کنید و روی نقشه، مکان‌های تاریخی و دیدنی، مساجد، بازار و ... را پیدا کنید و نام ببرید.

فعّالیت ۲

اگر بخواهید مهمان‌سرایی انتخاب کنید که به آثار تاریخی نزدیک باشد، کدام را انتخاب می‌کنید؟

اهمّیت شهر اصفهان در دوره‌های مختلف تاریخی

آثار تاریخی نشان می‌دهد که شهر اصفهان از گذشته‌های دور اهمّیت داشته است. در دوره‌ی اسلامی، این شهر چندبار در زمان‌های مختلف به پایتختی انتخاب شده است؛ امّا اوج شکوفایی شهر اصفهان به دوره‌ی صفویه مربوط است.

در این دوره به‌دلیل حمایت شاهان صفوی، تعداد زیادی از صنعتگران، معماران، هنرمندان و دانشمندان به اصفهان آمدند و چنان آثار باشکوه و زیبایی به‌وجود آوردند که این شهر به نصف جهان معروف شد.

مکان‌های تاریخی و دیدنی

در شهر اصفهان ده‌ها اثر تاریخی و دیدنی وجود دارد.

در اینجا چند نمونه‌ی مهم معرّفی می‌شود :

میدان امام (نقش جهان)

این میدان به فرمان شاه عبّاس صفوی در مرکز شهر اصفهان ساخته شده و در آن زمان از بزرگ‌ترین میدان‌های جهان بوده است.

در اطراف این میدان که حدود ۵۰۰ متر طول دارد، بناهای بزرگ و باشکوهی قرار گرفته‌اند.

با توجّه به شکل روبه‌رو، این بناها را نام ببرید.

میدان نقش جهان

مسجد شیخ لطف الله

مسجد امام

مسجد شیخ لطف‌الله

این مسجد به فرمان شاه‌عبّاس ساخته شد تا شیخ لطف‌الله که عالم بزرگی بود در آن نماز جماعت برگزار کند و به تربیت و تدریس شاگردان بپردازد. ساختن این مسجد حدود ۱۸ سال طول کشید. مسجد شیخ لطف‌الله گنبد بسیار زیبایی دارد که روی آن کاشی‌کاری‌های بی‌نظیری دیده می‌شود.

گنبد یکی از نشانه‌های معماری اسلامی است.

۴۰ متر؟ چطور در آن زمان که ابزار و وسایل امروزی را نداشتند این کار را انجام می‌دادند؟!

مسجد امام (مسجد جامع عبّاسی)

این مسجد نیز از شاهکارهای معماری اسلامی به‌شمار می‌رود. مسجد امام چهار ایوان در چهار جهت جغرافیایی دارد.

هریک از مناره‌های مسجد بیش از ۴۰ متر ارتفاع دارد. داخل این مناره‌ها یا گلدسته‌ها پلکان‌های مارپیچ وجود دارد که از آن بالا می‌رفتند تا اذان بگویند یا خبررسانی کنند.

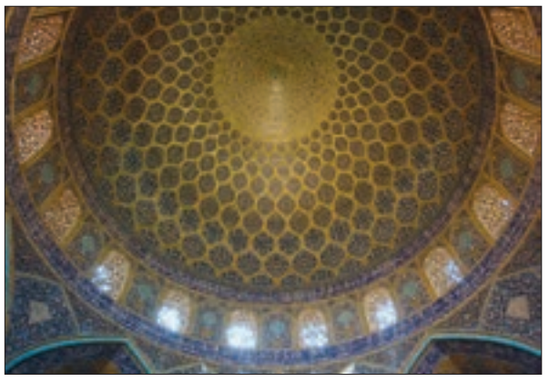

نمونه‌هایی از کتیبه، خط و کاشی‌کاری

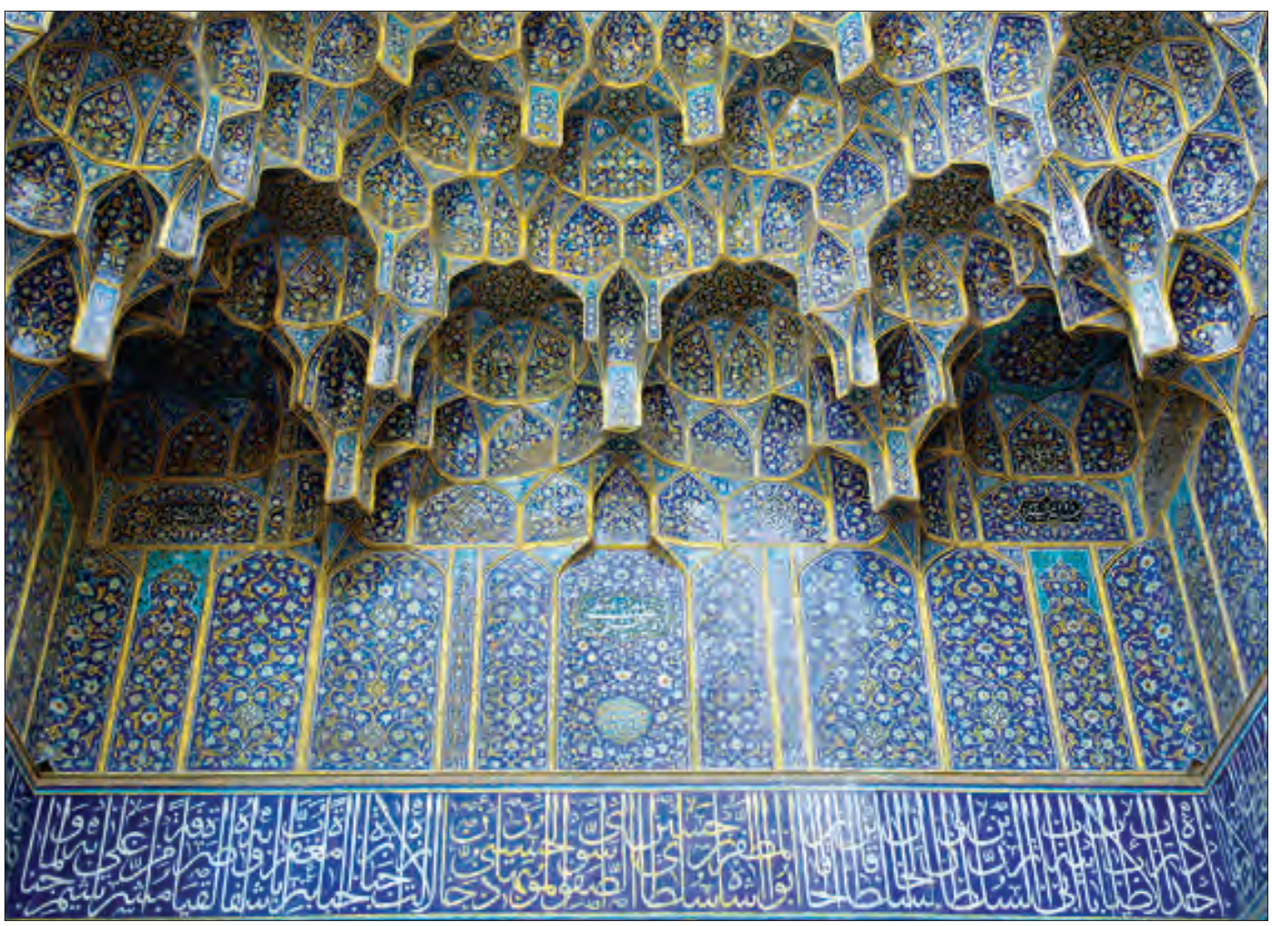

مسجد امام

مشهور است همزمان با ساخته شدن مسجد امام، معادن سنگ مرمر، اطراف این شهر کشف شده است که از این سنگ‌ها در بنای مسجد استفاده کرده‌اند.

در این مساجد کتیبه‌هایی روی گنبد، محراب و مناره‌ها دیده می‌شود.

کتیبه نوشته‌هایی روی سنگ، کاشی و مانند آن است. معمولاً در کتیبه‌های دوره‌ی اسلامی، آیات قرآن، دعا و نام امامان بزرگوار را با خطّ خوش نوشته‌اند.

برخی کتیبه‌های مسجد امام به قلم استاد علیرضا عبّاسی خطّاط مشهور نوشته شده است. در سقف ایوان، گچ‌بری‌های تزیینی زیبایی دیده می‌شود.

تصویر کاخ عالی‌قاپو

مینیاتور داخل کاخ عالی‌قاپو

کاخ عالی‌قاپو

این کاخ در شش طبقه ساخته شده است و حدود پنجاه اتاق دارد. شاه‌عبّاس در این مکان به امور کشور می‌پرداخت و دستورهای لازم را صادر، و در تالارهای آن از مهمانان پذیرایی می‌کرد.

شاه و درباریان از ایوان این کاخ، چوگان‌بازی، جشن‌ها یا رژه‌های سربازان را در میدان امام (نقش جهان)، تماشا می‌کردند. در داخل تالارها و اتاق‌ها، نقّاشی‌های مینیاتور (خرده‌نگاره*) زیبایی دیده می‌شود که کار استاد رضا عبّاسی است.

فعّالیت ۳

به تصاویر مسجد امام و مسجد شیخ لطف‌اللّه دقّت کنید. مهم‌ترین تفاوتی که در این دو مسجد مشاهده می‌کنید، چیست؟

فعّالیت ۴

با توجّه به مطالبی که در این درس آموختید، انواع فنون و هنرهایی را که در ساختن بناهای تاریخی اصفهان به کار رفته است، فهرست کنید؛ مثال: کاشی‌کاری، .....

فعّالیت ۵

فرض کنید دوستی در خارج از ایران دارید که می‌خواهد به ایران بیاید و از اصفهان دیدن کند. به‌طور گروهی یک کارت پستال با نشانه‌هایی از شهر اصفهان درست، و او را به دیدن اصفهان دعوت کنید. کارت دعوت گروه خود را به تابلوی کلاس نصب کنید.

* مصوّب فرهنگستان زبان و ادب فارسی

درس ۱۲

چرا فرهنگ و هنر در دوره‌ی صفویه شکوفا شد؟

تشکیل حکومت صفویه

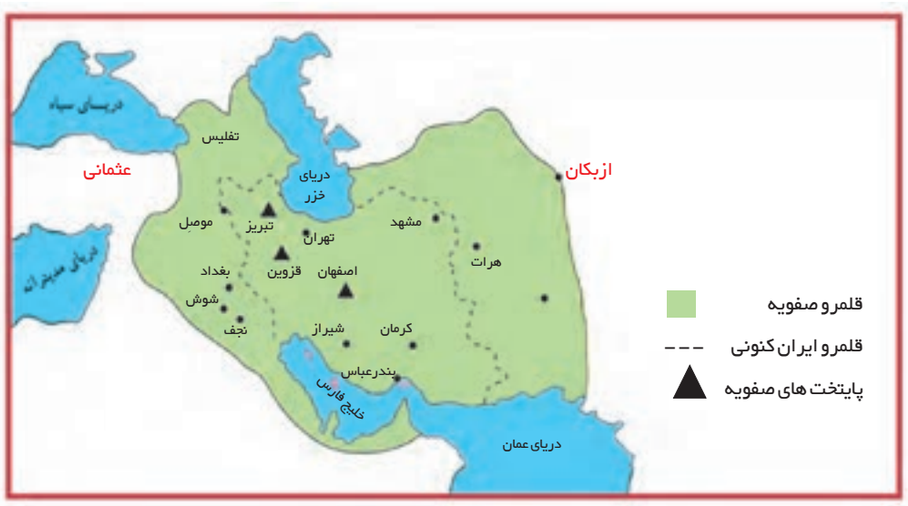

در اوایل قرن دهم هجری، اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران نابسامان بود. حکومت قدرتمندی در کشور وجود نداشت و هر بخش آن در اختیار حکومتی بود. در چنین اوضاع آشفته‌ای شاه اسماعیل صفوی سلسله‌ی صفویه را تأسیس کرد. مشهورترین پادشاه صفوی شاه عبّاس اوّل است که اصفهان را به پایتختی انتخاب کرد. صفویان، مذهب شیعه را مذهب رسمی کشور اعلام کردند. آنها از عالمان دینی و مراسم مذهبی حمایت می‌کردند و به ساختن مساجد علاقه‌مند بودند.

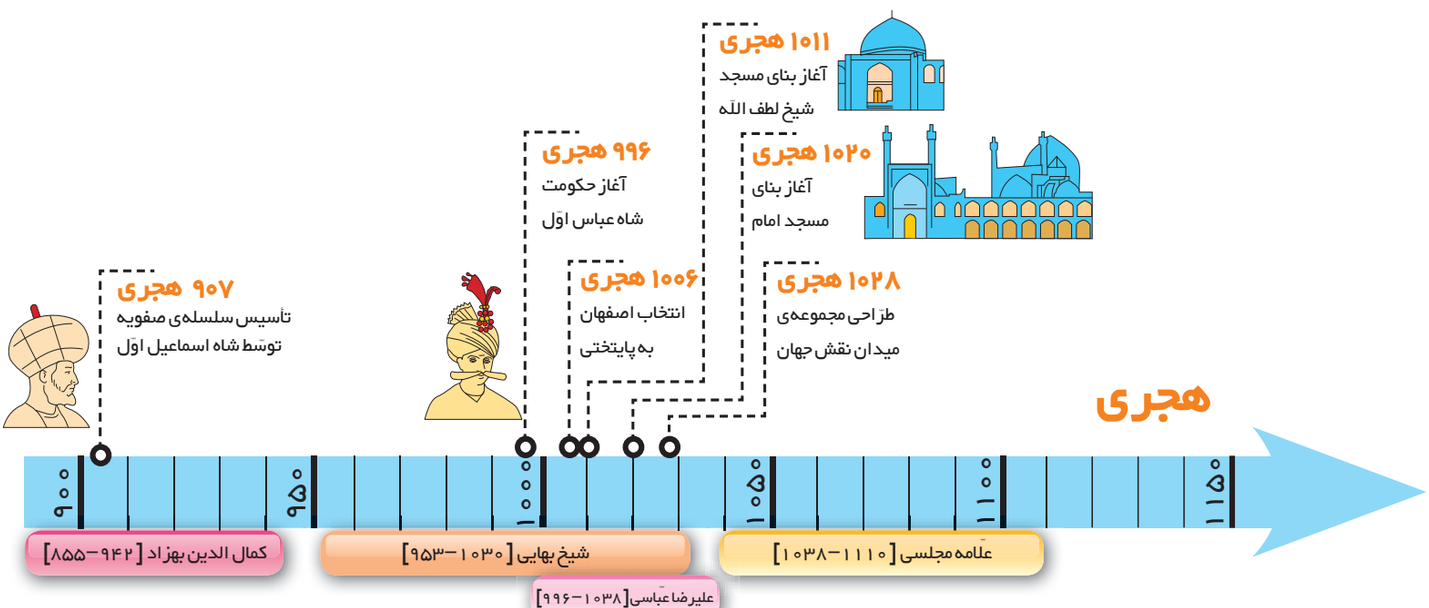

عصر صفویه، عصر شکوفایی دانش و معماری هنر در ایران است. بسیاری از دانشمندان، نویسندگان و هنرمندان در این دوره ظهور کردند.

فعّالیت ۱

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۴ را انجام دهید.

گسترش هنر و معماری در دوره‌ی صفویه

کاروانسرای شاه عبّاسی، سمنان

حکومت قدرتمند و یکپارچه

صفویان توانستند مخالفان خود را در داخل کشور سرکوب کنند. آنها با دشمنان قدرتمند خود مانند عثمانی‌ها در غرب و ازبکان در شرق نیز جنگیدند و پیروزی‌هایی به‌دست آوردند. بدین‌ترتیب آنها حکومتی قدرتمند و یکپارچه به‌وجود آوردند.

رونق تجارت

در دوره‌ی صفویه، تجارت و داد و ستد رونق زیادی پیدا کرد. کالاهای صادراتی مهمّ ایران در آن زمان، ابریشم و پارچه‌های زربفت و سنگ‌های قیمتی و خشکبار بود که هم از راه خشکی با کاروان‌ها و هم از راه دریا با کشتی به کشورهای دیگر فرستاده می‌شد. از این تجارت، ثروت و درآمد خوبی به‌دست می‌آمد.

برقراری امنیت در راه‌ها و شهرها

حکومت صفویه، به ساختن راه‌ها و کاروانسراها اهمّیت زیادی می‌داد. کاروانسراها محلّ استراحت و تأمین آذوقه‌ی مسافران و چهارپایانی بود که راه‌های طولانی را از شهری به شهری دیگر طی می‌کردند. صفویان امنیت را در راه‌ها و شهرها برقرار کردند و همین امنیت باعث می‌شد کاروان‌ها با آسودگی سفر کنند.

حمایت از هنرمندان

حاکمان صفوی به‌ویژه شاه عبّاس از هنرمندان و صنعتگران و دانشمندان حمایت می‌کردند. آنها برای ساختن بناهای باشکوه، پول زیادی خرج می‌کردند.

شاهان صفوی مانند سایر شاهان ثروتمند بودند. آنها زمین‌های زیادی را در کشور به ملک شخصی خود درآورده بودند. درآمد حکومت و مخارج شاه و درباریان از راه مالیات‌هایی که از ولایات می‌گرفتند، تأمین می‌شد. کشاورزان، بازرگانان و صنعتگران و همه‌ی مردم مجبور بودند بخشی از درآمد خود را به مأموران حکومت بدهند.

اصفهان در سفرنامه‌ها

در گذشته‌های دور، سفر از سرزمینی به سرزمین دیگر بسیار دشوار بود؛ چرا؟ امّا در آن زمان گاهی افرادی پیدا می‌شدند که برای آشنایی با شهرهای دیگر و مردمان آنها یا به قصد زیارت یا تحصیل علوم دینی با همه‌ی رنج و مشقّت، سفر می‌کردند و سفر آنها گاهی روزها، ماه‌ها یا سال‌ها طول می‌کشید.

گاهی نیز بعضی حکومت‌ها، افرادی را به سفرهای دور و دراز به کشورهای دیگر روانه می‌کردند تا اطّلاعاتی از آن کشورها به‌دست بیاورند؛ چرا؟

بسیاری از این جهانگردان، دیده‌ها و شنیده‌ها و خاطرات خود را از سفرهایشان می‌نوشتند و گاهی با نقّاشی نیز تصویر می‌کردند. به این نوشته‌ها «**سفرنامه**» می‌گویند.

در دوره‌های مختلف تاریخی، جهانگردان زیادی از اصفهان دیدن کرده، و در سفرنامه‌های خود درباره‌ی این شهر مطالبی نوشته‌اند.

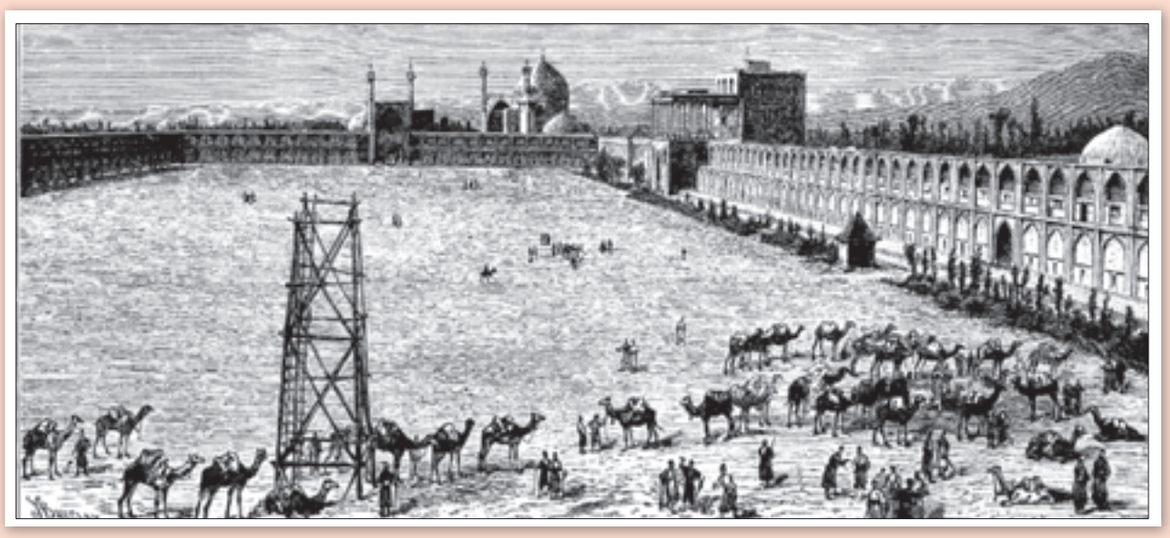

تصویری از میدان امام (نقش جهان) که توسّط یک باستان‌شناس اروپایی که حدود ۱۴۰ سال پیش به ایران سفر کرده، ترسیم شده است.

فعّالیت ۲

به‌طور گروهی روی یک برگه‌ی کاغذ، نمودار علّت و معلول را رسم کنید؛ سپس علّت‌های رونق هنر و معماری را در دوره‌ی صفویه روی آن به‌طور خلاصه در محلّ مناسب بنویسید.

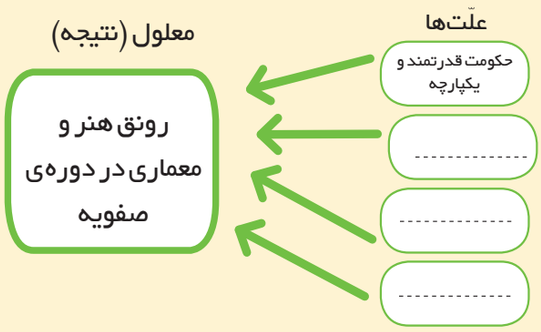

فعّالیت ۳

کاربرگه های ۱۵ و ۱۶ را کامل کنید.

۷

فصل هفتم

حوزه‌های موضوعی

نظام اجتماعی

فرهنگ و هویت

زمان، تداوم و تغییر

مکان و فضا

اوقات فراغت

آیا تاکنون به برنامه‌ی روزانه‌ی زندگی خودتان فکر کرده‌اید؟

شما چند ساعت در شبانه‌روز می‌خوابید؟ چند ساعت را در مدرسه می‌گذرانید؟ چه مدّت در روز تلویزیون تماشا و یا بازی می‌کنید؟

چه‌مدّت از وقت خودتان را به عبادت و خواندن قرآن اختصاص می‌دهید؟

راستی وقتی از تکالیف درسی و وظایف روزانه فارغ می‌شوید، دوست دارید چه کارهایی انجام بدهید؟

به نظر شما آیا بهتر نیست که برای فعّالیت‌های روزانه و اوقات فراغت خودمان برنامه‌ریزی داشته باشیم؟ شما برای روزهای تعطیل سال یا تعطیلات تابستان خود چه برنامه‌ای در نظر گرفته‌اید؟....

موضوع این فصل کتاب، اوقات فراغت و برنامه‌ی زندگی است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن، پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

درس ۱۳

برنامه‌ی روزانه‌ی متعادل

نمودار زندگی روزانه

شاید تا به حال این ضرب‌المثل را شنیده باشید که «وقت طلاست». منظور از این عبارت چیست؟

زندگی انسان، مدّت زمانی است که در اختیار دارد. این زمان به ثانیه‌ها و روزها و هفته‌ها و سال‌ها تقسیم شده است که در اصطلاح به آن «وقت» یا «اوقات» می‌گوییم.

ممکن است شما تا به حال دقّت نکرده باشید که در یک شبانه‌روز چند ساعت را به چه کاری اختصاص می‌دهید.

اگر درباره‌ی فعّالیت‌های یک روز خودمان به دقّت فکر کنیم، ممکن است به این نتیجه برسیم که کارهایی را بیش از حد یا کمتر از حدّ لازم انجام می‌دهیم. یک راه مناسب برای فهم بهتر این موضوع این است که نمودار زندگی روزانه‌ی خودمان را ترسیم کنیم.

به نمودار پایین توجّه کنید. این نمودار، فعّالیت‌های یک شبانه‌روز امیر را نشان می‌دهد.

هر یک از فعّالیت‌ها چه مدّتی را به خود اختصاص داده است؟ امیر برای چه فعّالیت‌هایی زمان بیشتر و برای کدام فعّالیت‌ها زمان بسیار کمی صرف می‌کند؟

نظر شما درباره‌ی برنامه‌ی زندگی روزانه‌ی امیر چیست؟

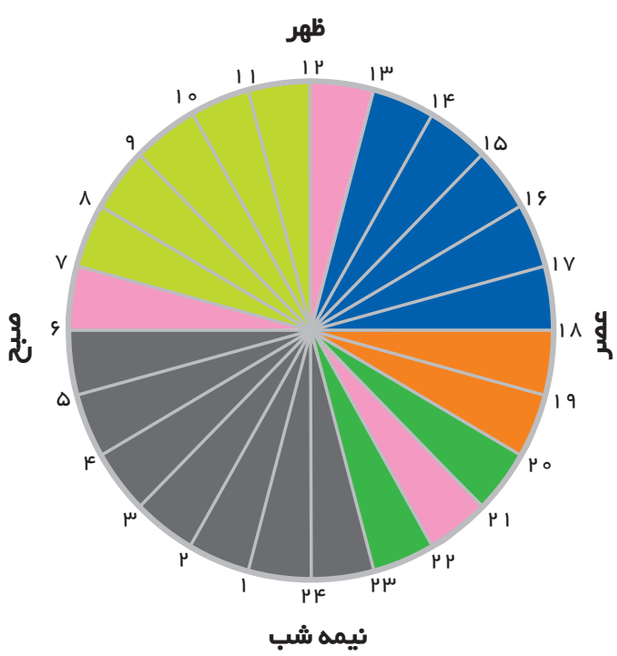

راهنما

- ۷ ساعت خواب
- ۲ ساعت بازی های رایانه ای
- ۵ ساعت تماشای تلویزیون
- ۲ ساعت انجام دادن تکالیف درسی
- ۵ ساعت مدرسه و رفت و آمد
- ۳ ساعت نماز و غذا خوردن

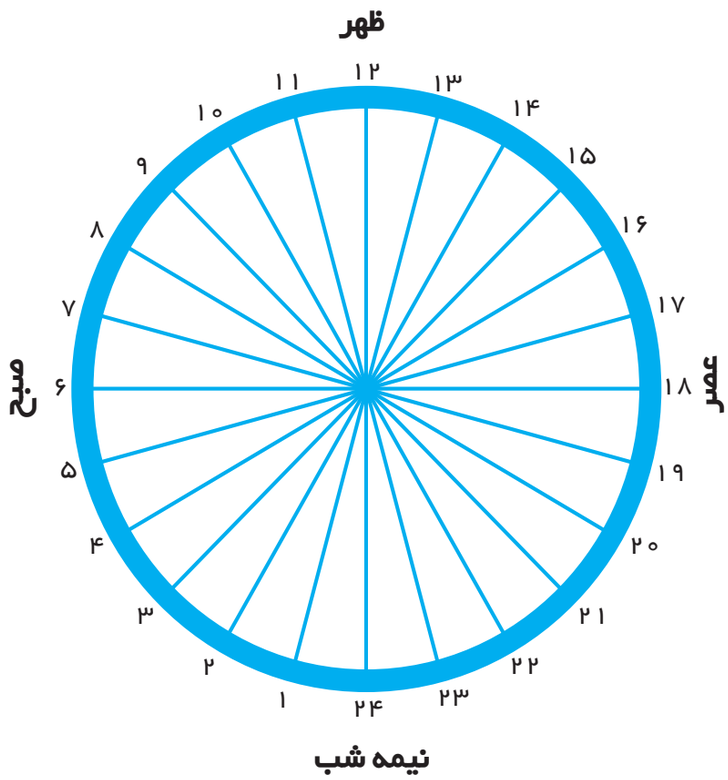

چگونه نمودار زمانی زندگی روزانه را ترسیم کنیم؟

یک شبانه‌روز چند ساعت است؟

ابتدا یک دایره رسم، و آن را به ۲۴ قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم. هر قسمت نشان‌دهنده‌ی یک ساعت است. سپس فعّالیت‌های یک شبانه‌روز خود را در نظر می‌گیریم؛ برای مثال، شب گذشته چه ساعتی خوابیدیم و صبح چه ساعتی از خواب بیدار شدیم؟ یعنی چند ساعت خواب؟ به همان میزان، تعداد ساعات را روی نمودار جدا می‌کنیم و رنگ می‌زنیم. اکنون شما فعّالیت را انجام دهید.

فعّالیت ۱

نمودار زندگی روزانه‌ی خودتان را روی کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۷ کتاب کار ترسیم کنید.

فعّالیت ۲

نمودار خودتان را با نمودار همکلاسی‌هایتان مقایسه کنید؛ چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارد؟

حال که نمودار فعّالیت‌های روزانه‌ی خودتان را رسم کردید، بگویید آیا از برنامه‌ی زندگی خودتان راضی هستید یا خیر. اگر قرار باشد نمودار دیگری رسم کنید، کدام قسمت‌های آن را تغییر می‌دهید؟ با راهنمایی معلّم این کار را انجام دهید و نمودار جدیدی روی یک کاغذ جداگانه رسم کنید.

برنامه‌ی متعادل

در برنامه‌ای متعادل، استراحت و خواب، درس خواندن، عبادت کردن و تفریح و سرگرمی به اندازه‌ی کافی وجود دارد و هر کاری در موقع مناسب انجام می‌شود؛ به‌عکس در برنامه‌ی نامتعادل به بعضی از بخش‌های زندگی، کمتر یا بیشتر از حدّ لازم توجّه می‌شود.

همه‌ی ما نیاز داریم که از طریق نماز، دعا و خواندن قرآن با خداوند ارتباط برقرار کنیم و باید بخشی از زندگی روزانه‌ی خود را به این کار اختصاص بدهیم. در برنامه‌ای متعادل، استراحت و خواب کافی وجود دارد. دیر خوابیدن و کمبود خواب بر سلامت جسم و روان ما تأثیرات بدی به جای می‌گذارد.

کم‌خوابی می‌تواند موجب خستگی، بداخلاقی و کندی یادگیری بشود. در برنامه‌ای متعادل، ساعات درس خواندن و ساعات کار کردن نیز باید به اندازه‌ی کافی باشد؛ یعنی فرد نه آن‌قدر تنبلی کند که درس یا کار را فراموش یا به آنها کم توجّهی کند و نه آن‌قدر در درس و کار غرق شود که هیچ‌وقتی برای تفریح یا ارتباط با خانواده و دوستان و خویشان نداشته باشد. تفریح و سرگرمی نیز برای انسان لازم است؛ چون باعث می‌شود دوباره برای فعّالیت‌های دیگر انرژی و نشاط پیدا کنیم.

فعّالیت ۳

در گروه، گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس بگویید.

الف – به نظر شما ارتباط با خداوند از طریق نماز، دعا و تلاوت قرآن چه تأثیری بر زندگی روزانه‌ی ما دارد؟

ب – به نظر شما چه کارهایی هدر دادن وقت است؟ برای چه کارهایی دوست دارید وقت بیشتری بگذارید؟ در چند سطر بنویسید و در کلاس بخوانید.

فعّالیت ۴

حضرت علی‌بن ابیطالب(ع) فرموده‌اند: «از دست دادن فرصت موجب پشیمانی و اندوه است»

الف – منظور از این عبارت چیست؟ در کلاس گفت‌وگو کنید. ب – این سخن امام(ع) را با خطّ خوش بنویسید و آن را با نقش‌های زیبا تزیین، و به دیوار کلاس یا خانه‌تان نصب کنید.

درس ۱۴

برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت

انسان‌ها، اغلب اوقات خود را برای کار یا تحصیل یا وظایف و تکالیفی که بر عهده دارند، صرف می‌کنند. به اوقاتی که فرد از این کارها فارغ یا آسوده است، اوقات فراغت می‌گویند. فراغت زمانی است که پس از کار یا تکالیف درسی، فرصت پیدا می‌کنیم تا به فعّالیت‌های دلخواه خودمان مانند کارهای هنری، ورزش و بازی و سرگرمی‌های مفید یا آموختن مهارت‌های مختلف بپردازیم.

برای دانش‌آموزان، روزهای تعطیل و همچنین تعطیلات تابستان، فرصت خوبی برای این فعّالیت‌هاست.

فعّالیت ۱

الف – روی یک کاغذ، کارها و فعّالیت‌هایی را که تاکنون برای پر کردن روزهای تعطیل یا تعطیلات تابستان انجام داده‌اید، فهرست کنید.

ب – اکنون برگه‌ی خودتان را در گروه با پاسخ‌های دوستانتان مقایسه کنید؛ چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارد؟ بیان کنید.

راه‌های استفاده از اوقات فراغت

برای استفاده از اوقات فراغت چه راه‌هایی وجود دارد؟ چه برنامه‌هایی می‌توانیم داشته باشیم؟

مطالعه برای انجام فعّالیت

برای استفاده از اوقات فراغت باید برنامه‌ریزی مناسب داشته باشیم تا بتوانیم بهترین و مفیدترین استفاده را از این اوقات ببریم.

راه‌ها و شیوه‌های گوناگونی برای گذراندن اوقات فراغت وجود دارد. به نمونه‌ها توجّه کنید :

اخلاق و معنویت

شرکت در هیئت‌ها و مراسم مذهبی، کلاس‌های انس با قرآن، حضور در مجالس و کلاس‌های آموزشی دینی، امور خیریه و کمک به همنوعان

مشارکت‌های اجتماعی

دید و بازدید اقوام و دوستان، حضور در انجمن‌های مختلف و قبول مسئولیّت‌های اجتماعی مانند بسیج، سازمان جوانان هلال احمر و . . .

هنر و سرگرمی

انجام‌دادن فعّالیت‌های هنری مانند طرّاحی، خطّاطی، نقّاشی، هنرهای دستی، سفالگری، نمایش، نویسندگی و موسیقی

شرکت در کلاس‌های آموزشی هنری، بازدید از نمایشگاه‌های هنری، پرورش گل و گیاه، رفتن به تئاتر و سینما

سیر و سفر

زیارت مکان‌های مقدّس، حرم اهل بیت(ع) و امامزاده‌ها، سفر به شهرها و روستاها، بازدید از موزه‌ها و بناهای تاریخی، رفتن به بوستان‌ها و گردشگاه‌ها، شرکت در اردوهای تفریحی و سیاحتی.

مطالعه و مهارت‌آموزی

مطالعه‌ی کتاب‌های سودمند، مجلّات و روزنامه‌ها و شرکت در کلاس‌های مهارت‌آموزی (مانند خیّاطی، آشپزی، زبان خارجی، رایانه، تایپ و . . .)

بازی و ورزش

بازی‌های دوستانه و محلّی، شرکت در کلاس‌های ورزشی و بدن‌سازی، حضور در ورزشگاه‌ها و تماشای مسابقات، بازی‌های فکری و بازی‌های رایانه‌ای

شما می‌توانید برای اوقات فراغت خود، فردی یا گروهی برنامه‌ریزی کنید؛ مثلاً بعضی از کارها مانند مطالعه یا حل کردن جدول، ساختن کاردستی، پرورش حیوانات یا جمع‌آوری مجموعه‌های سنگ، تمبر و نظایر آن را ممکن است به تنهایی انجام دهید؛ امّا برای رفتن به سفرهای زیارتی یا دیدار اقوام یا رفتن به گردشگاه‌ها با خانواده و دوستانتان همراهی کنید.

برای پر کردن اوقات فراغت، علاوه بر علاقه‌مندی‌های خودمان، شرایط و امکانات را هم در نظر بگیریم. ممکن است در محلّ زندگی ما برخی از امکانات نباشد یا پول کافی برای دسترسی به آنها نداشته باشیم. در این صورت بهتر است از روش‌های دیگری استفاده کنیم که با امکانات و هزینه‌ی کمتری قابل اجرا است.

فعّالیت ۲

با راهنمایی معلّم، یک جدول هفتگی برای زمان حال یا ایّام تابستان طرّاحی کنید و در جلوی هر یک از روزهای هفته، برنامه‌های خود را بنویسید و آن را به معلّم نشان بدهید.

فعّالیت ۳

فکر کنید و چند شیوه‌ی خوب و جالب برای پر کردن اوقات فراغت پیشنهاد کنید که کمترین هزینه و امکانات را نیاز داشته باشد.

بازی‌های قدیمی

با گذشت زمان به تدریج شیوه‌های گذران اوقات فراغت تغییر کرده است. در هر دوره‌ی تاریخی، گروه‌های مختلف مردم، شیوه‌های متفاوتی برای اوقات فراغت خود داشته‌اند.

برای مثال در گذشته‌ی نه‌چندان دور، مردم با شرکت در مراسم و جشن‌ها، شرکت در مسابقات زورآزمایی و تیراندازی، مجالس نقّالی و بازی‌های گروهی خود را سرگرم و اوقات فراغت خود را پر می‌کرده‌اند. بعضی از این بازی‌ها و سرگرمی‌ها تا امروز بین مردم باقی مانده است.

شهربازی و وسایل متحرّک برقی

چوگان بازی قدیم

مادر مریم درباره‌ی یکی از بازی‌های دوره‌ی نوجوانی خودش توضیح می‌دهد.

آیا شما تاکنون نام بازی‌هایی چون قایم باشک(قایم موشک)، نون بیار کباب ببر، عموزنجیرباف، الک و دولک، بادبادک‌بازی و طناب‌بازی را شنیده‌اید یا در این بازی‌ها شرکت کرده‌اید؟ این بازی‌ها از گذشته تاکنون در بیشتر نواحی ایران رایج بوده است.

در گذشته، بچّه‌ها بیشتر بازی‌های گروهی انجام می‌دادند. این بازی‌ها اغلب جنبه‌ی حرکتی یا قدرتی داشتند. امروزه بازی‌های رایانه‌ای بین بچّه‌ها رواج پیدا کرده است.

ما روی زمین، مستطیلی رسم می‌کردیم و آن را شش قسمت می‌کردیم. در انتهای شش قسمت یک نیم دایره می‌کشیدیم که نشانه‌ی جهنم بود.

بعد، از خانه‌ی یک شروع می‌کردیم و سنگ را در آن می‌انداختیم و با یک پا به صورت لی‌لی، سنگ را از همه‌ی خانه‌ها عبور می‌دادیم.

بعد از پایان همه‌ی خانه‌ها باید چشم‌هایمان را می‌بستیم و بدون پا گذاشتن روی خط و جهنم از همه‌ی خانه‌ها عبور می‌کردیم.

هر وقت سنگ روی خط قرار می‌گرفت یا از خانه خارج می‌شد، نوبت فرد دیگر بود که بازی را ادامه بدهد.

فعّالیت ۴

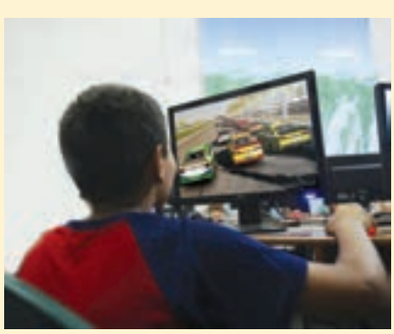

گفت‌وگو کنید: به نظر شما استفاده‌ی زیاد از بازی‌های رایانه‌ای ممکن است چه ضررهایی داشته باشد؟

فعّالیت ۵

با پدربزرگ یا مادربزرگ یا یک نفر از افراد سالخورده‌ی فامیل مصاحبه کنید و از او بخواهید درباره‌ی چگونگی گذراندن اوقات فراغت در گذشته برای شما صحبت کند. گفته‌های او را بنویسید و به کلاس بیاورید.

فعّالیت ۶

نام چند بازی محلّی را از بزرگ‌ترها پرس‌وجو کنید و چگونگی انجام‌دادن آن را در کلاس تعریف کنید و نمایش دهید.

مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت

همه‌ی فعّالیت‌های مربوط به اوقات فراغت در منزل انجام نمی‌شود. ما برای بسیاری از فعّالیت‌ها از مکان‌های عمومی استفاده می‌کنیم.

- کتابخانه‌های عمومی
- کتابخانه‌های مدارس
- سالن‌های تئاتر و سینما
- نمایشگاه‌ها
- بوستان‌ها (پارک‌ها)
- مجموعه‌های شهربازی
- اردوگاه‌ها
- مجتمع‌های فرهنگی ــ هنری
- باشگاه‌ها و سالن‌های ورزشی
- موزه‌ها (گنجینه‌ها)
- فرهنگسراها
- نگارخانه‌ها
- مساجد (پایگاه‌های مقاومت بسیج، کتابخانه‌ی مساجد، کلاس‌های آموزشی، کانون‌های فرهنگی ــ هنری)

فرهنگسرا

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

فعّالیت ۷

به چند گروه تقسیم شوید و همفکری کنید. در محلّ زندگی شما چه امکانات عمومی برای گذران اوقات فراغت وجود دارد؟ پرس‌وجو کنید و نام و نشانی آنها را بنویسید.

فعّالیت ۸

فرض کنید قرار است مسئولان شهری یا روستایی در محلّ زندگی شما امکاناتی برای گذراندن اوقات فراغت نوجوانان فراهم کنند و از شما خواسته‌اند اظهار نظر کنید. چه پیشنهادهایی می‌دهید؟

رفتارهای مناسب در مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت

مکان‌های عمومی گذران اوقات‌فراغت به همه‌ی مردم متعلّق است. وظیفه‌ی ما است که در حفاظت از این مکان‌ها و وسایل و امکانات داخل آنها بکوشیم.

هر یک از مکان‌های گذراندن اوقات فراغت، مقرّرات مخصوص به خود را دارد. در این مکان‌ها چه آداب و مقرّراتی را رعایت می‌کنیم؟

در ورزشگاه‌ها

- برای تهیه‌ی بلیت، نوبت در صف را رعایت کنیم.
- از مسخره کردن یک تیم یا هواداران آن خودداری، و فقط تیم مورد علاقه‌مان را تشویق کنیم.
- از اموال عمومی حفاظت کنیم.
- با نظم و آرامش به سالن‌ها وارد یا از آنجا خارج شویم.
- با انتظامات یا کارکنان ورزشگاه همکاری کنیم.

و ...

بوستان‌ها (پارک‌ها)

- روی چمن‌ها راه نرویم و فقط از پیاده‌روها استفاده کنیم.
- گل‌ها را نچینیم.
- زباله‌ها را در سطل‌های مخصوص بریزیم.

و...

برخی از مؤسّسات و سازمان‌هایی که در امور اوقات فراغت فعّالیت می‌کنند :

- کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- سازمان دانش‌آموزی
- سازمان فرهنگی هنری شهرداری
- سازمان تربیت بدنی
- سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

و ...

فعّالیت ۹

به‌طور گروهی، کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۸ را درباره‌ی آداب و مقرّرات برخی مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت، کامل کنید.

فعّالیت ۱۰

اگر به اینترنت دسترسی دارید با راهنمایی و نظارت معلّم به پایگاه اینترنتی یکی از مؤسّسات و سازمان‌های جدول بالا بروید و ببینید آیا می‌توانید برنامه‌های قابل استفاده برای خودتان پیدا کنید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، فکر کنید و بگویید
درباره‌ی برنامه‌ی متعادل یا اوقات فراغت چه سؤال‌های دیگری دارید؟

پوشاک ما

فصل هشتم

حوزه‌های موضوعی

منابع و فعّالیت‌های اقتصادی

فرهنگ و هویت

زمان، تداوم، تغییر

نظام اجتماعی

مکان و فضا

آیا شما برای رفتن به مدرسه لباس مخصوصی به تن می‌کنید؟ روپوش یا لباس مدرسه‌ی شما چه رنگی است و چه مشخّصاتی دارد؟ آیا گروه‌های اجتماعی دیگری را می‌شناسید که لباس مخصوصی داشته باشند؟

وقتی با پدر و مادر و یا دیگر اعضای خانواده برای خرید لباس به فروشگاه می‌روید، چگونه لباس مورد نظر خودتان را انتخاب می‌کنید؟ راستی پوشاک مورد نیاز ما چگونه تولید می‌شود و به دست ما می‌رسد؟

موضوع این فصل کتاب، پوشاک است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن، پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

درس ۱۵

انواع لباس

گروه‌ها، فعّالیت‌های اجتماعی و انواع لباس

به این عکس‌ها توجّه کنید. هر یک از این لباس‌ها، کدام گروه اجتماعی یا شغلی یا کدام فعّالیت‌ها یا مراسم را نشان می‌دهد؟

گروه اجتماعی

گروه شغلی

آیا تاکنون دقّت کرده‌اید که ما در موقعیت‌های مختلف، لباس‌های مختلفی به تن می‌کنیم؟ برای مثال لباس منزل ما با لباس مدرسه و با لباسی که در مهمانی می پوشیم، فرق دارد. وقتی می‌خواهیم ورزش کنیم از لباس‌های ورزشی یا لباس‌های راحت استفاده می‌کنیم. بعضی از لباس‌ها را نیز در مراسم مختلف اجتماعی می‌پوشیم؛ برای مثال در مراسم عزاداری برای حضرت اباعبدالله امام حسین (ع) لباس سیاه بر تن می‌کنیم.

گروه‌های مختلف اجتماعی و شغلی نیز لباس‌های بخصوصی به تن می‌کنند. لباس‌های این گروه‌ها بسته به کار و نقش آنها در اجتماع، متفاوت است. ما می‌توانیم از روی لباس این گروه‌ها پی ببریم که شغل و حرفه‌ی این افراد چیست یا چه خدمتی به اجتماع می‌کنند.

فعّالیت ۱

همفکری کنید و به جز مواردی که در تصویرها می‌بینید، سه گروه اجتماعی یا شغلی دیگر نام ببرید که لباس مخصوصی به تن می‌کنند و بگویید لباس‌های هر گروه چه ویژگی‌هایی دارد؟

آب و هوا و انواع لباس

در فصل‌های مختلف سال نیز لباس‌های ما متفاوت است. در زمستان بیشتر چه نوع لباس‌هایی می‌پوشیم؟ پوشاک ما در تابستان و زمستان چه تفاوت‌هایی با هم دارد؟

چرا در زمستان بیشتر از رنگ‌های تیره و در تابستان از رنگ‌های روشن استفاده می‌کنیم؟

پوشاک مردم در نواحی مختلف آب و هوایی از نظر شکل، جنس و رنگ با هم فرق می‌کند. در سال‌های گذشته خواندید که در کشور عزیز و پهناورمان ایران، تنوّع آب‌وهوایی وجود دارد؛ یعنی نوع آب و هوا در همه جا یکسان نیست. در بعضی جاها آب و هوا گرم و خشک، در بعضی جاها سرد، در بعضی مکان‌ها گرم و مرطوب و در بعضی نواحی معتدل است.

به این عکس‌ها توجّه کنید. آیا می‌توانید با توجّه به نوع پوشاک، حدس بزنید که آب‌وهوای ناحیه‌ای که این افراد در آن زندگی می‌کنند، چگونه است؟

لباس مرد کُرد

در کرانه‌ی دریای خزر، زنان قاسم‌آبادی، دامن‌های بلند می‌پوشند که تا روی کفش می‌افتد و با نوارهای رنگی تزیین شده است. پهنای دامن گاه بیش از ده متر است.

لباس‌های محلّی

در کشور پهناور ما اقوام مختلفی مانند فارس، ترک، لر، گیلک، کرد، بلوچ و ... زندگی می‌کنند. هر یک از این اقوام لباس‌های مخصوص به خود دارند.

لباس‌های محلّی اقوام ایرانی بسیار زیبا است. البتّه این لباس‌ها در گذشته بیشتر مورد استفاده قرار می‌گرفته است به‌طوری که در قدیم هر کس از روی شکل لباس فرد دیگر می‌توانست حدس بزند که او اهل کدام منطقه‌ی ایران است.

امروزه لباس‌های محلّی اغلب در مراسم یا جشن‌های خاص پوشیده می‌شوند. این عکس‌ها، چند نمونه از لباس‌های محلّی اقوام مختلف را نشان می‌دهد.

اگر روزی سری به یک «**موزه‌ی مردم‌شناسی**» بزنید در آنجا می‌توانید انواع لباس‌های محلّی را مشاهده کنید.

مجسّمه‌ی لباس‌محلّی در موزه‌ی مردم‌شناسی

لباس‌محلّی مردم ترکمن

لباس مرد بلوچ

فعّالیت ۲

شما در کدام استان زندگی می‌کنید؟ از بزرگ‌ترها درباره‌ی لباس محلّی استان خودتان پرس‌وجو کنید و بگویید لباس مردان و زنان چه ویژگی‌هایی دارد؟ اگر لباس محلّی استان خود یا عکس آن را دارید به کلاس بیاورید.

فعّالیت ۳

به نظر شما چرا لباس‌های محلّی را در موزه‌ی مردم‌شناسی حفظ و نگهداری می‌کنند؟

پوشاک ایرانیان در گذشته

در دوره‌های مختلف تاریخی، پوشاک مردم تغییراتی کرده است. البتّه در زمان‌های گذشته نیز گروه‌های مختلف اجتماعی مانند شاهزادگان، روحانیون، نظامیان و . . . لباس‌های مخصوص به خود می‌پوشیدند.

این عکس‌ها چند نمونه لباس را در دوران‌های مختلف تاریخی نشان می‌دهد. برخی از جلوه‌های لباس‌ها طیّ زمان همچنان ثابت مانده، و برخی از آنها تغییراتی کرده‌اند.

برای مثال اگر در تصاویر دوره‌های مختلف تاریخی دقّت کنیم، می‌بینیم که مردان همواره سرپوش داشته‌اند و این سرپوش تاج، انواع کلاه، عمّامه، دستار و مانند آن بوده است.

لباس مردان در دوره‌ی هخامنشی

طرحی از پیراهن‌های زنان در دوره‌ی اشکانی

مجسّمه‌ی مرد اشکانی با کلاه و شلوار گشاد تا روی پا

تصویر مردی با کلاه نادری

لباس مردان در دوره‌ی صفویه

لباس زنان در دوره‌ی قاجار

فعّالیت ۴

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۹ «بررسی لباس‌های تاریخی» را در منزل انجام دهید.

درس ۱۶

لباس از تولید تا مصرف

تولید لباس در گذشته و حال

در گذشته‌ی نه چندان دور، بیشتر مردم برای تهیه‌ی لباس به خیّاط مراجعه می‌کردند و خیّاط نیز اندازه‌ی آنها را می‌گرفت و با پارچه‌ای که مشتری‌ها به او می‌دادند و به سلیقه‌ی آنها، لباسی برایشان می‌دوخت. اگرچه امروزه نیز در هر شهری، خیّاط‌هایی هستند که به سفارش افراد لباس می‌دوزند و مزدی دریافت می‌کنند، بیشتر مردم، پوشاک مورد نیاز خود را به صورت آماده از فروشگاه‌های مختلف می‌خرند.

با گذشت زمان و افزایش جمعیت، چون دیگر یک یا چند خیّاط نمی‌توانستند نیازهای تعداد زیادی از مردم را برآورده کنند، کم کم کارگاه‌های تولید لباس به‌وجود آمد. در این کارگاه‌ها انواع لباس به تعداد زیاد تولید می‌شود.

به تولید یک کالا به یک شکل و به تعداد زیاد، «**تولید انبوه**» می‌گویند. امروزه کارگاه‌های تولید لباس، تولید انبوه دارند. به عکس‌های صفحه‌ی بعد توجّه کنید.

فعّالیت ۱

فکر کنید و چند کالا یا محصول دیگر نام ببرید که در گذشته به تعداد کم و توسّط یک نفر تولید می‌شد؛ امّا امروزه به صورت انبوه در کارگاه‌ها و کارخانه‌ها تولید می‌شود.

تولید انبوه

یک کارگاه تولیدی برای دوختن لباس به پارچه نیاز دارد. پارچه از نخ درست می‌شود. نخ ممکن است طبیعی یا مصنوعی باشد. پس از تولید نخ در کارخانه‌های نخ‌ریسی، نخ‌ها به کارخانه‌ی پارچه‌بافی (نسّاجی) فرستاده می‌شود.

در ایران، تعداد زیادی کارخانه‌ی نسّاجی وجود دارد. بخش دیگری از پارچه‌های مورد نیاز از خارج از کشور وارد می‌شود.

این همه لباس چگونه تولید می‌شود و چگونه به دست ما می‌رسد؟

صاحبان کارگاه‌های تولید لباس، پارچه را از «**عمده‌فروشان**» خریداری می‌کنند.

در هر کارگاه تولیدی لباس، تعدادی افراد مشغول به کار هستند. تعداد کارکنان کارگاه‌های کوچک کمتر است امّا کارگاه‌های بزرگ ممکن است ده‌ها نفر نیروی کار داشته باشند. در این کارگاه‌ها هر یک از افراد مهارت خاصّی دارند و بخشی از کار تولید را انجام می‌دهند.

«برش کار» از روی الگوهایی که دارد، پارچه‌ها را می‌برد. الگو در اندازه‌های مختلف تهیّه می‌شود. اندازه‌ها معمولاً با شماره مشخّص شده است. اندازه‌های کوچک، بزرگ و متوسّط برای افراد با قد و اندازه‌های مختلف به کار می‌رود.

سپس هر یک از خیّاط‌هایی که در کارگاه هستند، یک بخش از لباس را می‌دوزند؛ برای مثال یک نفر فقط آستین می‌دوزد و لباس‌ها را به دیگری می‌دهد. نفر بعدی یقه‌ها را متّصل می‌کند. فرد دیگری دگمه و زیپ به لباس می‌دوزد.

۱

۲

۳

۴

۵

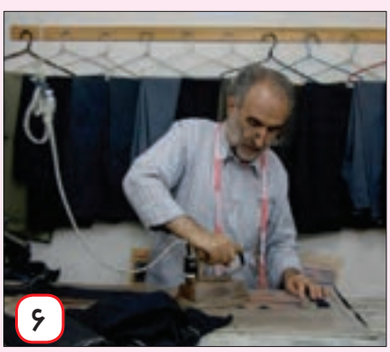
۶

در پایان، یک نفر درزهای لباس و جای دوخت‌ها را اتو می‌کند.

همه‌ی کسانی که در کارگاه مشغول به کار هستند، بخشی از کار تولید را انجام می‌دهند تا کالا به صورت نهایی آماده شود. به این همکاری، «**خطّ تولید**» گفته می‌شود.

بدین‌ترتیب در یک کارگاه تولیدی ممکن است روزانه ده‌ها دست لباس دوخته شود.

سپس صاحب کارگاه لباس‌های دوخته شده را به فروشگاه‌ها و مغازه‌ها می‌فروشد و صاحبان فروشگاه‌ها نیز دوباره به کارگاه تولیدی سفارش دوخت می‌دهند.

فعّالیت ۲

مغازه‌دارها، لباس‌ها را با مبلغی بیشتر از آنچه از کارگاه تولیدی خریده‌اند به مردم می‌فروشند؛ چرا؟

فعّالیت ۳

فعّالیت کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۰ را انجام دهید.

فعّالیت ۴

به همراه معلّم و همکلاسی‌ها از یک کارگاه تولید پوشاک بازدید کنید و گزارشی در این باره بنویسید.

خرید لباس

لباسی که انتخاب می‌کنیم، باید با باورهای دینی ما تناسب داشته باشد.

همان‌طور که ما در موقعیت‌های مختلف مانند منزل، مدرسه، محلّ کار، ورزش و مراسم گوناگون، لباس‌های مختلف می‌پوشیم، موقع حضور افراد نامحرم نیز باید لباس مناسب به تن داشته باشیم. **لباس باید پوشش مناسب را برای زن یا مرد مسلمان فراهم کند.** رعایت حجاب و عفاف، موجب وقار و متانت شخص می‌شود.

فعّالیت ۵

با راهنمایی معلّم درباره‌ی موضوع حجاب و پوشش مناسب در کلاس گفت‌وگو کنید.

لباسی را که انتخاب می‌کنیم، باید کیفیت خوب و قیمت مناسب داشته باشد.

هنگام خرید باید لباسی را انتخاب کنیم که هم جنس آن خوب باشد و هم از نظر قیمت مناسب باشد؛ یعنی با بودجه‌ی ما تناسب داشته باشد. همان‌طور که در سال چهارم خواندید بودجه یعنی درآمد و هزینه.

بنابراین باید ببینیم مقدار پولی که می‌توانیم برای انجام یک کار یا خرید یک چیز بپردازیم چقدر است؟ هنگام خرید لباس باید هم پرس‌و جو و قیمت‌ها را با هم مقایسه کنیم و هم ببینیم خانواده چقدر می‌تواند برای لباس مورد نظر ما پول بپردازد؟

اکنون به نظر بچّه‌ها درباره‌ی خرید لباس توجّه، و در کلاس گفت‌وگو کنید. نظر شما چیست؟

برای خرید لباس دلخواه هم مانند چیزهای دیگر می‌توانیم پول توجیبی‌مان را پس‌انداز کنیم.

من فکر می‌کنم آراستگی و تمیز بودن لباس مهم است نه پیروی از مد.
ضمناً ما باید در پاکیزگی و شستن لباس‌هایمان با خانواده همکاری کنیم. من هر شب جوراب‌هایم را می‌شویم.

بعضی وقت‌ها هیچ ضرورتی ندارد که لباس نو بخریم. اگر لباس‌های قدیمی هنوز قابل استفاده است چه اشکالی دارد که آنها را بپوشیم؟ ما می‌توانیم حتّی لباس‌های قدیمی را تعمیر کنیم. من امسال روپوش سال گذشته‌ام را پوشیدم و فقط دگمه‌هایش را عوض کردم.

من ترجیح می‌دهم لباس‌های ایرانی بپوشم؛ یعنی پوشاکی که تولیدکنندگان کشور ما آن را تهیه کرده‌اند.

فعّالیت ۶

در کلاس گفت‌وگو کنید. بعضی بچّه‌ها بدون در نظر گرفتن میزان درآمد خانواده، تقاضای لباس‌های جدید یا گران قیمت می‌کنند. آیا به نظر شما این کار درست است؟ چگونه باید تصمیم‌گیری کرد؟

فعّالیت ۷

اگر هر یک از کارهای زیر را تاکنون انجام داده‌اید در کلاس تعریف کنید.

- پس‌انداز برای خرید لباس
- همکاری در شست‌وشوی لباس‌هایتان
- استفاده از لباس‌های قدیمی و نخریدن لباس جدید

فعّالیت ۸

فرض کنید مبلغ ۳۰ هزار تومان پس‌انداز کرده‌اید تا با آن پوشاک بخرید؛ با این پول چه می‌خرید و در موقع خرید به چه نکاتی توجّه می‌کنید؟
پاسخ را هفته‌ی آینده به کلاس بیاورید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک کاغذ بنویسید
چه سؤال‌های دیگری درباره‌ی پوشاک دارید؟

۹

فصل نهم

حوزه‌های موضوعی

مکان و فضا

منابع و فعّالیت‌های اقتصادی

فرهنگ و هویت

دریاهای ایران

بخشی از جمعیت کشور ما در سوا حل دریا زندگی می کنند. آیا شما جزءِ این گروه هستید؟ شاید هم شما در کنار دریا ساکن نباشید؛ اما به‌کنار دریا سفر کرده باشید یا بخواهید در آینده سفر کنید.

خداوند به‌کشور ما ثروت ها و نعمت های زیادی بخشیده است. یکی از این ثروت‌ها دسترسی به‌دریا است. ایران از شمال و جنوب به‌دریا راه دارد. راستی چرا دریا برای هر کشور، ثروت به‌حساب می‌آید؟ دریاهای ایران چه ویژگی هایی دارند و ما از این منبع ثروت چه استفاده هایی می کنیم؟

موضوع این فصل دریاهای ایران است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام‌دادن فعّالیت‌ها پاسخ پرسش‌های خود را پیدا کنید.

درس ۱۷

ویژگی‌های دریاهای ایران

در سال‌های گذشته آموختید که ایران از شمال و جنوب به دریاها دسترسی دارد.

دریاها گودال‌های پر از آبی هستند که به اقیانوس‌ها راه دارند. اقیانوس‌ها پهنه‌های بسیار بزرگ آبی کره‌ی زمین هستند.

با کمک معلّم، یک کره ی جغرافیایی را به کلاس بیاورید و دریاها و اقیانوس‌ها را روی آن پیدا کنید و نشان دهید.

دریای خزر

دریای خزر در واقع یک دریاچه است؛ امّا به آن دریا می‌گویند آیا می دانید چرا؟

دریای خزر در طول تاریخ، نام‌های گوناگونی مانند دریای گیلان، دریای مازندران، دریای قزوین و دریای گرگان و . . . داشته است. در نقشه‌های خارجی این دریا کاسپین نامیده می شود.

عمق دریای خزر در نواحی شمالی آن بسیار کم است به طوری که در بعضی نواحی به کمتر از ۱۰ متر می‌رسد امّا در نواحی جنوبی نزدیک به ایران، عمق آن بیش از ۱۰۰۰ متر است. میزان شوری آب دریای خزر از دیگر دریاها و اقیانوس‌ها کمتر است. رودهایی که از ایران به این دریا می ریزند، جلگه‌ی حاصلخیزی را در طول ساحل دریا به‌وجود آورده‌اند.

به نقشه توجّه کنید و پاسخ دهید :

ــ چند رود که به دریای خزر می ریزند، نام ببرید.

ــ دریای خزر، ایران را به کدام کشورها مربوط می کند؟

خلیج فارس

به پیشروی آب دریا ها در خشکی **خلیج** می گویند. به نقشه دقّت کنید؛ خلیج فارس، پیشروی آب دریای عمّان و اقیانوس هند در خشکی‌های ایران و عربستان است. ساحل خلیج فارس از دهانه‌ی اروند رود تا بندرعبّاس امتداد یافته است.

در کناره‌های خلیج فارس بریدگی‌های عمیقی وجود دارد که ساکنان اطراف به آنها **خور** می‌گویند. خورها برای ایجاد بندر و پهلو گرفتن کشتی ها بسیار مناسب هستند.

شوری آب خلیج‌فارس از دریای عمّان بیشتر است؛ امّا عمق خلیج‌فارس از دریای عمّان بسیار کمتر است و به طور متوسّط ۳۰ متر عمق دارد. در خلیج‌فارس جزیره‌های بزرگ و کوچکی سر از آب بیرون آورده‌اند که بسیاری از آنها متعلّق به ایران هستند.

دریای عمّان

ساحل دریای عمّان از بندرعبّاس تا بندر گواتر امتداد دارد. دریای عمّان به اقیانوس هند راه دارد.

عمق این دریا به سمت اقیانوس بیشتر می‌شود و در اطراف چابهار به حدود ۳۰۰۰ متر می رسد. خلیج فارس از طریق یک آبراهه به دریای عمّان وصل می‌شود.

ــ به آبراهه‌ای که دو دریا را به هم وصل می کند، **تنگه** می‌گویند.

به نقشه توجّه کنید و پاسخ دهید :

ــ تنگه‌ای که خلیج فارس را به دریای عمّان مربوط می کند؟

ــ چند رود که به دریاهای جنوب می‌ریزند؟

ــ جزیره‌های کشور ما در خلیج فارس و بزرگ‌ترین جزیره را نشان دهید و نام ببرید.

خلیج‌فارس و دریای عمّان، کشور ما را به همسایگان جنوبی مربوط می‌کنند.

ــ ایران از طریق خلیج‌فارس با کدام کشورها همسایه است؟

ــ فعّالیت ۲ را انجام دهید.

مطالعه برای انجام فعّالیت

نام خلیج فارس

خلیج‌فارس یکی از مهم‌ترین مناطق کره‌ی زمین است. از گذشته‌های بسیار دور مردمان این منطقه به تجارت و دریانوردی مشغول بوده‌اند. قوم پارس این دریا را **دریای پارس** نامیدند. در کتیبه‌ای که از داریوش، پادشاه هخامنشی به‌دست آمده از این محل به نام دریای پارس یاد شده است. بعدها بسیاری از دانشمندان و جغرافیدانان مسلمان چون ابوریحان بیرونی نیز در کتاب‌هایشان نام خلیج فارس و دریای پارس را آورده‌اند. روی نقشه‌های اروپاییان هم که از عصر اکتشافات جغرافیایی به‌جا مانده است، نام خلیج‌فارس مشاهده می‌شود.

نقشه‌ی خلیج فارس در قرن هشتم هجری

نقشه‌ی خلیج فارس در دوره‌ی صفویه

فعّالیت ۱

روز ۱۰ اردیبهشت در تقویم، روز ملّی خلیج فارس نامیده شده است. علّت چیست؟ پرس‌وجو کنید.

فعّالیت ۲

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۱، ۲۲ و ۲۳ را انجام دهید.

فعّالیت ۳ (اختیاری)

به طور گروهی و با راهنمایی معلّم و با استفاده از چوب یا کاغذ، مقوا، گچ و مانند آنها، یک مدل خلیج فارس و دریای عمّان بسازید. جزیره‌ها و بندرها را روی آن نشان دهید.

درس ۱۸

دریا، نعمت خداوندی

قرآن کریم می‌فرماید :

(و خداوند دریا را برای استفاده‌ی شما قرار داد . . .)

(آیه‌ی ۹۷، سوره‌ی انعام)

فعّالیت ۱

یک کره‌ی جغرافیایی یا نقشه‌ی جهان‌نما به کلاس بیاورید و به کمک معلّم، مسیر کشتیرانی از خلیج‌فارس و تنگه‌ی هرمز تا اقیانوس ها را دنبال کنید. کشورهای مهمّ نفت‌خیز اطراف خلیج‌فارس را به یکدیگر نشان دهید.

دریا و منابع انرژی

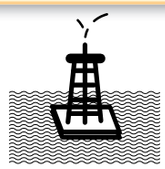

یکی از مهم‌ترین دلایل اهمّیت خلیج‌فارس، وجود منابع سرشار نفت و گاز است. مقدار این منابع در خلیج‌فارس آن‌قدر زیاد است که به این منطقه «**انبار نفت جهان**» می گویند. نفت و گاز از کف خلیج‌فارس در ناحیه‌ی کم‌عمق نزدیک به ساحل استخراج می‌شود.

همه روزه نفتکش‌های عظیمی از خلیج‌فارس و تنگه‌ی هرمز عبور می کنند و نفت کشورهای نفت‌خیز را به سایر کشورهای جهان انتقال می‌دهند.

فعّالیت ۲

چرا خلیج‌فارس از دیرباز مورد توجّه کشورهای قدرتمند بوده است و آنها همواره در پی نفوذ به این منطقه هستند ؟ در کلاس گفت‌وگو کنید.

دریای خزر نیز دارای منابع نفت و گاز است و کشورهای اطراف این دریا به کشف و استخراج نفت از آن مشغول‌اند.

سکّوی نفتی در سواحل دریای خزر

سکّوی استخراج نفت در آب‌های خلیج فارس

دریا و منابع غذایی

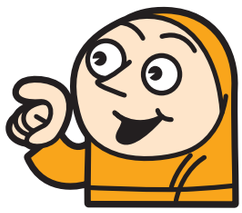

در دریاهای ایران صدها نوع ماهی زندگی می‌کنند که هریک ارزش غذایی و طعم خاصّی دارند و بعضی هم زینتی هستند.

شما تا به حال کدام نوع ماهی شمال یا جنوب را مصرف کرده‌اید؟ خانواده ی شما دوست دارند بیشتر از کدام نوع ماهی بخرند؟ شما دوست دارید کدام نوع ماهی جدول مقابل را امتحان کنید؟

میگو یکی از آبزیان مهمّ دریاهای جنوب است.

با نزدیک شدن به ماه مهر، ماهیگیران جنوب، خود را برای صید میگو آماده می‌کنند.

دریای خزر بزرگ‌ترین منبع ماهیان خاویاری در جهان است. خاویار یا تخم ماهیان خاویاری دریای خزر به مروارید سیاه مشهور و از گران‌ترین غذاهای جهان است.

خاویار

ایران همه‌ساله، مقدار زیادی میگو و خاویار به کشورهای دیگر صادر می‌کند و از این راه درآمدی به‌دست می‌آورد.

صید ماهی در دریا قوانین و مقرّراتی دارد؛ برای مثال صید ماهی در دریای خزر از اوایل بهار تا اوایل پاییز ممنوع است. آیا می‌دانید چرا؟

هرچند برای ماهیگیری در آب‌های اطراف سواحل از کشتی‌ها و لنج‌های کوچک استفاده می‌شود امّا صیادان برای ماهیگیری در آب‌های عمیق به کشتی‌های مجهز نیاز دارند.

در این کشتی‌ها لوازم پیشرفته‌ی ماهیگیری و سردخانه وجود دارد. به نظر شما چرا کشتی‌ها و کامیون‌های حمل ماهی باید یخچال و سردخانه داشته باشند؟

دریای خزر	خلیج‌فارس و دریای عمّان
ماهی کولی	سرخو
ماهی سفید	سنگسر
سوف	زبیده
کپور	قباد
کفال	شوریده
کیلکا	زبیده
ماهیان خاویاری (تاس ماهی، اوزون‌برون، دراکول، فیل ماهی)	میگو
	ماهی شیر

بازار ماهی‌فروشان در شمال

بخشی از ماهی‌های صید شده به کارخانه‌های کنسروسازی منتقل می‌شوند.

دانش‌آموزان از یک کارخانه‌ی تولید کنسرو در بندرعبّاس دیدن، و با کارشناسان و کارگران گفت‌وگو کردند.

یکی از کارشناسان توضیح داد : بچّه‌ها، ماهی‌ها را پس از صید با کامیون‌های یخچال‌دار به اینجا حمل می‌کنند. در اینجا ماهی را به قطعات بزرگ برش می‌دهند و در دیگ‌های مخصوص می‌ریزند تا در مدّت معیّنی بپزد. بعد دستگاه خودکار، تکّه‌های پخته شده را درون قوطی می‌ریزد و نمک و روغن به آن اضافه می‌کند.

هوای قوطی‌ها خارج می‌شود تا فاسد نشوند. . . .

فعّالیت ۳

یک کنسرو ماهی را به کلاس بیاورید و با راهنمایی معلّم برچسب مشخّصات (**تاریخ مصرف، نوع ماهی، طریقه‌ی مصرف، محلّ تولید و ...**) آن را بررسی کنید.

چگونه می‌توانیم کنسرو ماهی فاسد شده را تشخیص بدهیم ؟

دریا و بازرگانی

بخش عمده‌ای از صادرات و واردات کشور ما از طریق بندرها صورت می‌گیرد.

در شهرهای بندری، عدّه‌ای از مردم به بارگیری و باراندازی کالاهای کشتی‌ها مشغول‌اند. در این مناطق انبارهایی نیز برای نگهداری کالاها به‌وجود آمده است و برخی از مردم به شغل انبارداری مشغول‌اند.

با توجّه به تنوّع فعّالیت‌ها در دریا، انواع کشتی‌های ماهیگیری، تفریحی، تجاری و نفتکش در کارخانه‌های کشتی‌سازی تولید می‌شود. کارخانه‌های کشتی‌سازی و لنج سازی در اطراف بندرعبّاس، بوشهر و چابهار در جنوب و نکا در سواحل دریای خزر نمونه‌ای از این مراکز هستند. در این نواحی، مراکزی نیز برای تعمیر کشتی‌ها به‌وجود آمده است. در نتیجه دریا شغل‌های گوناگونی را برای مردم به‌خصوص ساحل نشینان فراهم آورده است .

بارگیری کشتی‌ها در خلیج فارس

کارگاه کشتی سازی در جنوب

اوقات فراغت در کنار دریای خزر

قایقرانی در چابهار

دریا و گردشگری

همه ساله عدّه‌ی زیادی از مردم کشور ما برای تفریح و گذراندن تعطیلات تابستان به سواحل شمالی ایران سفر می‌کنند. سواحل زیبای جنوبی ایران و جزایر کیش، قشم، بندرعبّاس و چابهار نیز برای گردشگری در فصل زمستان مناسب هستند و مسافران از دریا، بناهای تاریخی و بازارهای این نواحی دیدن می‌کنند.

فعّالیت ۴

همفکری کنید و ده شغل را فهرست کنید که با دریا سر و کار دارد.

یکی از دو فعّالیت زیر را انتخاب کنید و پاسخ دهید:

فعّالیت ۵

الف – فرض کنید شما و دوستانتان برنده‌ی جایزه‌ی سفر دو روزه به دریا شده‌اید؛ امّا محلّ دقیق آن را باید خودتان انتخاب کنید. با همفکری یکدیگر مکانی را روی نقشه انتخاب کنید و برای نظر خود دلیل بیاورید.

ب – به این دو تصویر، توجّه و پرس‌وجو کنید هر یک از این سازمان‌ها چه وظیفه‌ای دارند و در چه زمینه‌ای فعّالیت می‌کنند؟

سازمان شیلات جمهوری اسلامی ایران

سازمان بنادر و دریانوردی

نفتکش و خروج نفت

اعماق آب‌های خلیج فارس

از دریا حفاظت کنیم

خلیج‌فارس و دریای عمّان از بزرگ‌ترین زیستگاه‌های موجودات دریایی هستند. ماهی‌های تزیینی، مرجان‌ها، صدف‌ها و لاک پشت‌های کمیاب و پستاندارانی چون دلفین‌ها و نهنگ‌ها در آنها زندگی می‌کنند. دریای خزر نیز محلّ زندگی انواع ماهیان و پرندگان مهاجر است. متأسّفانه این موجودات در معرض خطر نابودی قرار گرفته‌اند و هر ساله تعداد آنها کاهش می‌یابد؛ چرا؟

فعّالیت ۶

یکی از دو فعّالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

الف – با راهنمایی معلّم و به‌طور گروهی پوستری درباره‌ی حفاظت از دریا طرّاحی و رنگ‌آمیزی کنید و روی آن یک پیام هشدار بنویسید.

ب – همفکری، و فعالیّت‌هایی را بیان کنید که به محیط‌زیست دریا آسیب می‌رساند. سپس بگویید اگر شما مسئول یک منطقه ی ساحلی بودید برای حفظ دریا – این نعمت خداوندی – چه کارهایی می‌کردید؟

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک کاغذ بنویسید درباره‌ی دریا چه سؤال‌های دیگری دارید؟

۱۰

فصل دهم

حوزه‌های موضوعی

فضا و مکان

فرهنگ وهویت

نظام اجتماعی

ایران و همسایگان

سال گذشته آموختید که کشور ما با کشورهای دیگر همسایه است. به نقشه توجّه کنید. ما با ۱۵ کشور همسایه هستیم. برخی از این کشورها از طریق خشکی و برخی دیگر از طریق دریا با ما هم‌مرز هستند. آیا می‌دانید مرز چیست؟ مرز چگونه ایجاد می‌شود؟ راستی، ما چه روابطی با کشورهای همسایه داریم؟

موضوع این فصل ایران و همسایگان است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام‌دادن فعّالیت‌ها پاسخ پرسش‌های خود را پیدا کنید.

درس ۱۹

همسایگان ما

مرز چیست؟

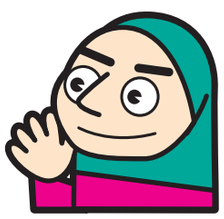

به این عکس‌ها توجّه کنید. چه چیزی این مزرعه را از مزرعه‌ی مجاور جدا می‌کند؟ بین این دو باغ چه چیزی وجود دارد؟

چرا بین این دو مزرعه یا باغ چنین مانعی ایجاد کرده‌اند؟ خانه‌ای که شما در آن زندگی می‌کنید، با دیوار از خانه‌ی همسایه جدا شده است. این مکان به شما تعلّق دارد و کسی نمی‌تواند بدون اجازه یا موافقت شما به خانه‌تان وارد شود.

بین کشورها نیز مرز وجود دارد. مرز، خطّ مشخّصی است که کشوری را از کشور دیگر جدا می‌کند.

تعیین مرز کشورها

برای تعیین مرز، ابتدا کشورها بر سر خطوط مرزی به توافق می‌رسند و میان خود خطوطی را معیّن می‌کنند؛ سپس نقشه‌کش‌ها با دقّت نقشه‌هایی از مرزها ترسیم می‌کنند.

در مرحله‌ی بعد طبق آن نقشه، روی زمین در محل خطوط مرزی علامت‌گذاری می‌کنند. این علامت‌ها معمولاً میله‌ها یا تیرک‌هایی است که در زمین فرو می‌کنند.

در بعضی از مناطق مرزی، پاسگاه‌های مرزی مستقر می‌شوند. در این پاسگاه‌ها، افرادی مشغول دیده‌بانی و حفاظت از مرزها هستند تا عبور غیرقانونی از مرز صورت نگیرد. مرزبانان پرتلاش از این راه به کشور خدمت می‌کنند.

پاسگاه دیده‌بانی مرزی

خطّ مرزی تنها روی زمین نیست؛ بلکه فضای بالای مرز زمینی هم جزء آن است؛ یعنی در بالای مرزهای زمینی، یک دیوار فرضی وجود دارد.

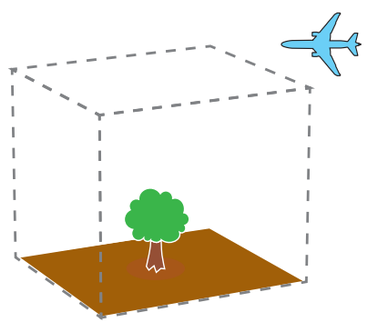

خلبانان هنگام عبور از مرز هوایی یا آسمان هر کشور باید به آن کشور اطّلاع بدهند و برای ورود از آنها اجازه بگیرند.

اکنون به نقشه توجّه کنید. این نقشه مرزهای خشکی ایران را با کشورهای همسایه نشان می‌دهد.

- ایران با کدام کشور، طولانی‌ترین مرز را دارد؟
- کوتاه‌ترین مرز ایران با کدام کشور است؟

گاهی یک پدیده‌ی طبیعی مانند رودخانه، کوه، بیابان و دریاچه بین دو کشور قرار دارد و از همان پدیده‌ها برای تعیین مرز استفاده می‌کنند؛ مثلاً کوه‌های آرارات بخشی از مرز ایران و ترکیه را تشکیل می‌دهد.

به نقشه توجّه کنید و چند رود مرزی ایران را نام ببرید. این رودها، ایران را از کدام کشورها جدا می‌کنند؟

فعّالیت ۱

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۴ را در کلاس کامل کنید.

ما فقط به‌وسیله‌ی مرزهای خشکی از کشورهای همسایه جدا نمی‌شویم بلکه از طریق دریا نیز با بعضی کشورها همسایه هستیم. کدام کشورها از طریق دریا با ما همسایه هستند؟ نام ببرید.

نکته

- برای اینکه یک فرد از کشور خارج بشود به «گذرنامه» یا پاسپورت نیاز دارد؛ برای مثال وقتی یک فرد ایرانی می‌خواهد به کشور دیگر برود، باید از دولت ایران گذرنامه بگیرد. گذرنامه مانند شناسنامه‌ی خارجی فرد است و در آن مشخّصات فرد و ایرانی بودن او ذکر شده است.
- برای مسافرت به کشور دیگر باید از سفارتخانه‌ی آن کشور اجازه گرفت. به این اجازه «روادید» یا ویزا می‌گویند. وقتی یک کشور به یک فرد ویزا می‌دهد به او اجازه یا پذیرش داده است تا به آنجا سفر کند.

روابط ما با همسایگان

ما با کشورهای همسایه‌ی خود روابط مختلفی داریم.

★ بخشی از روابط ما روابط بازرگانی است؛ یعنی ما به این کشورها کالاهایی را صادر می‌کنیم و از آنها کالاهایی را می‌خریم.

★ ما همچنین با کشورهای همسایه روابط فرهنگی داریم. همه‌ساله عدّه‌ی زیادی از مردم کشور ما برای زیارت خانه‌ی کعبه و مرقد مطهّر پیامبر گرامی اسلام (ص) به کشور عربستان سفر می‌کنند.

همچنین زائران حرم حضرت علی بن ابیطالب (ع)، امام حسین (ع) و حضرت ابوالفضل (ع) به کشور عراق سفر می‌کنند.

عدّه‌ای از مسلمانان کشورهای همسایه‌ی ایران نیز برای زیارت مرقد امام هشتم امام رضا (ع) و حضرت معصومه (س) به ایران سفر می‌کنند.

مدینه‌ی منوّره،مرقد مطهّر پیامبر اکرم (ص)

حرم مطهّر حضرت امام حسین (ع) و حضرت ابوالفضل (ع) در کربلا

راهنما

- پایتخت
- شهرهای مهم

علاوه بر سفرهای زیارتی، عدّه‌ای از مردم کشورهای همسایه برای دیدن آثار و بناهای تاریخی و مناطق زیبای ایران به کشور ما سفر می‌کنند . مردم ایران هم به منظور بازدید آثار تاریخی و مناطق تفریحی به کشورهای همسایه سفر می‌کنند.

فعّالیت ۲

خانه‌ی کعبه؛ حرم مطهّر پیامبر گرامی اسلام (ص)؛ حرم حضرت علی‌بن ابیطالب (ع)؛ امام حسین (ع) و حضرت ابوالفضل (ع) در کدام شهرهای کشورهای همسایه قرار دارند؟ روی نقشه دور این شهرها خط بکشید.

شباهت‌های ما و همسایگان

بین ما و کشورهای همسایه شباهت‌هایی وجود دارد. به برخی از این شباهت‌ها دقّت کنید.

دین : مردم همه‌ی کشورهای همسایه‌ی ایران به جز ارمنستان مسلمان هستند.

مردم کشور ارمنستان مسیحی هستند.

زبان : در کشوری مانند افغانستان زبان فارسی رایج است و مردم کشورهای افغانستان و پاکستان به زبان و ادبیات فارسی علاقه‌مندند.

برگزاری جشن نوروز در یکی از کشورهای همسایه

برگزاری مراسم عید فطر در یکی از کشورهای همسایه

جشن‌ها و اعیاد

نوروز یکی از کهن‌ترین جشن‌های به جا مانده از دوران ایران باستان است که در کشورهای همسایه نیز جشن گرفته می‌شود. در افغانستان سال رسمی با نوروز شروع می‌شود. در بعضی کشورهای دیگر نوروز به عنوان آغاز فصل بهار جشن گرفته می‌شود. هنگام نوروز در ایران سفره‌ی هفت‌سین می‌چینند.

در کابل و مرزهای شمال افغانستان و برخی شهرهای پاکستان چیدن سفره‌ی هفت میوه رواج دارد. در جمهوری آذربایجان، روی سفره‌های نوروزی آجیل می‌گذارند. در پاکستان نوروز را «عالم افروز» می‌نامند. در ترکمنستان اجرای مراسم ورزشی و بازی‌های مختلف و طبیعت‌گردی هنگام نوروز رایج است. برخی از مردم شمال کشور ترکیه نیز نوروز را جشن می‌گیرند.

از آنجا که مردم کشورهای همسایه‌ی ما مسلمان هستند، مراسم و اعیاد دینی مانند عید فطر و عید قربان در همه‌ی این کشورها با شکوه برگزار می‌شود و این روزها تعطیل هستند.

فعّالیت ۳

آیا تاکنون به یکی از کشورهای همسایه سفر کرده‌اید؟ اگر پاسخ شما بلی است در کلاس تعریف کنید.

فعّالیت ۴

اگر قرار باشد از یکی از کشورهای همسایه‌ی ایران دیدن کنید، کدام را انتخاب می‌کنید؟ دلایل شما برای سفر به آن کشور چیست؟

فعّالیت ۵

فکر کنید چرا نوروز که یک جشن ایرانی است در کشورهای همسایه‌ی ما نیز وجود دارد؟

درس ۲۰

مطالعه‌ی موردی

همان طور که می دانید ایران با کشورهای مختلفی همسایه است. در این درس یک همسایه‌ی شرقی و یک همسایه‌ی غربی را برای مطالعه انتخاب کرده ایم. این مطالب را مطالعه کنید و به فعّالیت ها پاسخ دهید.

مطالعه برای انجام فعّالیت

(۱)

ترکیه

ترکیه در دوره‌های مختلف تاریخی، فراز و نشیب‌های زیادی داشته است. در گذشته‌های دور این سرزمین به تصرّف امپراتوری هخامنشی در آمده بود. ترکیه سال‌ها تحت نفوذ امپراتوری روم شرقی بود . بعدها در دوره‌ی اسلامی مرکز امپراتوری عثمانی شد. به همین دلیل در این کشور آثار و بناهای تاریخی زیادی از هر دوره به جا مانده است. مسجد ایاصوفیه که امروزه به موزه تبدیل شده است و مسجد سلطان احمد در استانبول از بناهای باشکوه این کشور هستند.

ترکیه از کشورهایی است که همه ساله، هم به دلیل مناطق طبیعی زیبا و سواحل آفتابی و هم بناهای تاریخی، گردشگران زیادی را از سراسر جهان جذب می کند.

این کشور از راه گردشگری درآمد زیادی به دست می‌آورد.

چهره‌ی نوجوانان ترکیه

مسجد ایاصوفیه، استانبول

موقعیت مکانی : قسمت بیشتر آن در جنوب غربی آسیا و قسمت کوچکی از آن در قاره‌ی اروپا است.

ناهمواری : بیشتر نواحی آن کوهستانی و در کناره‌های دریاها، پست و جلگه‌ای است.

آب و هوا : در سواحل، ملایم و مرطوب

مساحت : ۷۸۲ هزار کیلومترمربّع

جمعیت : ۷۳ میلیون نفر

۶۵ درصد شهرنشین

پایتخت : آنکارا

زبان رسمی : ترکی (استانبولی)

دین : اسلام

شهرهای مهم : استانبول، آنکارا، ازمیر، آدانا، بورسا

واحد پول : لیر

غذا: کباب ترکی

صنایع دستی

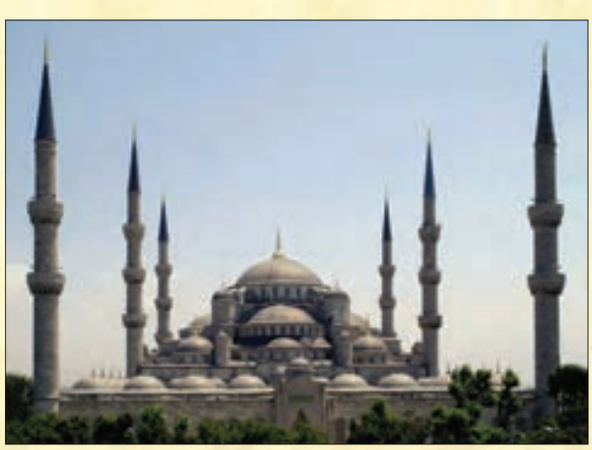

مسجد سلطان احمد، استانبول

مطالعه برای انجام فعّالیت

(۲)
افغانستان

افغانستان از دیرباز به دلیل قرار گرفتن در مسیر جادّه‌ی ابریشم، محلّ پیوند فرهنگ‌های گوناگون بوده است. در این منطقه، شاعران و نویسندگان و دانشمندان بزرگی تحت‌تأثیر فرهنگ اسلامی نمایان شده‌اند.

در افغانستان بناهای تاریخی مهمّی وجود دارد که از نظر معماری بسیار باشکوه هستند. مسجد آبی در مزار شریف، درّه‌ی بامیان و مناره‌ی جم از مکان های تاریخی و دیدنی معروف در این کشور هستند.

از سی سال پیش مردم افغانستان جنگ‌ها و مشکلات زیادی را تحمّل کرده‌اند. ابتدا ارتش شوروی این کشور را اشغال کرد. مجاهدان افغانی، اشغالگران را از خاک خود بیرون کردند؛ امّا حکومت طالبان روی کار آمد و خرابی‌های زیادی در این کشور به بار آورد. سپس این کشور به اشغال نظامی آمریکا درآمد. هم‌اکنون مردم افغانستان آرزو دارند و تلاش می‌کنند که مشکلات را از میان بردارند و کشورشان را بسازند.

موقعیت مکانی : در آسیای میانه قرار دارد و محصور در خشکی است.
ناهمواری : بیشتر نواحی آن کوهستانی است.
آب و هوا : زمستان های سرد و تابستان‌های گرم (قارّه ای)
مساحت : ۶۵۲ هزار کیلومترمربّع
جمعیت : حدود ۳۰ میلیون نفر
۲۱ درصد شهرنشین
پایتخت : کابل
زبان رسمی : فارسی دری و پشتو
دین : اسلام
شهرهای مهم : کابل، قندهار، مزارشریف، جلال آباد
واحد پول : افغانی

بنای مسجد آبی در مزار شریف

صنایع دستی

غذا: قابُلی پلو

مناره‌ی جم

چهره‌ی کودکان افغانی

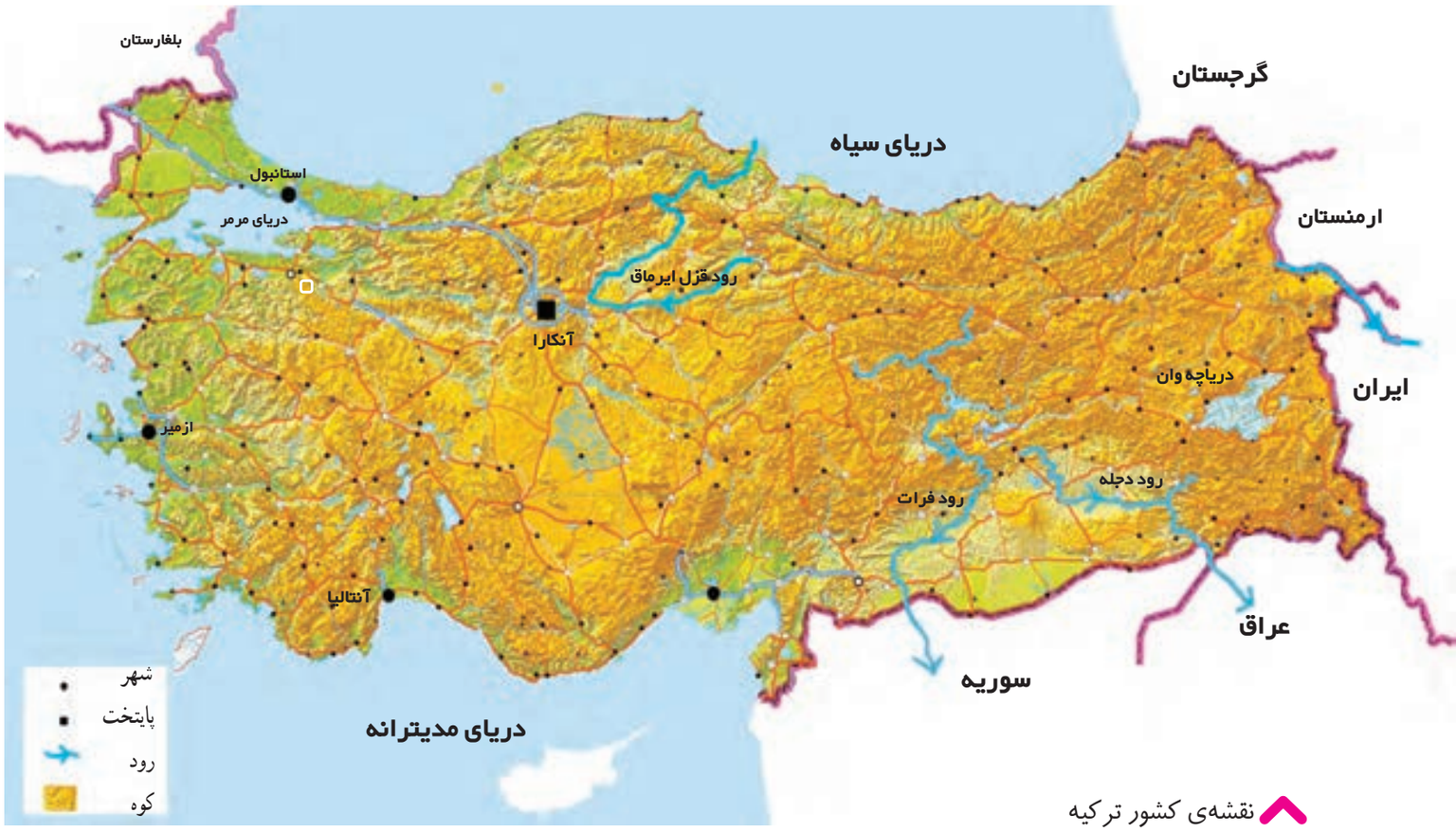

نقشه‌ی کشور ترکیه

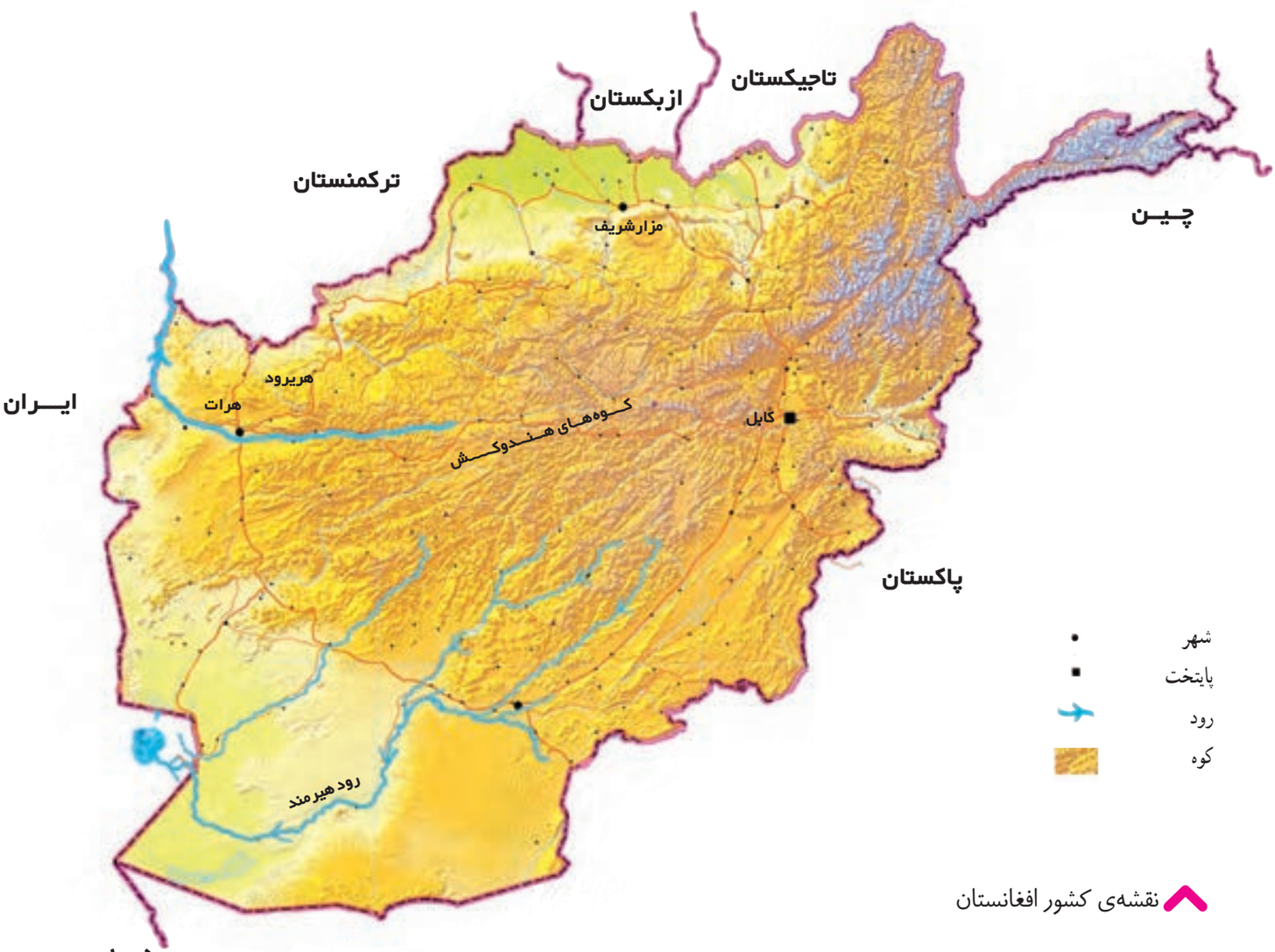

نقشه‌ی کشور افغانستان

فعّالیت ۱

مقایسه کنید:

- ترکیه به کدام کشورها و دریاها دسترسی دارد؟ افغانستان چطور؟
- به نظر شما کدام کشور، موقعیت مکانی بهتری دارد؟ چرا؟ دلیل بیاورید.
- آب و هوای ترکیه و افغانستان را با هم مقایسه کنید.
- جمعیت ترکیه و افغانستان را با هم مقایسه کنید.
- ترکیه و افغانستان چه اشتراکاتی با هم دارند؟
- از نظر فرهنگی (دین، زبان، بناهای تاریخی) ترکیه و افغانستان را با هم مقایسه کنید.
- چرا با اینکه در افغانستان بناهای تاریخی و مکان‌های دیدنی وجود دارد در این کشور گردشگری رونقی ندارد؟
- چرا عدّه‌ای از مردم کشور افغانستان به کشورهای دیگر از جمله ایران مهاجرت کرده‌اند؟ شما برای مردم افغانستان چه آرزویی دارید؟

فعّالیت ۲

یکی از دو فعّالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

الف – فرض کنید دوستی در یکی از کشورهای همسایه دارید که می‌خواهد به ایران سفر کند و از شما خواسته است درباره‌ی ایران برایش توضیح دهید. نامه‌ای در کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۵ به او بنویسید و کشور خود را معرّفی کنید.

ب – به‌طور گروهی با کمک معلّم و استفاده از کتابخانه‌ی مدرسه یا سایر منابع درباره‌ی یکی از کشورهای همسایه، مطالبی جمع‌آوری و یک روزنامه‌دیواری درست کنید. در روزنامه‌ی خودتان نقشه و تصاویری از آن کشور به‌کار ببرید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
چه سؤال‌های دیگری درباره‌ی همسایگان ایران دارید؟

۱۱

فصل یازدهم

حوزه‌های موضوعی

زمان، تداوم و تغییر

مکان و فضا

فرهنگ و هویت

ایستادگی در برابر بیگانگان

تابلوی نقّاشی از جنگ ایران و روس در عهد فتحعلی شاه قاجار

این بار ماشین زمان، شما را حدود صد سال به عقب برده است. شما در ایران هستید. مردم را پریشان و اندوهگین می‌بینید. با آنها گفت‌وگو می‌کنید. از سفرهای شاه و شاهزادگان به اروپا، رفت و آمد بیگانگان در دربار و دخالت آنها در امور کشور مطالبی می‌شنوید و می‌فهمید که نظامیان روسیه، شمال ایران را اشغال کرده‌اند و انگلیس‌ها از جنوب هجوم آورده‌اند. گروهی از مردم فداکار در حال مبارزه و جنگ با آنها هستند. فقر و بدبختی همه‌جا را گرفته... از خود می‌پرسید چرا بیگانگان به این کشور هجوم آورده‌اند؟ آنها چه می‌خواهند؟ چرا مردم در چنین وضعیتی زندگی می‌کنند؟ چه کسانی به استعمارگران اجازه می‌دهند تا در کشور دخالت کنند؟

موضوع این فصل استعمار و ایستادگی در برابر بیگانگان است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام‌دادن فعّالیت‌های آن بتوانید پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

درس ۲۱

استعمار چیست؟

استعمار یعنی چه؟
استعمارگر کیست؟

بچّه‌ها
برای اینکه با این موضوع آشنا شویم، بیایید قدری به عقب برگردیم...

تغییر و تحول در اروپا

در درس‌های گذشته خواندید در دوره‌ای که مسلمانان در عصر شکوفایی علم و فرهنگ زندگی می‌کردند، اروپاییان در عصر تاریکی به‌سر می‌بردند. به‌تدریج تغییر و تحوّلاتی در اروپا به‌وجود آمد و اروپاییان قدرتمند شدند. راستی چه عواملی موجب قدرتمندی آنها شد؟

۱ــ علوم و فنون از جهان اسلام به اروپا انتقال یافت.

حدود چهار قرن پیش، تجارت و داد و ستد میان اروپاییان و مسلمانان گسترش یافته بود. اروپاییان از طریق دریای مدیترانه و شمال آفریقا، محصولاتی نظیر شکر، قهوه، کاغذ، قطب‌نما، داروی گیاهی و ادویه را از مسلمانان خریداری می‌کردند. در این رفت و آمدها، علوم و فنون مسلمانان مورد توجّه آنها قرار می‌گرفت. اروپاییان کتاب‌های پزشکی جهان اسلام و بسیاری کتاب‌های دیگر علوم اسلامی را به زبان خودشان ترجمه کردند و توانستند از این علوم استفاده کنند. به‌تدریج علوم و فنون مسلمانان به شیوه‌های مختلف به اروپا انتقال یافت.

ساختن شهرها در اروپا

۲ــ تجارت و بازرگانی در اروپا رونق یافت.

تجارت موجب شد ثروت اروپاییان بیشتر شود. شهر و شهرنشینی رشد کرد و شکل زندگی مردم را تغییر داد. به‌تدریج کارگاه‌های صنعتی افزایش یافت.

۳ــ اروپاییان در علم و هنر پیشرفت کردند.

اروپاییان در علوم و فنون پیشرفت‌هایی کردند. اختراع دستگاه چاپ به‌وسیله‌ی گوتنبرگ و تلسکوپ به‌وسیله‌ی گالیله، نمونه‌هایی از اختراعات آن دوره است.

از بین علومی که در آن دوره بسیار مورد علاقه‌ی اروپاییان قرارگرفت، جغرافیا و ستاره‌شناسی (نجوم) بود. این دو علم به شناخت سرزمین‌ها و راه‌های دریایی و تجارت کمک می‌کرد.

یک کارگاه چاپ در اروپا

۴ــ اروپاییان با اکتشافات جغرافیایی، استعمارگری را آغاز کردند.

بشر امروز می‌داند که زمین کروی است. او همه‌ی قارّه‌ها و سرزمین‌های کره‌ی زمین را می‌شناسد و می‌تواند به راحتی به همه جا سفر کند؛ امّا چهارصد سال پیش چنین چیزی نبود. انسان‌ها از سایر مناطق کره‌ی زمین اطّلاع اندکی داشتند. در آن زمان اروپاییان از نقشه‌هایی که جغرافیدانان مسلمان از جهان ترسیم کرده بودند، قطب‌نما و شیوه‌های کشتی‌سازی آنها استفاده کردند و توانستند کشتی‌های محکم‌تر و پرسرعت‌تری بسازند و در دریانوردی مهارت پیدا کنند. آنها به این فکر افتادند که سرزمین‌های جدیدی را کشف کنند. پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها پیشگام بودند. آنها توانستند طیّ سال‌ها با کشتی‌های متعدّد، قارّه‌ی آفریقا را دور بزنند. به شرق آسیا بروند و بعد قارّه‌ی آمریکا را نیز کشف کنند.

وقتی دریانوردان، سرزمین‌های جدید را کشف می‌کردند، راه برای هجوم دولت‌های قدرتمند اروپایی به آن سرزمین‌ها باز می‌شد. آنها این سرزمین‌ها را میان خود تقسیم می‌کردند. ساکنان بومی آنها را می‌کشتند یا به‌صورت برده درمی‌آوردند و منابع و ثروت‌های آنها را غارت می‌کردند؛ بدین‌ترتیب استعمارگری آغاز شد.

نقشه‌ی مسیرهای اکتشافات جغرافیایی

کلمه‌ی استعمار به معنی آباد کردن است؛ امّا اگر کشوری به بهانه‌ی آباد کردن در کشورهای دیگر دخالت و نفوذ کند تا منابع و ثروت آن کشور را غارت کند به آن کشور **استعمارگر** می‌گویند.
به سرزمین‌هایی که استقلال سیاسی و اقتصادی نداشته باشند و تابع حکومت استعمارگر باشند، **مستعمره** می‌گویند.

فعّالیت ۱

همفکری کنید و از روی نقشه، مسیرهای دریایی را دنبال کنید و بگویید در هر مسیر، دریانوردان به کدام سرزمین‌ها یا قارّه‌ها رسیده‌اند؟ کدام کشورها به دریانوردی و کشف سرزمین‌های جدید مشغول بودند؟

فعّالیت ۲

به‌طور گروهی کار برگه‌ی شماره‌ی ۲۶ را در کلاس کامل کنید.

نفوذ استعمار در ایران

از آن زمان تاکنون استعمارگران در کشورهای دیگر از راه‌های مختلف نفوذ کرده‌اند :
آنها گاهی به سرزمین‌های دیگر حمله‌ی نظامی، و آنها را اشغال کرده‌اند؛ سپس گفته‌اند که هدفشان آباد کردن این کشورها است درحالی که هدف اصلی آنها غارت منابع این کشورها است.
گاهی نیز سعی کرده‌اند از کشورهای دیگر امتیازاتی بگیرند یا روابطی با آنها برقرار کنند که به نفع خودشان باشد؛ به‌عبارت دیگر در آن کشورها نفوذ کنند.

آیا استعمارگران به کشور ما هم نفوذ کردند؟

بچّه‌ها،
تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، استعمارگران به شیوه‌های مختلف در کشور ما نفوذ کرده بودند.
انقلاب اسلامی دست بیگانگان را از کشور کوتاه کرد.
بیشتر نفوذ و دخالت بیگانگان در کشور ما در دوره‌ی حکومت‌های قاجاریه و پهلوی بوده است.

نمونه‌هایی از امتیازات و دخالت‌های بیگانگان در کشور ما در دوره‌ی قاجاریه و پهلوی

مطالعه برای انجام فعّالیت

- طبق عهدنامه‌های گلستان و ترکمانچای، بخش‌هایی از شمال کشور ایران جدا و به روس‌ها داده شد؛ برای مثال، باکو، شیروان، نخجوان و قفقاز.
- طبق قرارداد رویترز حقّ احداث راه‌آهن و بهره‌برداری از معادن و منابع جنگل‌ها و قنات‌های ایران به مدّت ۷۰ سال به انگلیسی‌ها داده شد.
- طبق یک قرارداد، روسیه و انگلیس ایران را بین خود تقسیم کردند. مناطق شمال تا مرکز ایران تحت نفوذ روسیه و مناطق جنوبی تحت نفوذ انگلیس قرار گرفت.
- انگلیسی‌ها رضاخان را به قدرت رساندند و او را شاه کردند تا دست‌نشانده‌ی آنها باشد و هر کاری به او بگویند، انجام دهد.
- طبق قراردادهایی با دولت انگلیس، این کشور از نفت ایران بهره می‌برد و نفت متعلّق به خود ما نبود.
- آمریکا، محمّدرضا شاه پهلوی را به قدرت رساند تا او برنامه‌هایی را که آمریکا می‌خواست در ایران اجرا کند.

فعّالیت ۳

بحث گروهی: متن بالا را بخوانید و بگویید چرا ایران مورد توجّه کشورهای استعمارگر بود. کدام کشورها در امور ایران دخالت می‌کردند؟ این امتیازات و دخالت‌ها چه ضررهایی به ایران وارد کرد؟ به‌نظر شما چرا شاهان قاجار و پهلوی به استعمارگران اجازه‌ی دخالت می‌دادند؟

درس ۲۲

مبارزه‌ی مردم ایران با استعمار

در درس گذشته پی بردید که کشور ایران مورد توجّه استعمارگران بود. دولت‌های قدرتمند بر سر نفوذ در ایران با یکدیگر رقابت می‌کردند. اگرچه حکومت‌های نالایق در ایران به بیگانگان اجازه‌ی دخالت و نفوذ می‌دادند، مردم کشور ما همواره با استعمارگران مبارزه می‌کردند. از هر منطقه‌ی کشور ما انسان‌های بزرگ و فداکاری برخاستند و برای کوتاه کردن دست بیگانگان از کشور تلاش کردند و در این راه رنج زیادی را تحمّل کردند؛ حتّی از جان خود گذشتند.

چه کسانی با استعمارگران مبارزه کردند؟

تعداد این شخصیت‌های بزرگ، زیاد و شرح کارهایشان مفصّل است. من چند نمونه برایت می‌گویم.

فعّالیت ۱

شرح حال شخصیت‌های این درس را بخوانید. چه ویژگی‌های مشترکی در همه‌ی آنها وجود دارد؟ فهرست کنید. گفت‌وگو کنید.

از مطالعه‌ی این سرگذشت‌ها چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟ اگر در آن زمان به دنیا می‌آمدید، دوست داشتید در کنار کدام‌یک از این شخصیت‌ها قرار می‌گرفتید و چطور او را یاری می‌کردید؟

مطالعه برای انجام فعّالیت

تندیس امیرکبیر

امیرکبیر، میرزا تقی‌خان فراهانی مشهور به امیرکبیر در روستایی در اراک به دنیا آمد. او **صدراعظم** یا نخست‌وزیر ناصرالدّین شاه بود. امیرکبیر وقتی به این مقام رسید، آرزو داشت ایران را به کشوری مستقل و آباد تبدیل کند. در زمان او دولت‌های روس و انگلیس به شدّت در امور کشور دخالت می‌کردند. امیرکبیر از دخالت شاهزادگان و درباریان در کشور جلوگیری نمود. او مدرسه‌ای تأسیس کرد تا افراد با علوم و فنون جدید آشنا شوند؛ روزنامه منتشر کرد و چندین کارخانه نیز تأسیس کرد. او از دخالت نمایندگان خارجی در امور داخلی ایران جلوگیری می‌کرد و می‌گفت: «نه به انگلیس امتیاز می‌دهیم و نه به روسیه». بیگانگان که فهمیده بودند با مردی روبه‌رو شده‌اند که نمی‌گذارد به اهدافشان برسند با بعضی از درباریان همدست شدند و آن‌قدر علیه او نزد شاه بدگویی کردند که شاه او را از صدراعظمی برکنار کرد و سپس با دستور ناجوانمردانه‌ی شاه، او را در فین کاشان به شهادت رساندند.

میرزاکوچک‌خان جنگلی: یونس معروف به میرزاکوچک در رشت دیده به جهان گشود. او چندی در مدارس علمیه به تحصیل علوم دینی مشغول شد. در اواخر دوره‌ی قاجار بخش‌هایی از کشور ما توسّط نظامیان روسیه و انگلیس اشغال شده بود. بیگانگان به مردم ستم می‌کردند و حکومت نیز ناتوان بود. در این شرایط میرزاکوچک‌خان که مردی مؤمن، شجاع و حامی مظلومان بود در گیلان قیام کرد و بسیاری از مردم به او پیوستند. پیروان میرزا هم با مأموران حکومتی و هم با قوای روسی و انگلیسی جنگیدند؛ امّا سرانجام بسیاری از آنها دستگیر شدند و میرزا کوچک‌خان به همراه دوستش در برف و سرمای کوهستان گرفتار شد و به شهادت رسید.

آرامگاه میرزا کوچک خان در رشت

میرزاکوچک خان جنگلی

رئیس‌علی دلواری: رئیس‌علی دلواری در اطراف شهر بوشهر چشم به جهان گشود. رئیس‌علی مردی شجاع بود و ایمانی قوی داشت. او در تیراندازی و سوارکاری ماهر بود. با شروع جنگ جهانی اوّل، انگلیسی‌ها جنوب ایران به‌ویژه بوشهر را اشغال کرده، و پرچم خودشان را در آنجا افراشته بودند. او درباره‌ی اشغال نظامی ایران به چند تن از روحانیون بوشهر نامه نوشت و آنها نیز در جواب گفتند که جنگیدن با اشغالگران واجب است. رئیس‌علی و هوادارانش که به آنها دلیران تنگستان می‌گفتند، قهرمانانه با انگلیسی‌ها جنگیدند امّا در یکی از این نبردها، رئیس علی تیر خورد و به شهادت رسید.

مجسّمه‌ی رئیس علی دلواری در بوشهر

رئیس‌علی

دکتر محمّد مصدق و آیت‌اللّه سیدابوالقاسم کاشانی

از آغاز کشف و استخراج نفت در ایران، دولت انگلستان که از محصول نفت ایران درآمد زیادی کسب می‌کرد با بستن قراردادهایی منابع نفتی ما را غارت می‌کرد. دکتر محمّد مصدق که در زمان حکومت پهلوی نماینده‌ی مجلس بود، شجاعانه در مقابل استعمار انگلیس ایستاد و برای ملّی کردن نفت به مبارزه برخاست. در همان زمان آیت‌اللّه کاشانی نیز که از علمای مبارز و مخالف شدید استعمارگران بود از نهضت ملّی شدن نفت ایران حمایت کرد و در این کار نقش بسیار مهمّی داشت. سرانجام در اسفندماه سال ۱۳۲۹ شمسی مجلس شورای ملّی قانون ملّی شدن نفت را تصویب کرد تا دست بیگانگان را از نفت ایران کوتاه کند.

محمّدرضا شاه پهلوی با توطئه‌ی آمریکا و انگلیس، دکتر مصدق را به روستای احمدآباد تبعید، و او تا آخر عمر مانند یک زندانی زندگی کرد.

آیا کوچه، خیابان یا میدانی را می‌شناسید که به‌نام این شخصیت‌ها نام‌گذاری شده باشد؟

دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی

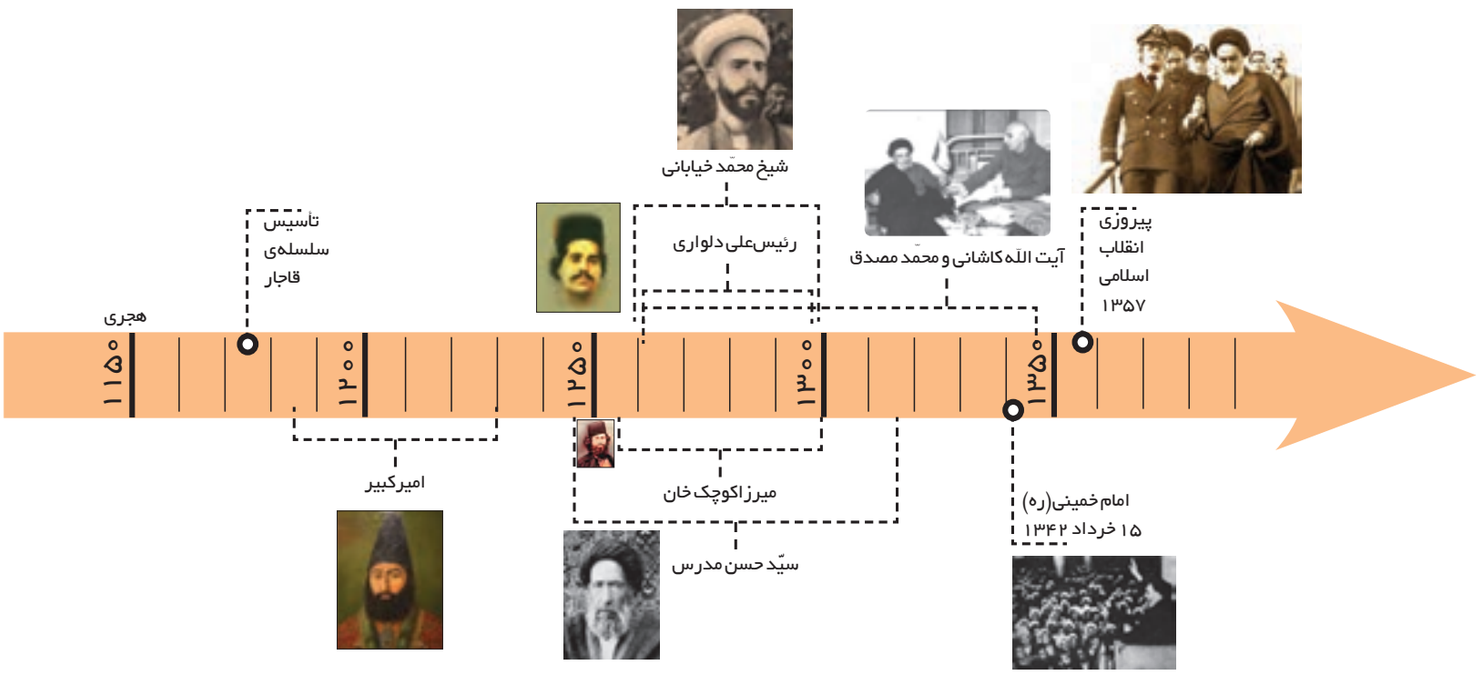

فعّالیت ۱

به‌نظر شما چرا امیرکبیر چند کارخانه تأسیس کرد؟

فعّالیت ۲

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۷ را در کلاس تکمیل کنید.

فعّالیت ۳

یکی از سه فعّالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

الف – پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام‌خمینی (ره) دست بیگانگان را از کشور ما کوتاه کرد. پرس‌وجو کنید و یک جمله از امام (ره) درباره‌ی قدرت‌های استعمارگر پیدا کنید و به کلاس بیاورید.

ب – به‌طور گروهی درباره‌ی یکی از قهرمانان مبارزه با استعمار (غیر از آنهایی که در این درس خواندید) تحقیق کنید و شرح حال مختصری از کارهای او را بنویسید. شما می‌توانید با راهنمایی معلّم از کتاب‌های مناسبی که برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است یا دانشنامه‌ی شبکه‌ی رشد (daneshnameh.roshd.ir) استفاده کنید.

ج – پرس‌وجو کنید آیا در شهر یا مکان‌های نزدیک به محلّ زندگی شما، کوچه یا خیابان یا میدانی را می‌شناسید که به‌نام شخصیت‌های این درس نام‌گذاری شده باشد.

فعّالیت ۴

به تقویم مراجعه، و روز ملّی شدن صنعت نفت را در آن پیدا کنید. چرا این روز تعطیل رسمی است؟

۱۲

فصل دوازدهم

حوزه‌های موضوعی

زمان، تداوم و تغییر

فضا و مکان

فرهنگ و هویت

نظام اجتماعی

آزادی خرّمشهر

در سال ۱۳۵۹ آن وقت که شما هنوز به دنیا نیامده بودید، کشور عزیز ما ایران مورد هجوم رژیم بعثی عراق قرار گرفت و جنگی رخ داد که پدران و مادران و بزرگ‌ترهای شما آن را به‌خوبی به‌یاد دارند.

شما در کتاب‌ها و فیلم‌ها مطالبی درباره‌ی این جنگ خوانده یا دیده‌اید. شاید تاکنون درباره‌ی معنی و مفهوم کلماتی چون **جنگ تحمیلی و دفاع مقدّس** فکر کرده‌اید و پرسش‌هایی برای شما پیش آمده باشد. دفاع مقدّس از جنبه‌های مختلف برای مردم کشور ما اهمّیت دارد. چرا این جنگ به‌وقوع پیوست و دشمن به ایران حمله کرد؟ مردم کشور ما چگونه با متجاوزان جنگیدند و از میهن دفاع کردند؟ چرا روز سوم خرداد، سالروز آزادی خرّمشهر را گرامی می‌داریم؟ و....

موضوع این فصل آزادی خرّمشهر و دفاع مقدّس است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام‌دادن فعّالیت‌ها پاسخ پرسش‌های خود را پیدا کنید.

درس ۲۳

خرّمشهر در چنگال دشمن

روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ در حالی که مردم به زندگی خود مشغول بودند و دانش‌آموزان و خانواده‌هایشان برای شروع سال تحصیلی آماده می‌شدند، ناگهان صداهای مهیبی همه را وحشت‌زده کرد. هواپیماهای عراقی در آسمان خرّمشهر و تعدادی دیگر از شهرهای ایران ظاهر شدند و بمب‌های خود را بر سر مردم فرو ریختند.

به نقشه توجّه کنید. همان‌طور که می‌بینید، پس از حمله‌ی هواپیماهای عراقی به بعضی از شهرهای کشور، هجوم زمینی ارتش این کشور نیز به سرزمین جمهوری اسلامی آغاز شد. این حملات سرآغاز جنگ تحمیلی و هشت سال دفاع مقدّس مردم ایران در مقابل دشمنان بود.

مسیر حمله‌ی هوایی ارتش عراق

مسیر حمله‌ی زمینی ارتش عراق

فعّالیت ۱

با توجّه به نقشه‌ی بالا چند شهر را که مورد هجوم زمینی ارتش عراق قرار گرفتند، نام ببرید.

فعّالیت ۲

با کمک معلّم و با استفاده از یک نقشه‌ی استان‌های کشور، استان‌های هم‌مرز عراق را پیدا کنید و بنویسید.

علّت‌های حمله‌ی نظامی عراق به ایران

در سال‌های گذشته آموختید که انقلاب اسلامی ایران در بهمن‌ماه ۱۳۵۷ به رهبری امام خمینی(ره) به پیروزی رسید. امام خمینی طیّ سال‌ها مردم را به مبارزه علیه حکومت استبدادی پهلوی دعوت و هدایت کردند.

امام (ره) همچنین شخصیتی ضدّ استعماری بودند. ایشان همواره به جلوگیری از نفوذ بیگانگان در این کشور و استقلال ایران تأکید می‌کردند و می‌گفتند مردم باید خودشان سرنوشت کشور را به دست بگیرند.

- پس از انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی به‌وجود آمد و مردم ایران سرنوشت خود را به‌دست گرفتند و کشورهای استعمارگر متوجّه شدند که منافع آنها در ایران قطع شده است.
- با تشکیل جمهوری اسلامی، ایران یاور مظلومان در جهان شد و از مبارزه‌ی مردم فلسطین حمایت کرد و همین موضوع برای دشمنان خوشایند نبود.
- در اوایل پیروزی انقلاب، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تازه شکل گرفته بود و ارتش و سپاه در حال مجهّزشدن و نیرو گرفتن بودند و هنوز آمادگی کافی برای دفاع نداشتند. در همین زمان، صدام، حاکم ستمگر عراق از اوضاع سوء استفاده، و حمله‌ی نظامی را به ایران آغاز کرد.

اشغال خرّمشهر

خرّمشهر یکی از شهرهای زیبای جنوب غربی ایران و جزء بندرهای مهمّ بازرگانی در منطقه‌ی خلیج‌فارس به شمار می‌آید. این بندر در محلّ برخورد رود کارون و اروندرود قرار دارد. نزدیک‌ترین شهر به خرّمشهر، آبادان است.

ارتش عراق در هفته‌ی اوّل جنگ، بعضی از شهرهای مرزی ایران را اشغال کرد و در همه‌ی شهرها با مقاومت سرسختانه‌ی مردم روبه‌رو شد.

وقتی جنگ آغاز شد، امام خمینی(ره) فرمودند:

من از ملّت بزرگ ایران خواهانم که در هر مسئله‌ای که پیش می‌آید قوی باشند، قدرتمند باشند، متّکی به خدای تبارک و تعالی باشند و از هیچ چیز باک نداشته باشند. ما از آن قدرت‌های بزرگ نترسیدیم. این (صدام) که قدرتی ندارد، عراق که چیزی نیست.

عکس خرّمشهر قبل از حمله‌ی نظامی

عکس خرّمشهر بعد از حمله‌ی نظامی

یکی از رؤیاهای صدام و فرماندهان عراقی این بود که خوزستان را به تصرّف خود دربیاورند و مالک خرّمشهر و اروندرود بشوند. مقاومت مردم قهرمان خرّمشهر در مقابل هجوم ناگهانی دشمن به درازا کشید و آنها ۳۴ روز در حالی‌که سِلاح و مهمّات کمی برای دفاع داشتند در مقابل ارتش مجهّز به توپ و تانک عراقی‌ها جنگیدند.

صحنه‌هایی از دفاع رزمندگان

نماز مدافعان خرّمشهر در حومه‌ی دارخُوین

در آن زمان، **محمّد جهان‌آرا** فرمانده‌ی سپاه پاسداران خرّمشهر بود. او و دیگر یارانش شجاعانه در کنار مردم با نیروهای متجاوز جنگیدند. خاطره‌ی فداکاری‌های آنها هرگز از یاد مردم ایران نخواهد رفت.

سرانجام، پس از این همه مقاومت، دشمن با سربازان بیشتر و سلاح فراوان به پیشروی ادامه داد و خرّمشهر سقوط کرد و به دست ارتش صدام افتاد. دشمن شهر را غارت کرد و مردم زیادی را به شهادت رساند. به همین دلیل این شهر را خونین شهر نامیدند. پس از سقوط خرّمشهر، ارتش صدام به قصد تصرف آبادان، این شهر را محاصره کرد.

پس از اشغال خرّمشهر، صدام با موشک، توپ و هواپیما به شهرهای دیگر ایران حمله کرد. امّا در بسیاری از شهرها مردم مقاومت و از شهر دفاع کردند. یکی از مقاوم‌ترین شهرهای ایران در هشت سال دفاع مقدّس، شهر دزفول بود. شهر دزفول بیشترین حملات هوایی را تحمّل کرد. مردم دزفول آن‌چنان مقاومت و دلیری از خود نشان دادند که این شهر به‌عنوان نمونه‌ی مقاومت و پایداری ایران عزیز انتخاب شد.

مطالعه برای انجام فعّالیت

زندگینامه‌ی شهید محمّد جهان‌آرا

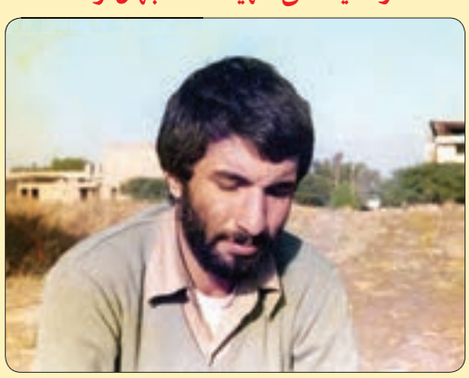

شهید محمّد جهان آرا در سال ۱۳۳۳ در خرّمشهر به دنیا آمد. قبل از انقلاب او تحت تأثیر مبارزات امام با گروهی از دوستانش به فعّالیت سیاسی علیه حکومت پهلوی پرداخت. حکومت شاه، او و دوستانش را دستگیر و به زندان محکوم کرد.

پس از گرفتن دیپلم در کنکور شرکت کرد و وارد دانشگاه شد. وی پس از پیروزی انقلاب، فرماندهی سپاه خرّمشهر را به عهده گرفت و همزمان جهاد سازندگی را در خرّمشهر ایجاد کرد.

با شروع جنگ، او دوش به دوش مردم خرّمشهر علیه دشمن جنگید. بعد از اشغال خرّمشهر، جنگ وارد مرحله‌ی تازه‌ای شد. رزمندگان اسلام در اوّلین گام، محاصره‌ی آبادان را شکستند. این پیروزی مهمّی بود. جهان آرا و تعدادی از فرماندهان برای گزارش این خبر به امام خمینی و انجام یک مأموریت راهی تهران شدند امّا هواپیمای آنها دربین راه سقوط کرد و جهان‌آرا و همراهانش به شهادت رسیدند.

فعّالیت ۳

خرّمشهر در کدام استان قرار دارد؟ روی نقشه، موقعیت آن را نشان دهید.

فعّالیت ۴

پیام امام خمینی (ره) را در آغاز جنگ تحمیلی بخوانید و بگویید معنی و مفهوم این پیام چه بود؟

فعّالیت ۵

شعر معروف «ممّد نبودی» را که به شهید جهان‌آرا اشاره می‌کند در کلاس پخش کنید و به‌طور دسته‌جمعی بخوانید.

فعّالیت ۶

ابتدا روی یک برگه نمودار علّت و معلول را رسم کنید؛ سپس علّت‌های جنگ تحمیلی را به‌طور خلاصه روی آن بنویسید.

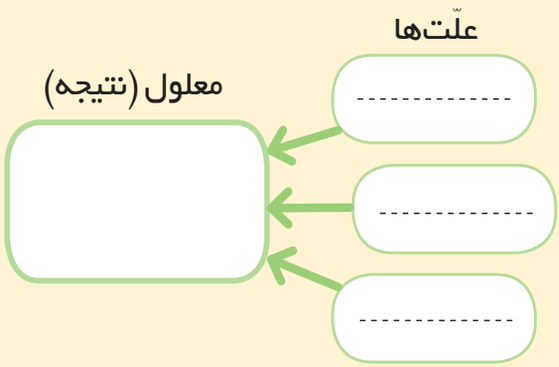

فعّالیت ۷

در یک تقویم، روز چهارم خرداد را پیدا کنید و بگویید چرا این روز به‌عنوان روز مقاومت و پایداری انتخاب شده است؟

درس ۲۴

خرّمشهر در دامان میهن

آزادسازی خرّمشهر

در جبهه‌ها، رزمندگان اسلام (ارتش، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج) به دعا و راز و نیاز با خدا مشغول بودند و سخت می‌جنگیدند. آنها آماده‌ی هرگونه فداکاری بودند. در سخت‌ترین شرایط به هم کمک می‌کردند و با یکدیگر مهربان بودند و به هم روحیه و امیدواری می‌دادند.

صدام پس از اشغال خرّمشهر ده‌ها تانک و ابزار جنگی و چندین لشکر را در مناطق اطراف شهر مستقر کرده بود و می‌خواست شهرهای دیگر خوزستان را تصرف کند و به حملات خود به شهرهای دیگر هم ادامه می‌داد.

در این زمان ارتش و سپاه با پشتیبانی مردم تقویت شدند. نیروهای مردمی که به آنها **بسیج** می‌گفتند به یاری ارتش و سپاه آمدند. فرماندهان، نقشه‌ای را برای آزادسازی خرّمشهر طرّاحی کردند.

سرانجام رزمندگان اسلام با همکاری خلبانان شجاع نیروی هوایی ارتش در **عملیات بیت المقدّس** توانستند نیروی دشمن را در هم بشکنند. در آخرین مرحله، ارتش صدام با تلفات زیاد و شکست بزرگی روبه‌رو شد. رزمندگان ایرانی درحالی که از شوق گریه می‌کردند، برخاک خرّمشهر قدم گذاشتند و خود را به مسجد جامع رساندند؛ بدین ترتیب خرّمشهر در سوم خردادماه ۱۳۶۱ از چنگال دشمن آزاد شد.

تصویر عملیات بیت المقدّس

مسجد جامع ــ پس از آزادسازی خرّمشهر

مردم ایران در جریان عملیات بیت‌المقدّس منتظر شنیدن اخبار جنگ بودند. ساعت ۴ بعدازظهر گوینده‌ی رادیو اعلام کرد :

توجّه فرمایید، شنوندگان عزیز توجّه فرمایید، خرّمشهر، شهر خون آزاد شد! اللّه اکبر. اللّه اکبر.

مردم سراسر ایران با شنیدن این خبر به خیابان‌ها آمدند و به شادمانی پرداختند. خیابان‌ها پر از جمعیتی بود که اشک شوق بر چشم داشتند.

امام خمینی (ره) پس از آزادی خرّمشهر به دست رزمندگان اسلام، فرمودند:

خرّمشهر را خدا آزاد کرد.

فعّالیت ۱

برای بزرگداشت و شادی روح همه‌ی شهدای دفاع مقدّس در کلاس فاتحه بخوانید.

فعّالیت ۲

به‌طور گروهی یکی از تحقیق‌های زیر را انتخاب کنید و انجام دهید:

الف – درباره‌ی زندگی یکی از شهدای جنگ تحمیلی شهر، روستا یا محلّه‌ی خود تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس بیاورید.

ب – درباره‌ی شهید بهنام محمدّی که هنگام هجوم نیروهای عراقی به خرّمشهر با آنها جنگید، تحقیق کنید. شما می‌توانید با کمک معلّم از مجموعه کتاب‌هایی که در این باره برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است یا پایگاه اینترنتی شبکه‌ی رشد، دانشنامه‌ی رشد استفاده کنید.

دانش‌آموز شهید ـ بهنام محمّدی

هشت سال دفاع مقدّس

پس از آزادی
خرّمشهر چه شد؟

پس از آزادی خرّمشهر حکومت صدام سعی کرد با گرفتن کمک‌های مالی و اسلحه از کشورهای قدرتمند قوای خود را تقویت کند و همچنان به هجوم خود ادامه بدهد. رزمندگان شجاع میهن ما در عملیات‌های متعدّد، بخش‌های دیگری از مناطق اشغال شده‌ی کشورمان را از دشمن بازپس گرفتند و آن‌گاه در سال ۱۳۶۷ ایران آمادگی خود را برای پذیرش قطعنامه‌ی صلح اعلام کرد و جنگ هشت ساله به پایان رسید.

در هشت سال دفاع مقدّس مردم ایران اجازه ندادند حتّی یک وجب از خاک میهن در اشغال تجاوزگران باقی بماند.

در مقابل هجوم دشمن به کشور ما، همه‌ی ملّت ایران از اقوام و گروه‌های مختلف، زن و مرد و پیر و جوان ایستادگی و از میهن دفاع کردند. آن عدّه از مردم هم که نمی‌توانستند در جبهه‌های جنگ شرکت کنند با روش‌های دیگر به رزمندگان کمک می‌کردند.

برای بازپس گرفتن مناطق اشغال شده‌ی ایران هزاران نفر از مردم شجاع کشور ما شهید شدند و خانواده‌ها مشکلات زیادی را تحمّل کردند تا استقلال میهن اسلامی حفظ شود.

۱

۲

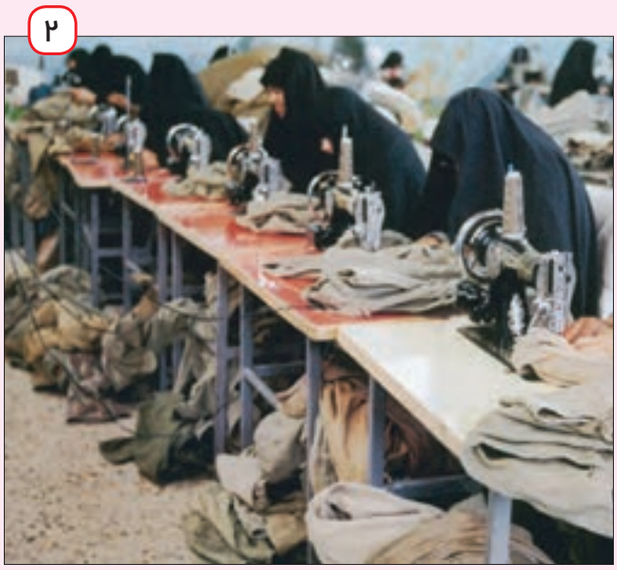

کمک‌های مردمی در پشت جبهه‌ها

فعّالیت ۳

چرا امام‌خمینی پس از فتح خرّمشهر به‌دست رزمندگان اسلام فرمودند: «خرّمشهر را خدا آزاد کرد».

فعّالیت ۴

اگر شما در زمان جنگ تحمیلی به دنیا آمده بودید و با حمله‌ی دشمن به خاک ایران روبه‌رو می‌شدید، چه کارهایی می‌کردید؟

فعّالیت ۵

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۸ (خط زمان دفاع مقدّس) را کامل کنید.

فعّالیت ۶

از عکس های (۱) و (۲) صفحه ی قبل چه می فهمید؟

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
درباره‌ی دفاع مقدّس چه سؤال‌های دیگری دارید؟